

TÄNAPÄEV



- H. RAUDSEPP: Kahekümenda sajandi müüdist.*
A. TRAKSMAA: 23. juuni sõjas langesvääriga.
M. RAUD: Taltsutus.
FR. TUGLAS: Peer Gynti kodumaal.
O. LUTS: Üks unenägu.
A. SÄÄRITS: Ettekandja.
A. S.: Draama ja lava kutsuvad.
V. M.: Paktid, lepingud, liidud ja rahu.
J. VAHTRA: Kõrgema kunstikooli „Pallase“ õpilastööde näituselt.
E. R.: Balti ekspress.
E. KIPPEL: Aidu.
A. ADAMS: Jalg kevadesse.
L. MÕTUS: Vaene elu.
J. V.: Kunstiharrastusi Viljandis.
S. EINER: Eluvõõraid küsimusi.
M. S.: Tartu linna alkoõlde näituselt.
H. HEINE: Katkend satüürilisest poeemist „Saksamaa“.
H. PAUKSON: Romaan ürgahnitsejaist ja „rahvaliidumisest“.
A. KAELAS: Eestlane reisib.
JUSTUS: Aja mõtteid.



NR 3 JUUNI 1935

HIND 40SENTI

O./Ü. «NOOR-EESTI KIRJASTUS»

NOOR-EESTI RAHVARAAMAT
on algupärase ilukirjanduse odav seeria.

Ilmub 6 numbrit aastas, tellimishind aastas
kr. 4.50, poolaastas kr. 2.25. Üksiknr. kr. 1.—

ILMUNUD:

Nr. 1

J A A N V A H T R A

Laane kurus

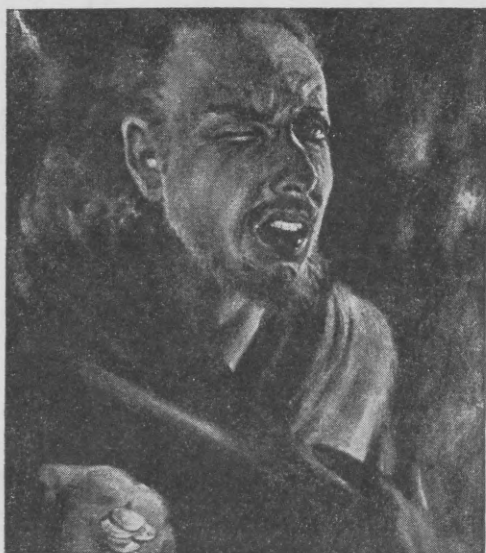
H. Mugasto kaas. Autori illustratsioonid

Nr. 2

E N N K I P P E L

Ahmitsejad I

V. Nigoli initsiaalidega



Suvipühadeks ilmub nr. 3

E N N K I P P E L

Ahmitsejad II

V. Nigoli initsiaalidega

Arvustus kirjutab

E. Kippeli „Ahmitsejate“ kohta:

„Läbi lugedes Enn Kippeli esikromaani esimese jao, paned ta käest rahuldustundega: noore kirjaniku debüüt ei ole halb... Kirjanik on „Ahmitsejatele“ võtnud mottoks A. Strindbergi lause: „Miski ei seo vaimu sel määral kui omandus. Kaotuse hirm ei anna iialgi rahu, võitmise lootus ei luba puhata.“ See motto võiks olla ka romaani sisu kokkuvõtteks. Majahoidja Jakob Vaal, romaani kangelane, elab ainult varakogumisele. Ta müütab tänavalt leitud paberossiotsi, ta näppab, kus midagi ripakil, ta müüb isegi iseennast nagu viimane turuhoor. Varakogumine on Jakob Vaali ainsaks elumõtteks, kuid see muudab aga ka ta elu põrguks: kaotuse hirm ei anna iialgi rahu.“

H. V.

„Vaba Maa“ nr. 99, 27. IV. 35.



Suvipühadeks ilmusid „Noor-Eesti Kirjastusel“

H. HEINE „Saksamaa. Talveunistused“, satüüriline lugulaul, A. Orase tõlkes.

O. LUTS „Kevade“ I, neljas trükk, R. Tiituse illustratsioonid.

V. RIDALA „Meretäht“, uus kogu luuletusi, J. Vahtra kaas.

O. - Ü. „NOOR-EESTI KIRJASTUS“ TARTUS

G. ADOLFI 11 · TELEF. 2-66 · POSTI JOOKSEV ARVE 2232



H. Raudsepp

Kahekümnenda sajandi müüdist

1.

Meil on Tuglas kunagi müüte kirjutanud ja neid on Euroopa keeltesse tõlgitud, ilma et sest kuski oleks signenud rahvusvahelisi sekeldusi.

Tuglase müüdid olid kirjanduslikud müüdid, mis polnud võimelised sünnitama rahvalikumisi. Pole me ise neist ärganud ega teistele „äratust“ teinud.

Alles kui meie kaasmaalane Alfred Rosenberg Hitleri poliitilised apetiivid ehtis „kahekümnenda sajandi müüdikse“, on kogu maailm sellest kirjandusest saanud rahutuks.

Kas mäletate veel Tuglase „Inimsööjaid“? Kuis seal lapsed, punapäise moonakapoja Jürnaga eesotsas, oma rasket „inimõgimise“ ametit kirudes tammusid kolme peeglitaolise järve nätskel savirannal? „Pika pussiga lõikasid nad põõsast inimliha, närisid vaese ristirahva luid, kuni näod ühest kõrvast teiseni olid kollased lepapargist, ja vandusid: „Küll on palju verd! Kuradi päralt, küll on palju verd!“

Jah, lapsed on valmis kõige julgemateks mängudeks, kui aga osatakse erutada nende mõttekujutlust ja heroismi.

Seepärast pole ime, kui meie balti saksa ning kadakasaksa jungermannid satuvad nakatuma „uuspaganlikest“ ideedest ning kõnnivad salaja metsadesse mängima — vanu germaanlasi.

2.

Kahekümnenda sajandi müüt — see on muinasjutt saksa tõu erilisest härrandlikkusest. Saksa rahvas on valitu, kellele jumal ta juhi suu läbi on ilmutanud aaria tõu evangeeliumi. Saksa kristus ise ütleb, et see olevat impotentsus häbenenud rahvuslikku suurushullustust. Ja apostel täiendab, et poliitilised ideed ei vaja tõestusi. „Kõik, mis Saksa tugevamaks teeb, on õige. Aga mis teda nõrgendab, on vale ning heidetakse kõrvale.“ Mida vähem tõsiasju arvestab poliitiline programm, seda parem ta on. Ja veel ideaalsem on, kui programmi üldse pole. Siis juhi iga mõte on otsekohe dogma.

Saksa rassiteooria alused on kohutavalt lihtsad. Inimsugu koosneb kahest liigist, „aarialastest“ ja „mitteaarialastest“. Esimesed on härrastõug, teised on — sõnnik. Germaani tõug on kõrgem tõug, kultuuri ainukese loojana ja säilitajana saadetud maa peale. Selle tõu kadumine tähendaks kogu inimliku kultuuri lõppu. Selle tõu valitsemine tähendab maailma lunastust.

Rassi sisu pole mõtteliselt haaratav. Rosenberg seletab: „Tõu, rahvuse elu — see pole mitte loogiline arenemise protsess, kooskõlas looduse seadustega, see on müstilise sünteesi areng, mis pole seletatav põhjus-järelduste korras.“

Pittlikult öeldud, see peaks tähendama seda, et saksa rass on „neitsist sündinu“ ning seda müstikat võib vaid see mõista, kelle aru pole päris korras. Kõike uskuda, mida sa ei tea ja milleks pole tõendus, see on „heroilise rahva“ joon.

Kui saksa rahvas on „härastõug“, siis tema juba looduse poolest on määratud teisi rahvaid valitsema ning alamaid tõuge hävitama. Hitler kunagi on toonud näite rebasest ja kanast.

„Rebane jääb ikka rebaseks, aga kana — kannaks. Erisugusus teatava tüübi piirides võib ühe või teise eksemplari juures äärmisel juhul ilmutada vaid mõistuse, osavuse, vastupidavuse arenemise astet. Kuid kunagi ei leita rebast, kes oma hingelise oleku poolest kalduks humaansust ilmutama kanade vastu, nagu samuti ei leidu kassi, kel oleks eeldusi sõbralikeks suheteks hiirtega.“

Hitler on selle näite toonud tõenduseks, kuis rasside vahed on ületamatud ning igavesed. Ent ühtlasi näitab ta ka ennustanud olevat, mida tohib loota rahvastevahelistest suhetest ning mida on kana- ja hiirerahvastel oodata saksa rebastelt ja kassidelt, kui viimaste tõumadusi veel eriti aretada! Saksamaal hävitatakse juute ja kommuniste. Kuid seejuures rahvussotsialism jälgendab piiblijuutide messianismi ja kommunistliku partei võimuvahendeid.

Mida kommunistidele oli klass, seda rahvussotsialistidele on rass. Ajalugu on tõugude võitlus, mis tekib sellest, et rassid üksteisega rassivad. Mitteaarialased võivad omavahel niipalju rassida kui soovivad, kuid ajalugu sellest mingisugust ei teki. Ajalugu tekib, kui germaani tõug sellest võtab võidukalt osa. Kui sakslased ajaloos lüüa saavad, siis see võib ajalugu olla, kuid mitte inimlik.

Kui Saksamaa tahab maailma võita, siis peab ta oma kõrge tõu vere puhta hoidma. Kustumise momendid ajaloos tekivad, kui germaani tõug on kaotamas vere häält. Maailmasõtta läks sakslane solgitud veriga — ning kaotas. Maailmasõda oma tagajärgedega ei või ajaloos evida olulist tähtsust, kuna selles mitte küllalt polnud rõhutatud rassi printsiipi.

Härrarassi väliste tunnuste hankimiseks tõuõpetuse autoriteedid kirjeldavad vanu germaanlasi heledajuukselise, sinisilmse ja rühisirge rahvana. Seega võib veel lihtsamalt ütelda, et ajalugu on teinud blondiinid. Kõik suur ja kaunis ajaloos on tulnud „blondilt bestialt“. Brünettidel pole loomevõimet, nad ainult imiteerivad. Prantslased, näete, on „juutide ja neegrite segu“, noh mis kultuur neil on olnud või on? Mitteaarialastel üldse pole kultuuri, neid saab ainult dresseerida.

3.

Oma tõu idealiseerimises on saksa tahe praegu võrratu. Ükski sääsk pole kaitstud õnnetuse eest saada elevandiks, kui ta ette langeb põlvili elujõuline rahvas. Selles mõttes uhke tõupilt põhja rassist tõesti väärrib maalimist. Ainult ta tegelikult ei peegelda tänapäeva saksa rahvast.

„Vanu germaanlasi“ praeguses Deutschlandis otsitakse tikutulega. Sakslane armastab liha süüa ja pruuni õlut juua, tal on väga raske jääda heledaks ja sihvakaks. Saksa oma uurijad peavad mõnna, et neil vaevalt 6—8 protsenti leidub puhtast põhja tõugu, ning sealgi ei teata, mida selle puhtuse all õieti mõista. Härrarahvaks on sellest ikka pagana vähe. Ainuke, mida praegu kontrollida saab, et neil „solgitud“ aarialastel ei oleks vähemalt hilisemaid veresegamisi.

Nõnda pole „germaani inimesega“ tegelikus elus kaugele saadud. On tarvidus tekkinud tõu mõistet „süvendada“. Rassi tunnuseks ei tarvitse sugugi olla ainult hele juus ja sirge talje, vaid sama tähtis, veel tähtsam on „õige saksa vaim“.

Nürnbergi kongressil 1933 Hitler seletas, kuidas ta endale mehi on värvanud aaria tõu kohaselt: „Siin oli ainult üks võimalus: ei saadud tõu tunnuste järgi otsustada inimese võimete üle, vaid, ümberpöörduvalt, oli tarvis võimete järgi teha otsus inimese rassilisest kuuluvusest. Inimese võimed selguvad sellest, kuidas ta reageerib proklameeritavale ideele. See on eksimatu meetod inimeste valikuks, sest igaüks kuulatab seda häält, mis on tingitud ta siseilmast.“

Ja nõnda on ka tegelikult sündinud. Pole heledad juuksed ühtegi germaanlast päästnud, kui ta vastuollu sattus valitseva vaimuga, samal ajal kui mõnigi mustapealine istub kõrgel kohal ning juhib maa saatust. Uhkest tõuõpetusest on praktikas saanud kõige igapäevasem ning tavalikum m e e l s u s e küsimus. Kui sakslane tunnustab rahvussotsialistlikku dogmat, siis see tähendab, et temas on ärganud „ta tõu sisemine hääl“. Hakkab ta aga sunduslikes dogmades kahtlema, siis sellega temas kõneleb „mitteaarialase“ veri.

Maailmasõjas mahatallatud Saksamaa võis ju oma uuesti sirguajamiseks vajada moraalseid karke ning konstruktsioone. Kuid nii halba välispoliitikat, kui see saksa sisemiseks tarbeks liigutatud tõuteooria, pole vist teinud ükski teine rahvuslik ideoloogia. Nii täispuhutud eneseülistust ei tunne haritud Euroopa ajalugu. See võiks teiste rahvaste juures vaid tülgastust äratada, kui see kõik ühtlasi oma naiivsuses ei oleks koomiline. Või usuvad saksa poliitikud, et „alamad tõud“ ei loegi raamatuid ja ei või siis ka teada, kui kenasti neist kirjutatakse!

Sakslastel on kindlasti sõdurivoorusi ning relvastatud Saksamaa võib häirida Euroopa rahu. Aga kasarmudressuur üksi ei asenda veel kultuuri. Sellest peale, mil saksa tõug äkki hiilgama hakkas, on kogu maailm kaotanud usu saksa vaimsesse kultuurisse. Saksa teadus ja kunst on kaotanud välisturud.



Landesväärivastase operatsiooni juhid kol. Parts, kindral Pöder ja kol. Reek rahutegemise päeval Rodenpoisi jaamas. Kol. Reegil käes rahu-dokument

Kolonel **A. Traksmaa**

23. juuni sõjas landesvääriga

Landesvääri sõda on vaid lühike episood Vabadussõjas. Ta kestus oli vaevalt üks kuu. Ometi temasse nagu tulipunkti on koondunud meie rahva pikk ajalooline võitlus lõunast Eestisse sissetungiva sakslusega.

1919. a. selle agressiivse, meile vaenulise saksluse juhiks oli saksa tuntud väejuht Maailmasõjas, kindral Goltz. Vallutanud Lõuna-Lätimaa ühes Riia linnaga, kindral Goltz suunas oma väed — saksa rauddiviisi ja balti landesvääri — üle Düüna jõe põhja poole, ahvatleva eesmärgiga kiskuda enda kätte ka Eesti maa-alad. Muidugi ei julgetud seda sõjakäigu pärissti kuulutada välja avalikult. Selleks oli üldine poliitiline olukord sakslaste 1919. a. liiga ebasoodus. Ametlikult kõneldi seepärast vaid võitlusest enamlastega ja Saksa idapiiri kaitsmisest nende vastu. Et Läti rahva rõhuv enamus neisse saksa septisusisse suhtus ilmselt vaenuliselt, siis kindral Goltz kukutas Ulmanise kabineti. Viimane nõustus koguni saksa rauddiviisi võtma Läti teenistusse, millega ta sõjalised plaanid maskeeriti liitlaste eest.

Saavutanud seega peremehe õigused Lätis, kindral Goltz sirutas oma käe välja ka Eesti järele. Sel teel ta pörkas aga kokku Eesti võiduka rahvaväega, kelle vastupanu tuli murda relvastatud jõuga.

Tol ajal, juunikuu algul 1919. a., Eesti rahvavägi seisis oma sõjaliste saavutuste hiilgetipul. Vabastanud vaenlasest kodumaa, lõõnud raskesti Ingerimaal, Pihkva, Ostrovi ja Porhovi all enamlaste 7. armeed ja Läti punaseid kütipolke Põhja-Lätimaal, Eesti rahvuslik kaitsevägi oli kujunenud võitmatuks sõjajõuks, eriti oma geniaalse juhi ja

looja kätes, kelle käske ja korraldusi ta oli valmis iga hetk täitma kõige suurema vaimustuse ja ohvimeelsusega.

Arvult meie rahvavägi, koos kaitseliiduga, oli tol ajal tõusnud juba 200.000 meheni, kellest umbes $\frac{1}{3}$ oli relvastatud. Meie algatusel ja korraldusel Põhja-Lätis oli formeeritud ka läti rahvusväed — üks brigaad, läti polkovnik Semitani juhatusel, kes allus meie 2. diviisi ülemale.

V. der Goltzi sõjaplaanid Riia all selgusid varsti, juunikuu algul, niipea kui ta oma vägedele, pärast Riia vallutamist andis käsu mitte pöörduda itta enamlaste vastu, vaid kolmes kolonnis jätkata edasitungi põhja poole.

Samal ajal oli kindral Laidoner, oma direktiiviga 01.06 õhtul hilja 3. diviisi ülemale, selle väekoondise Volmari-Smilteni rajoonist ühes 2. diviisi parema tiivaga Laudoni alt suunanud mitte sakslaste vastu Riia alla, vaid Kreutzburgi ja Jakobstadi peale, s. o. enamlaste vastu. Eesmärgiga, nagu tähendati direktiivis, „sinna valgeid lätlast aidata“. Meie ülemjuhatuse poliitilised kavatsused Põhja-Lätis olid seega päevselged: maa puhastamine enamlastest, et seal aidata uuesti võimule meie sõbralikku Ulmanise rahvusvalitsust. Kuid selle ülesande täitmisel, kus meie lõuna väerinde peajõud olid suunatud rindegas itta ja kagusse, ta selja taha ja ühendusteedele Võnnu, Ramotskoe rajooni, v. der Goltzi nimetatud korralduse alusel, ilmus varsti balti landesväär. Saanud sellest teateid polkovnik Semitanilt, kindral Laidoner nõudis 3. juunil kategooriliselt, et landesväär tõmbuks tagasi üldjoonele Koiva jõe suu, Koiva jõgi kuni Segevoidini, Nitau, Pebalg, Neu Švaneburg,

teatades ühtlasi, et sellest joonest põhja poole ei ole enam enamlasti. Ühtlasi anti 2. ja 3. diviisile ja soomusrongidele käsk Ramotskoe, Alt Švaneburgi raudtee kindlasti enda alla võtta.

Selle korraldusega, mille juurde Ülemjuhataja jäi lõpuni, otsustati õieti sisuliselt sõda landesvääriga. See oli raske otsus, täis julgust ja endausaldust, nagu see väärt meie võiduka rahvaväe populaarsele juhile. Otsuse suurst ülemjuhataja seisukohalt kriipsutab alla veel asjaolu, et ta tehti täiesti iseseisvalt, kuna valtsust informeeriti sellest alles tagantjärele.

Esimesed kokkupõrked landesvääriga.

Sõjalised sündmused rindel algasid siiski alles paar päeva hiljem, 5. juunil, sakslaste kallaletungiga, ilma et oleks jõutudki sisuliste läbirääkimisteni vastaspoolte vahel. Kuna 3. diviis tol ajal asus veel laiali suurel maa-alal, siis esimesed kokkupõrked sakslastega kujunesid meile õnnetuks. Nii läks sakslastel 6. juunil korda oma kätte kiskuda Võnnu linna, kusjuures sai tublisti kannatada 2. Läti Võnnu polk, kes seda linna kaitses. Samuti ei õnnestunud 8. juunil meie katsed vastukallaletungiks, et vabastada Võnnu.

Järgnevail läbirääkimistel saksa kindralkomando nõudis kindlasti meie vägede taandumist Eesti keelepiiri — Heinaste, Valga, Irboska — üldjoonele, ähvardusega, „et see tarviduse korral viiakse läbi kõige energiaga“. Kuna meie ülemjuhataja jäi sama kindlasti oma esialgsete nõudmistele juurde, siis liitriikide sõjaväelise esinduse ettepanekul 10. juunil tehti vaherahu läbirääkimiste jätkamiseks.

Läbirääkimiste arenedes selgus aga varsti, et sakslased kasutavad vaherahu vaid aja võitmiseks, et koondada oma jõude. Seepärast tegi ka kindral Laidoner korralduse 3. diviisi ja soomusrongide divisjoni osade ettevalmistamiseks eelseisvaks võitluseks. Oma viimase direktiivi selle kohta kindral Laidoner lõpetab järgmiste sõnadega: „Meie sõjategevust ei alga, kui aga landesväär seda teeb, siis ärge unustage, et landesväär on Balti parunid, kelle vastu ennast kõige jõuga peame kaitsma.“

Kaitselahingud Lemsalu, Stolbeni, Võnnu ja Ronneburgi üldjoonel.

Meie Ülemjuhatus, toetudes rahva rõhuva enamuse otsusele, nagu see väljendus Asutavas Kogus, lükkas seega järsult tagasi kõik sakslaste nõuded neile võimaldada läheneda meie rahvuspiirile. Relvastatud kokkupõrge kahe ajaloolise vastase vahel osutus sellega möödapääsmatuks.

Otsustav võitlus algaski 19. juunil k. 08.00 rauddiviisi kallaletungiga.

Selleks ajaks meie poolel olid end seadnud valmis võitluseks, paremalt tiivalt alates — 9., 6., 2. Läti Võnnu ja 3. jalaväerügement, toetatud suurtükiväega. Raudtee piirkonnas peale selle soomusrongid „Kapten Irv“ ja nr. 3. Kokku eestlasi ja lätlasi 6100 tääki ja mõõka, toetatud 180 kuulipildujaga, 22 suurtükiga, 2 soomusrongiga ja ühe soomusautoga.

Meie kaitsejõude sõjas landesvääriga juhtis 3. diviisi ülem kindral E. Pödder, kelle staabiülemaks oli kolonelleitnant N. Reek. Rügemendiülemaiks olid: 9. rüg. — kapten J. Schmidt (†), 6. rüg. — kapten K. Tallo, 3. rüg. — al.-kapten J. Kruus. Soomusrongide üldjuhiks oli kapten K. Parts. Võnnu all teotsevate osade tegevust grupiülemana juhtis diviisi staabiülem kolonelleitnant N. Reek, asukohaga Volmaris, kuna diviisiülem kindral E. Pödder asus Valgas.

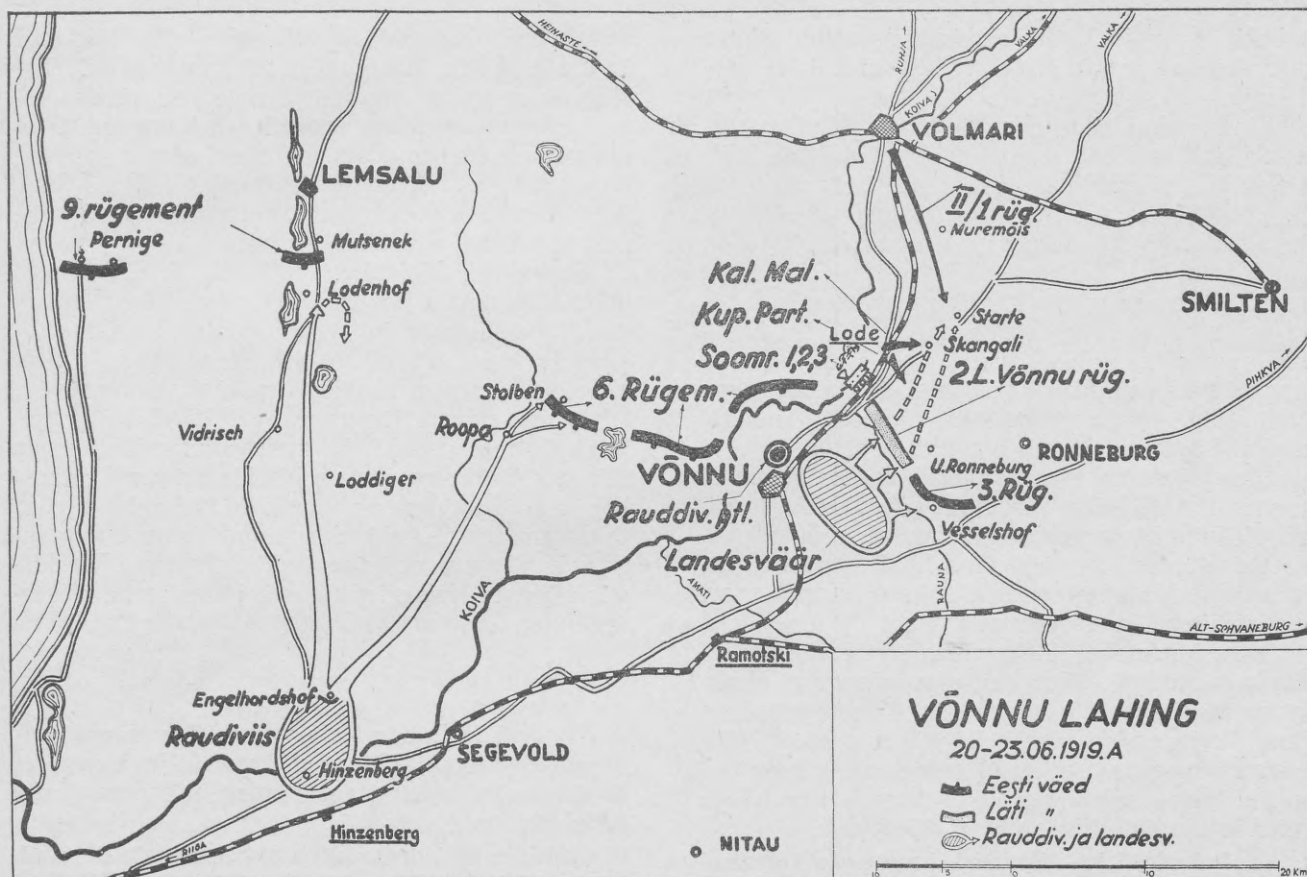
Samal ajal meie vastu landesväär ja rauddiviisi osi kokku oli 6500 kuni 6900 tääki ja mõõka, toetatud üle 200 kuulipildujaga, 50 suurtükiga, rohkearvuliste miini- ja pommipildujatega ja lennukitega.

Kui vastaspoolte arvuline koosseis oli enamvähem tasakaalus, siis oma tehnilise varustise mõttes sakslased ületasid meid tublisti. Eriti raskesti andis end tunda nende ülekaal suurtükiväes ja miinipildujais. Möödamannes olgu tähendatud, et v. der Goltz, hinnates ilmselt alla meie rahvaväe võimeid, ei kasutanud ära kõiki võimalusi selleks, et meie vastu koondada ka arvult rõhuvalt ülekaalukaid jõude. See eksitus hõlbustas meie tegevust Võnnu all. Ka muidu juhina v. der Goltz ei näidanud üles erilist osavust. Otsustanud kallale tungida, ta paiskas oma jõud lahingusse jaokaupa ja väga keeruka tegevuskava alusel, võimaldades meile seega võita aega värskete jõudude kohaletoomiseks.

Kriitilisi hetki Lemsalu ja Võnnu all 20. ja 21. juunil.

Lahingud algasid 19. juunil rauddiviisi osade kallaletungiga 9. rügemendile Lemsalu suunas. Sakslaste edasitungi viivitas, järk-järgult taandudes, paari päeva jooksul kadett Reinhold oma 30-mehelise luuresalgaga, pannes vastu haruldase südikusega. 20. juuni õhtul ründas rauddiviis lõpuks siiski 9. rügemendi seisukohti Lemsalu all ja murdis nad läbi, lähenedes kiiresti linnale. Läbi-murde oli põhjustanud väeosa hõre paigutus laial rindel.

See oli esimene kriitiline hetk landesväär sõjas. Ta likvideeriti aga kiiresti varude kaasabil, kusjuures sai surma kadett Reinhold. Meie vastulöögist sakslased kandsid raskeid kaotusi. Siitpeale algas 9. rügemendi järjekindel surumine sakslaste vasakule tiivale, mis v. der Goltzile tekitas tõsist peavalu.



Samal päeval ründas rauddiviis ka 6 rügemendi osa Roopa all ja vallutas alevi.

Sakslaste üldine kallaletung kogu rindel algas järgmisel päeval, 21. juunil. Pealöögi sel päeval viis landesväär Võnnu alla. Hoogsa kallaletungiga ta murdis läbi pärast mõnetunnilist lahingut 2. Läti Võnnu polgu rinde ja arendades kiiresti edu haaras sügavasti 3. polgu seisukohad Ronneburgi juures, lähenedes samal ajal juba Volmari linnale 6—7 km kaugusele. See oli kõige kriitilisem hetk sõjas landesvääriga. Kohapeal puudusid igasugused varud vaenlase edu tõkestamiseks. Ainult soomusrongide nr. 1 ja 3 dessantosad pidasid veel lahinguid vaenlasega. „Olukorda kaaludes, keerlesid peas sünged mõtted ja südames oli halb tundmus“, märgib sel puhul oma mälestusis meie Võnnu grupi juht.

Õnneks saabusid just sel silmapilgul Loode jaama Ülemjuhataja varust, Valgast, väljanõutud Kuperjanovi partisanid.

Vaenlase pealetungilõplik tõkestamine 21. juunil.

Partisanid olid Valgas otse peoõhtult asunud rongile rindele saatmiseks. Samuti otse vaguneist nad tormasid ka lahingusse landesvääriga, paisates tulevase võidu vaekausile oma sangarliku vapuse ja viha põlise vaenlase vastu. Soomusrongid

gide dessantosade ja partisanide kaasabil läkski lõpuks korda tõkestada raudtee suunas vaenlase pealetungi. Samal ajal püsis kaljukindlana oma seisukohtadel Ronneburgi all 3. polk ja Stolbeni all 6. polgu II pataljoni osad, lüües veriselt tagasi kõik vaenlase arvukad kallaletungid. Stolbeni ja Ronneburgi kõikumatu püsimine meie kätes 21. juunil oli selleks alussambaks, millele tuginedes võisime asuda vaenlase ohtliku läbimurde likvideerimisele Võnnu all. See õnnestus meil ka lõpuks, kui jõudis kohale veel Kalevlaste Maleva. Samal ajal jätkus 9. polgu järjekindel edasitung paremal tiival. Arendades edu Vidriši ja Loddigeri suunas, 9. polk ähvardava rusikana rippus alaliselt v. der Goltzi vasaku tiiva kohal, valmis seda iga hetk purustama.

Üleminek vastupealetungile 22. juunil.

Ülemjuhataja käsk vastupealetungiks ilmus juba 21. juunil kl. 11 00, s. o. kõige raskemal kriisi hetkel Võnnu all. Muidugi ei teadnud kindral Laidoner tol hetkel sellest veel midagi. Saanud aga teateid hiljem, ülemjuhataja mitte ainult ei muutnud ära oma endist korraldust, vaid nõudis kindlasti, et „sakslaste katsele meie fronti läbi murda, peame mitte ainult tõkkeid panema, vaid vastupealetungile üle minema“. Ainult selleks ots-

tarbeks ta andis 3. diviisi käsutusse oma viimse varu, Valgas asuva 1. jalaväerügemendi II pataljoni.

Kindral Laidoner siin, nagu korduvalt varemaltki, talitas tõelise suure juhina. Oma vähestele jõududele vaatamata ta ei lase end kiskuda kaasa silmapilgu raskustest, ei alistu vastase mõjutlusile, nagu seda meie õnneks otse samal hetkel tegi v. der Goltz, vaid raudse kindlusega asub teostama oma kavatsusi kõigile raskusile vaatamata. Meie ülemjuhataja talitas niiviisi, tundes rahva meeleolu ja oma vägede piiramatut vaprust ja usaldust oma juhi vastu, millele peamiselt tuginesid nüüdki kindral Laidoneri julged plaanid ja otsused.

Ülemjuhataja käsk vastupealetungiks 3. diviisi juhatuselt viidi täide järgmisel päeval, 22. juunil, mil oli juba likvideeritud läbimurre Võnnu all. Vastupealetungil pealöögi andsid 1. polgu II pataljoni ja Kalevlaste Malevi, koos Kuperjanovi partisanidega ja soomusrongidega.

Meie koondatud löök mõjus landesväärile ülalatava pommina. Meie asetusse sügavasti sissetunginud landesväär sunniti kiiresti taganema, mis varsti kujunes paanikaliseks põgenemiseks. Üks Võnnu lahingust osavõtnud landesväärilasi iseloomustab oma muljeid sel puhul järgmiste mõtetega (päevik saadud Riia arhiivist 1933. a.).

„Jõudnud 12 km Volmarist, hargnesime hommikul kallaletungiks major Fletcheri ja kõrgema staabi silmade all. Korruga, paarikümne minuti järele olime niisuguses tules, et sajast edasitunginust tuli tagasi vaid seitseteist. Oli selge, et olime peaaegu ümber piiratud, et meie ees seisis suur ülekaal ning et pidime ruttama, kui ei tahtud lasta ära lõigata ka viimast taandumisteed.

Taandudes jõudsime lõpuks orgu, kus asuvad mõned majad. Siin peatusime, et süüa oma lõunasuppi. Vahid pandi välja ning heitsime pikali, et veidi puhata. Korruga avati oru pihta selja tagant ja tiibadelt väga tugev kuulipildujate ja püssituli. Paanika oli kirjeldamatu. Aiad kisti maha ja voorikolonnid tormasid minema tuulena. Enamik viskas maha oma püssid ja järgnes vooridele, nii et kui astusime vastu vaenlasele, siis meid oli jäänud üsna vähe järele.

Jõudes välja Vesselshofi teele, nähti meid uuesti ja võeti tule alla kahest suurtükist. Meie voorid pääsesid õnnelikult. Ka meie jooksisime mis suutsime. Iga 25–30 m peal vihises paar granaati pea kohal. Siis viskusime kraavi ja järgmisel hetkel tormasime jälle edasi tahapoole.“

Mitte vähem soodsaks meile kujunes seisukord umbes samal ajal ka diviisi paremal tiival. Seal 9. polk, jätkates edasitungi lõuna sihis, murdis keskpäeval läbi vastase kindlustatud kaitsepositsiooni maailmasõjaaegseis kaevikusid Vidriši ja Loddigeri juures ning asus jälitama põgenevat vaenlast Hinzenbergi suunas. 6. polgu ülema ettepanekul, mida toonitas omakorda ka diviisi staabiülem, pööras kapten Schmidt oma kaks roodu Loddigeri juurest ida suunas Roopa peale. Selle manöövriga taheti kergendada 6. polgu seisukorda Stolbeni all, mis püsis endiselt tõsisena, sest rauddiviis ründas seal ägedasti kogu päeva jooksul kor-

duvalt meie kaitsekohti, saavutades siin-seal ka osaliselt edu. Kuigi kõik läbimurde katsed likvideeriti s.-autode toetusel ja meie visa, järeleandmatu vastupanu püsis endiselt kindlana, ometi ei olnud meie seal rajoonis suutelisid asuma ise vastupealetungile. 9. polgu lähenemine Roopale küljelt, ühenduses ta hooga edasitungiga lõuna suunas, pidi need võimalused looma.

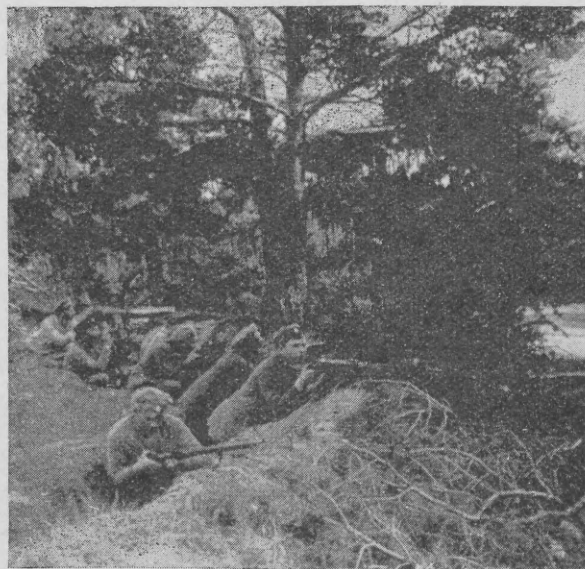
See saavutati täiel määral. V. der Goltz märgib ise oma mälestusis, et „major Kleist (rauddiviisi peajõudude juht) pidi tõmmatama tagasi, kuna ta vasak tiib oli tõsiselt ähvardatud. Ainult kiire öise marsiga ta pääsis raskest seisukorrast“.

Lõuna suunas rügement veel 22.06 õhtul vallutas Kolzeni mõisa. Kolzeni vallutamine teostus täiesti kohalike nooremate juhtide algatusel. Meeskonna ja juhtkonna pealetungi ind oli juba niivõrd taltsutamatu, et neid ei suutnud enam hoida tagasi ei väsimus ega vaenlase vastupanu. Rauddiviis põgenes Kolzenist kiiresti, jättes maha 6 kuulipildujat.

Võidupäev — 23. juuni. Võnnu vallutamine.

Kindral E. Pödderi ajalooline käsk Võnnu vallutamiseks ilmus 22. juuni õhtul. Teatavasti ta on ju redigeeritud staabiülemalt. Toome selle kasu täielikult:

„Meie ei tohi parunitele ja nende palgalistele, rauddiviisile, võimalust anda ennast korraldada ja koondada pärast kahepäevast lahingut, mis nad on saanud soomusrongide ja nende väeosade ja 3. diviisi poolt. Madu pea peab maha raiutud saama ja selle jaoks peab vaenlast lõhkuma ning Võnnu linn tuleb ära võtta. Võnnu linna äravõtmise jääb soomusrongide ja nende väeosade ülesandeks. Polkovnik Heinze grupp peab peale tungima ühes soomusrongidega, nende pahema tiivaga koos,

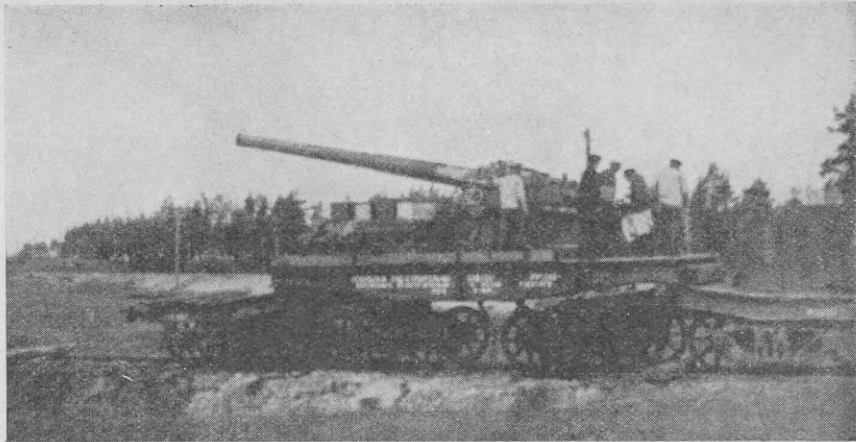


Eesti kuulipildurite rühm landesvääri vastas positsioonil, Koiva kaldal, pärast Võnnu lahingut

Vesselshofi, Ramotskoe sihis ja püüdma Ramotskoe oma alla võtta, misjuures 2. ratsapolk tuleb vaenlasele seljastaha saata. Pealetungimisele asuda mitte hiljem kui kell 03.00. 6. ja 9. polk jätkavad oma operatsiooni edasi, püüdes Roopa alevit oma alla võtta.“

Kui meie väed Stolbeni ja Võnnu all 23.06 vaarahommikul asusid selle käsu täitmisele, siis selgus korraga, et vaenlane öö jooksul kogu rindelt oli põgenenud. Võnnu linn vallutati seega pea-aegu vastupanuta, kusjuures saadi rikkalik sõjasaak — uus vedur, mitusada vagunit, autosid, relvi ja sõjavarustust. Uhkusega ja iseteadvalt marssisid meie väed Võnnu linna, sellesse saksa ajaloolisse võimu kantsi Baltikumis. Võnnust edasi lõuna poole algas juba sakslaste energeiline jälitamine, mis meie võidukad väed lõpuks viis Riia alla. Samal ajal meie laevastik oli tunginud hulljulgete retkedega Düüna jõesuhu ja hävitades seal vaenlase patareisid aitas kaasa maaväe tegevusele.

Vastupealetungil selgus, et niihästi landesväär kui rauddiviis oma tehnilisele ülekaalule vaatamata, jäid ometi moraalselt ja lahinguväertuselt kaugele maha meie nõrgemini varustatud ja relvastatud rahvuslikust väest. Eriti nõrgaks osutus rauddiviis, vaatamata ta kõlavale nimele. Komplekteeritud väga mitmekesisest elementidest, kus koguni juhtide hulgaski ei puudunud lihtsalt juhustotsijad, rauddiviisis algusest peale puudus kindel sisemine distsipliin ja teadlik suhtumine oma ülesandesse. Rauddiviisi ei kandnud ka mitte ülevad üldrahvuslikud aated ja töökspidamised, vaid sinna olid tulnud kokku inimesed vaid suurte aineliste lubaduste ja meelituste ahvatlusele. Niisugused palgasõdurite jõugud olid suutelnud teotsema aktiivselt vaid senikaua, kuni neid saatis edu ja kuni neil vastasena olid veel nõrgad enamlaste jõugud. Kord löödud eestirahvuslike vägede poolt, varisesid nad aga kokku ja langesid, kaotades kiiresti igasuguse võime end korraldada uueks vastupanuks.



Soomusrongi meresuurtükk pommitab landesvääri Jägeli kaldal

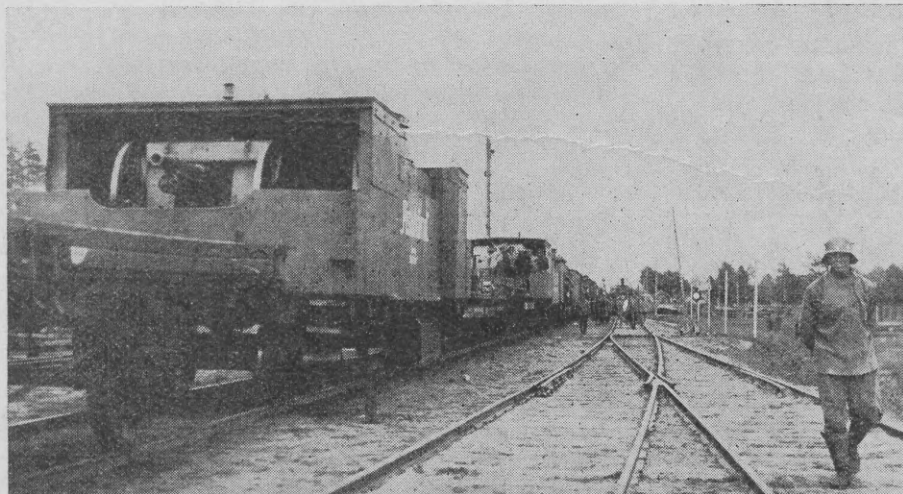
Rauddiviisist mitte vähemal määral oli lagunemas ka landesväär, keda üks ta liikmeist, krahv A. Stenbock Fermor, oma mälestusis tollest ajast iseloomustab järgmiselt:

„...Vana uhke balti landesväär? Oleme katkenud, kõhivad hulgused. Kärisenud saapad ja riided. Taarume norus tuhkollaste, lõppenud nägudega, mis määrinud tolmust ja higist. Me silmad on maha löödud, tõntsid ja lootusetud. Me väsinud, rasked sammud keerutavad tolmu üles. Nagu paks pilv hõljub see vaevlate ja armetute inimeste karja kohal.“

Landesvääri ja rauddiviisi sõjaline nõrkus ei võimaldanudki enam v. der Goltzile organiseerida tõsisemat vastupanu meie järelejätmata jälitavaile vägedele. Kasutades ära meie võiduka edasitungi mõju rindel, pani liitriikide sõjaväeline esindus 27. juunil Liibavistoime riigipöörde, millega kukutati Lätis Needra võim ja seati asemele Ulmanise valitsus.

Löönud oma ajaloolist vastast raskesti, meie rahvavägi 24. juunist kuni 1. juulini jälitas teda kuni Düüna jõeni. Kiiresti vallutati veel Segeboldi ja Jägeli järvede kindlustatud positsioonid ning 2. juulil oldi valmis alustama üldist rünnakut Riiale, mille vallutamises ei kahelnud enam keegi.

Kuna sellega olime täiel määral saavutanud oma esialgselt ülesseatud nõuded, siis, liitriikide



Soomusrong „Kaptan Irv“ jõuab Rodenpoisi



Landesvääri sõja ohvrite toomine Valka

sõjaväelise esinduse ettepanekul, 3. juulil, tehti vaherahu sakslastega. Vaherahu lepinguga vähemalt Põhja-Lätis, Riia linn kaasa arvatud, landesvääri võim likvideeriti lõplikult ja seega tulevikus hoiti ära täiel määral saksa oht meie kodumaale.

Landesvääri sõjas Võnnu, Stolbeni, Lemsalu, Ronnebergi ja Riia all löödi raskesti meie rahva ajalooline vaenlane — balti parunid, keda toetasid nende mõttevennad Saksamaalt.

Võit sakslaste üle 1919. a. keskpaigas saavutati mitte poliitiliste ega diplomaatiliste võtetega ja kokkulepetega, vaid see võit on sõjaline akt, kus meie maleva kahuri-, kuulipilduja- ja püsitulega purustati need ahelad, mis Eesti rahvast olid oheldanud sajandite vältusel.

Võnnu vallutamine 23. juunil kuulub rahvaväe suurimate võitude hulka Vabadussõjas. See võit saavutati tänu rahvaväe kangelasmeelele ja raudsele tahtele, kus iga ta liige reamehest kindralini oli valmis võitlema lõpuni oma rahva kõige suurema ajaloolise eesmärgi — Vaba Iseseisva Eesti — nimel. Sõda landesvääriga rohkem kui ühtki teist võitlust Vabadussõjas kandis iga üksiku Eesti sõduri vaimustav valmisolek ja lahinguind, millele ei suutnud panna vastu ka saksa tehniline ülekaal. Ometi nende sadade ja tuhandete vaprate meeste jõupingutused oleksid osutunud asjatuks, kui neid poleks juhtinud ja suunanud, nende püüdeid kehasanud ja kandnud üks tahe ja mõistus — meie Ülemjuhataja oma. Temale rohkem kui ühelegi teisele tol ajal kuulusid kõige

raskemad ja vastutavamad otsused. Ta tegi need iseseisvalt, julgelt ja vääramatu kindlusega, nagu neid ootas maa ja rahvas oma Ülemjuhatajalt. Temale, rohkem kui ühelegi teisele kuulub seepärast ka rahva austus ja tänumeel meie tänase rahvusliku pidupäeva, Võidupüha puhul.

Mari Raud

Talitsutus

*Peab rõõmugi hoidma kui rooga,
et liiale järgneks ei nälg:
kui tuleb ta hullava hooga —
kargle kaasa kui kammitas sälg!*

*Et olgugi tuuled kõik takka,
tuju tore kui kaktuse õis,
ja kandkugi lehvivat lakka
pää kerge kui täispuhut põis...*

*Jää siiski veel kuidagi kapla —
las suitsmed sarjata suud!
Ja südame joobumisapla
paovärvavil väädita puud.*

*Kui kõrgel su hing ka ei õõtsuks —
jää, sõbrake, valvsana vaaks:
kuis tuuled ka päikest ei lõõtsuks,
ei taevas sest madaldu maaks!*

(Kogust „Kauge ring“.)



Tännfors, Rootsi kaunimaid koski

RF. TUGLAS

PEER GYNTI KODUMAAL

Reisikiri Norrast

1.

Oleme juba kümme päeva teel olnud. Oleme sihtinud otsejoones põhja, läbi kogu Soome, pööranud ümber Põhjalahe ja suundunud Rootsi ning Norraste. Oleme kihutanud mööda sügismudaseid teid, päevapikkustes sadudes, kilomeetrilaiustes, autobuse põhjani ulatuvais tulvavetes. On vilksatanud mööda põhjamaa vägevate jõgede raudsildade võrestikud, oleme näinud vahupilvis mühavaid koskesid ja kärestikke. Meid on öösiti veetud parvedega üle järvede ja mere- lahtede — ning meil on olnud ka mõni jube silmapilk.

Aga reisuju on aina tõusnud, hulkurimeeleolu enam maad võtnud.

Oleme pöördunud kottipimedal keskööl suurelt teelt tundmatule metsarajale, peatanud masina põlise kuuse all, süüdanud suure tule, küpsetanud lihakamakaid ja söönud metsmehe isuga, sellal kui grammofon kännu otsas on kõõrutanud Vertinskit

või Marlene Dietrichit. Siis on neli meest asemed teinud ja pikali heitnud, aga seni kui jutustaja loo lõpuni jõuab, norskavad juba kuulajad. Autotuled on kustutatud, ukсед suletud, ümber pilkane pimedus ja ühetooniline vihma sahin. Suur sõiduk magab tundmatus metsas, kellegi nägemata-kuulmata, nagu veetalune laev mere põhjas.

Alles madalamal Rootsis selgub jälle taevas. Tuleb päikesepaistet, valgeid pilvi, heledaid sügisvärve. Norrlandi vägevad jõed, järved, kosed, nende ümber põliseid metsi. Vahelduseks kultuurseid, elurõõmsaid linnu ja linnakesi, tööstuspunkte, vabrikuid, saeveskeid. Jäävad eriti meelde kultivate kasealleedega Sollefteå ja Östersund metsade ning vete vahel. Aga ühtlasi oleme juba merest kaugele sisemaale jõudnud.

Loodus muutub üha ürgsemaks, inimasundused harvemaiks. Näeme, et Rootsi on mäginine maa, kuigi lumiharjalised alles puuduvad. Hõbetavad veed mägistate okasmetsade vahel, nende tagant sirutub taevasse paljas kaljutipp kui must kiius. See on poolteise kilomeetri kõrgune Åreskutan. Mü-

riseb, raiub, ragistab Tännfors, Rootsi uhkeim kosk. Pika mäeselja tagapõhjal küürutab külakirik alandliku puust torniga. Teelahkmel on kõrge kivi muistsete ruunokirjadega. Tekst keerleb, põimub ussina, aga ei ole meist selle lugejaid.

Kuid ikka kõrgemaks ja tühjemaks muutub maastik. Lõpuks avarad, peaaegu elutud lagendikud. Rootsi piiripunkt, nagu mingi suur eraktalu. Ja siit kuni Norra tollimajani 22 kilomeetrit, ning vahe peal mitte ainustki elavat hinge. Kelle maa see on? Pole ma veel iial näinud säärašt riigipiiri. Tuleb vastandina meelde Valga piir, kus kummagi naabri tollipunktid on ühes ja samas majas, Läti oma lätipoolses ning meie oma meiepoelses otsas.

Siin pole ühtki vastutulijat ega möödaminejat, isegi mitte inimelamu suitsu avaral taevarannal. Ainult rusked, õõtsuvad sood kõrgustikel, mingit kollast kanarbikku, siin-seal mõni kääbus-kask — muud see maapind enam ei kasvata. Üle kõige õhuhõre avarus, päikesepaiste vaheldamisi lumekiudude lennuga.

Siis algab laskumine Norra poolele. Esiailgu niisama tühi maastik. Kuid Rootsi lainetavate mäeselgade asemele on ilmunud järsud, kärjstatud jooned. Autobus laskub kuristikus üle vahutava vee visatud kuradisillale ja tõuseb jälle kaljusse raiutud tee kaudu avarusse. Kaugemal juba lumiharjalised mäed.

Nii kestab sõit, kuni lagedalt kõrgustikult avaneb äkki võrratu pilt: taevarand täis helendavat valgust. Levangerfjord! Atlandi ookean! Liigume sadakond kilomeetrit mööda seda vägevat randa. Kõik tundub ääretu avarana, õhurikkana, uhkena. Seda pilti ei unusta. Ja lõpuks mõistad Norra suurust: see maa on pööratud näoga maailmamere poole, kuna meie, teised põhjamaa rahvad, elame kitsaste sisevete ääres.

On juba õhtu, kui jõuame Trondhjem. Midagi muistset hoovab vastu: hämaral turul tõuseb Olaf Tryggvessöni sammas, eemal mustab vana katedraali siluett. Trondhjem on Norra süda, tema enesekogumise keskus, ta Upsala ja Moskva. Siin

on kroonitud Norra kuningad. Trondhjem katedraali ehitust alati juba XII sajandil ja see pole veel praegugi valmis. Kuid ehitamist viivad edasi isegi sotsialistlikud valitsused, nagu rahvusliku kunsti imeteost, mille taolist teist ei leidu põhjamaail.

Tuhande aasta eest oli selle linna nimi Nidaros. Kuid teda võib vaadelda huviga, ka midagi teadmata tema minevikust. Kuigi ta asetseb Kuopioga umbes samal laiuskraadil, on ta suvine kliima umbes nagu Lõuna-Iirimaal ja talvine nagu Dresdenis. Tema sadam on alati jäävaba, tänu Golfi soojale voolule. Ja sellest ta õitsvus, nii otsekoheses kui kaudes mõttes.

2.

Algame sõitu Trondhjemist Oslosse, põiki läbi Lõuna-Norra. Seda võib teha ka raudteega, hoolimata Norra teede vähesusest. Ja siis on seda vahet üle 560 kilomeetri. Kuid meie sõiduvahend on ikka endine. Ja ta võimaldab ka hoopis teisiti ümbrust nautida kui maastikku vägivaldselt läbiv ning üksiksõitja peatumissoovidest hoolimatu raudteerong.

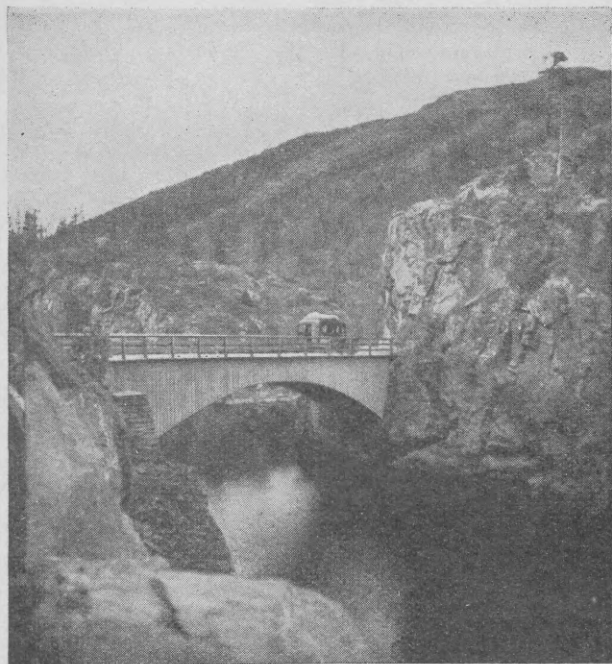
On ilmne, et Trondhjemil juba muistseil ajal on pidanud olema lõunaga ka mingi sisemaaühendus, peale viikingite laevate. All lõunas on selle suund selge — mööda Gudbrandi orgu, praeguse Norra tähtsamaid turismisooni. Kuid ühes kohas põhja pool on veel praegugi teeliste maja, kuhu kuningas Eystein laskis sellise ehitada juba a. 1120. Nii on sellegi teosa suund umbkaudu teada. Nüüd ühendavad neid kohti moodsad autoteed.

Jälle tõus Trondhjem mereäärselt madalikult. Pool kilomeetrit üle merepinna, kolmveerand, nüüd juba ligi kilomeeter. Trondhjem pehmest kliimast pole enam jälgegi. Ümber on alpide taimestik, õhk sügiseselt kõle. Ja nüüd oleme juba enam kui kilomeetri kõrgusel. Paremäl käel sätendavad vägevad Snehätta jäälüstikud.

On juba hiline õhtu, kui otsustame peatuda. Sõidame teelt pisut ülespoole, väikesele metsalagendikule. Esimest korda näib meile nii külm

Rootsi mägimaastik





Rootsi-Norra piiri lähedal

olevat, et peame ehitama autobuse ukse ette midagi telgitaolist. Tassime ruttu pimenevast metsast ritvasid ja tõmbame nende peale presendi. Kuni tulematerjali oleme kogunud, on juba täitsa pime. Suur leek tõuseb kõrgele tähistava poole.

Imelik õhtu. Õhk on täis tilinat-kõlminat, vaevalt tabatavaid hääli. Kuskil nagu sõidaks rong, käiks saeveski, raputataks kellukesi hüüaks keegi. Miski ebamäärane vallutab mõttekujutuse. Kuid siis kuuled metsast jälle vaid mäestikuoja sulinat.

Kui hommikul ärkame, on kõik loigud jões ja autoski vesi külmunud, sest oleme unustanud ukse poollahti. On olnud vahest ligi kümme kraadi külma. Sellest hoolimata tõmbab Ast enese alasti ja jookseb jääkirmes mäestikuoja suplema. Kuid kaua ta seal ei püsi. Ja siis jätkub sõit.

Kõrgeid, paiguti kruusaseid, paiguti kanarbiku või soosamblaga kaetud lagendikke. Ei ühtki elanikku. Norra pindalast on ainult kolm protsenti harimiskõlvulist maad. Kuid sinne ümbrus kuulub puhtalt ülejääva 97 protsendi hulka. Ainult harva mõni eraku suvemaja taoline ehitus, turbast katusega, luugitatud akendega. Liiga hiline aasta-aeg, et siin veel keegi võiks elada. Kuigi on alles septembri keskpäevad.

Siis hakkab mingi paha vaim meid ringi vedama. Ühelt ristteelt sõidame mitukümmend kilomeetrit hoopis väärast suunas, kuni eksitust taipame. Miski ei lähe nii, nagu peaks minema. Pahur kiusaja tiirutab päikesepaistes hommikuõhus.

Mis koht see küll peaks olema? See on Dovrefjeld, Dovre kõrveväljad. Mustendavad kõnnumetsad mäekülgedel, nende taga valendavad-sinendavad jääliustikud. Lõikame oma sõidul Dovre kõrgustiku keskelt läbi.

Dovre! Kui tuttav nimi, kui ka muidu Norrast palju ei teaks! Dovre taat, Dovre nõiad ja trollid — kõigist neist oleme kuulnud Ibseni „Peer Gyntist“. Ja selle teose kaudu on see nimi meelde sööbunud. Oleme jõudnud ühe maailmakirjanduse tähtse tegevuslavale. Ning raamatu-inimene pole sellise geograafia vastu ükskõikne.

Laskume Gudbrandsdalile ikka lähemale ja Domaasi paiku saavutamegi selle. Algab paarisajakilomeetriline org, pööriv-kauniste laskumistega, kus autojuht kõik oma oskuse peab välja panema ja pidurite hõõgumisvõng sõiduki täidab. Liiga palju ja liiga vägevaid väljavaateid, et neid veel täielikult suudaksid nautida.

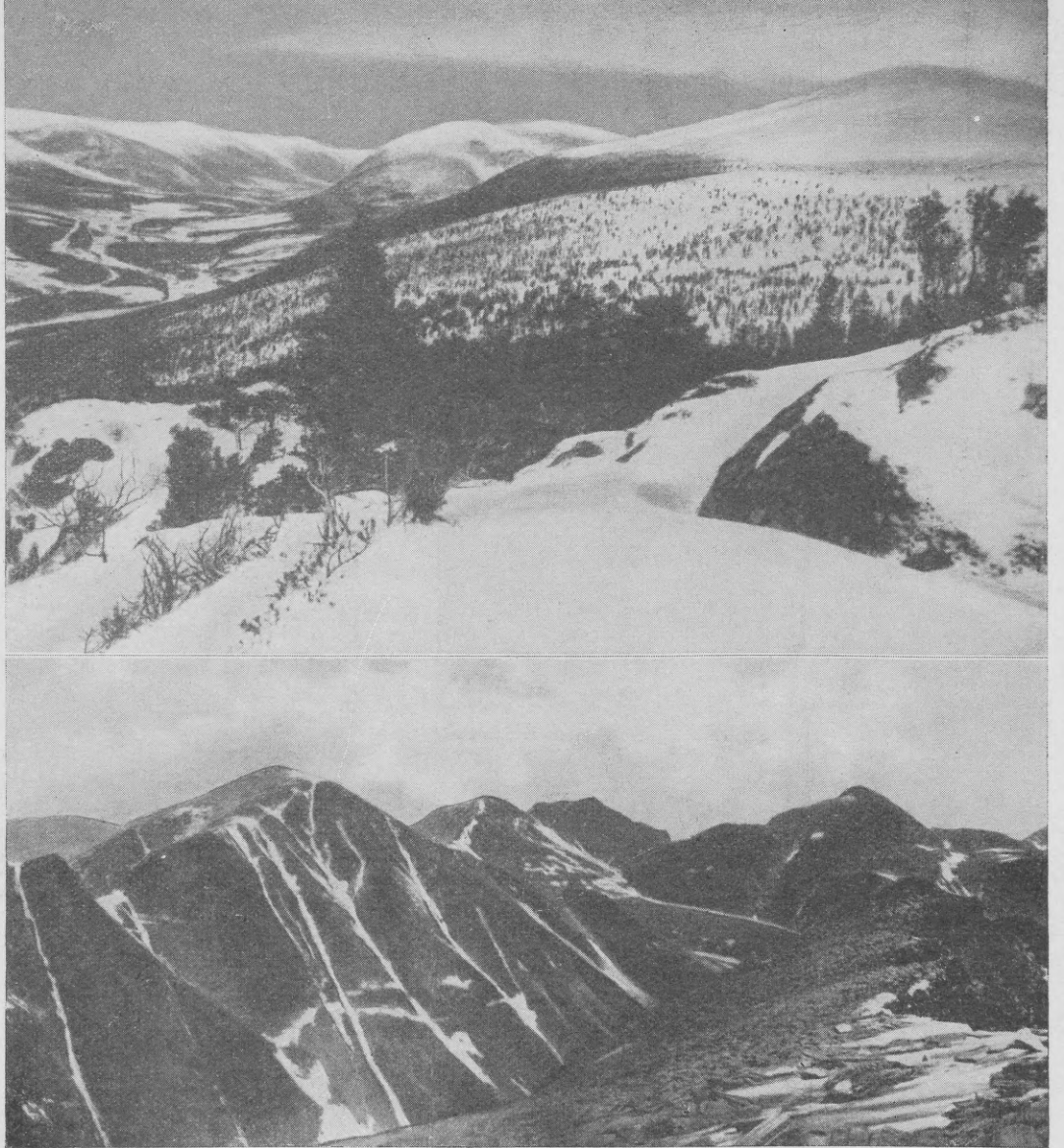
Vasakul käel mustendavad Rondane teravaharjalised tipud, pahemal pool aeg-ajalt Jotunheimi kahe ja poole kilomeetrilised hiiglased. Jälle nii tuttavad nimed. Seal on Gjendinegg, mille harjamoöda Peer Gynt hoopis olevat põdra seljas ratsutanud. Siin Kvam — Gynti muistendiline kodukoht, ja siin Dovre küla, mille kiriku kellade helin päästis Gynti trollide käest. Kõiki neid kohti näeme.

Ibseni dramaatilise poemi viiest vaatusest teotseb neli Gudbrandsdalis või selle tagamail. Siin algas tema kangelane oma seiklusi ja siia tuli ta lõpuks jälle tagasi. Kõik, mis on teoses realistlikku, tõsielulist, toimub Gudbrandi orus. Taga-



Laager Dovres

F. Tuglas, A. Puhk, K. Ast



Ülal Dovre,
all Rondane mäed

maad, Dovre ja Rondane, on selleks liiga kõle-sün-
ged, et neis võiks olla mingit inimlikku elu. Neis
võib laiutada ainult fantastika, teetseda Suured
Kõverad, Dovre taadid, röhkivate trollide karjad,
kohutades elamisvõimaluste lähedale orgu koon-
dunud vaeste inimlaste mõttekujutust. Kuid ilma
selle fantastilise taustata poleks nii Peer Gynti
tüüp kui ka Ibseni suurteos mõeldav.

3.

„Ennemuiste elas Kvamis üks kütt, keda kut-
suti Peer Gyntiks,“ nii algab Norra muinasjuttude
koguja Asbjørnsen oma lugu. Ja teisel jätkab ta:
„See Gynt oli poiss, kelle taolisi vaja otsida, sihuke
jutumees ja luiskaja, et pidid kuulates kõhtu
kinni hoidma. Ta kinnitas ikka, et oli ise osa võt-
nud kõigist neist imeväärseist seiklusist, millest ta
jutustas, kuid mis teiste sõnade järgi olid sündinud
ammu, muistsel ajal ning hoopis teistega.“

Need ja nende taolised rahvapärased andmed
olid Ibsenile lähtekohaks. Ta ise mainib ühes tol-

leaegses kirjas, et tema Gynti kohta „võib üht-teist
lugeda Asbjørnsenil“. Kuid ometi — „oma poemi
jaoks ei leidnud ma sealt just palju olulist, võisin
aga seda vabamini toimida materjaliga“.

Ja nii ta tegigi. Ta arendas sellest rahvapära-
sest luiskajast suure rahvusliku allegooriakuju, sa-
muti kui andis rahvaluulelisele Suurele Kõverale
sügava sümboolse tähenduse. Just niisama küllas-
tas Goethe rahva toorevõitu lood Faustist oma fi-
losoofilise mõttega ja õilistas nad poeetilise vor-
miga. Ning nii sünnib iga primitiiviga, kui see
läheb läbi suureandelise „nööbivalaja“ vaimse su-
latuskulbi.

„Peer Gynti“ realism toetub Gudbrandsdali põh-
japoolsele osale ja selle kõrvalorgudele. Siin võib
kujutleda nii Aase kui Hågstadid talu, võib kujut-
leda külapulmi, poiste kaklusi, jantlikke oksjoneid.
Kui Gynt üldse millegagi maailmas on seotud, siis
kõigepealt oma kodukülaga. Ja kui ta elatanud
mehena kaugelt tulles jälle Norra rannikule lähe-
neb, on ta esimene küsimus: kas Rondane juba

paistab? Rondane mälestusi ta kardab, kuid seal lähedal on ometi ka ta kodu.

Poleks see külasangar täitsa juhuslikult teise mehe mõrslat üle löönud, ta oleks vahest elu otsani Gudbrandsdalis edasi luisanud. Nüüd on aga ümb-rusel temast isu lõplikult täis. Ta kuulutatakse lindpriisi ja ta on sunnitud mägede fantastikasse põgenema. Siin kohtub ta Dovre taadi rohelisse rietatud tütre ja trollidega ning peab lõpuks nende kui oma halva südametunnistuse eest kodumaaltki lahkuma.

Siitpeale jätkub Gynti elu fantastika pidevalt. Nagu ta oli kord prints Rondanes, nii nüüd proh- vet Saharas, arheoloog Egiptuses ja rahajõmm ra- hajõmmide hulgas. Kuid sisemiselt pole ta ei see ega teine, ei päevapildi positiiv ega negatiiv, vaid ähmane kompromiss. Tema tee pole sirgjoon, vaid vigurdav ringlemine, alaline möödahiilimine, nii et ta lõpuks kuhugi ei jõua. Tema voorused ja pahed on liiga keskpärased. Temast ei hoolita ei taevas ega põrgus. Ta peab uuesti nõobivalaja sulatamiskulpi minema, et selleks saada, kes oleks pidanud olema algusest peale. Ja ta küsib: „Nii oleksin ma võinud õieti sama tulemusega kogu oma elu Rondanes ahju taga istuda, võtmata enesele mingeid muresid ja vaevu?“ Ning ta valib endale hauakirja: „Siin puhkab Eikeegi.“ Ta on ise oma elu fantastilise trollina veetnud.

Ses arengujärgus pole Peer Gynt enam realist- lik kuju. Ibsen on tahtnud tema kaudu allegori- seerida kogu norra rahvast selle fantaseerimistõve ja tegeliku poolikuse, karakteripuuduse, egoismi ning argusega. See peab olema Norra romantismi ajastu lõpu sümboolne norralane.

Dovre taat nõuab Gyntilt, et see kõigele süli- taks, mis on väljaspool Dovret. Ole rahul iseenda- daga! — see on trollide ühiskonna ideaaliks. Selle ideaali omaksvõtmise puhul oleks taat nõus Gyn- tile oma tüdarta ja poolt kuningriiki andma. Kuid Maroko rannikul näeb seesama Gynt kivistunud padakonna: istub sajandeid liikumatuna, on püsi- nud sajandeid samana ja olnud enesega rahul. See on Ibseni kibe pilge Norra kolgapatriotismi kohta.

Liiga vali, liiga ühekülgne arvustus! Vähemalt meie, kõrvaltvaatajate, selle suure väikerahva imestlejate meelest. Kuid Ibseni teose väärtus ei olene sellest, kas ta arvustus on õiglane või mitte. See on koguni kõrvaline küsimus, jällegi meie mee- lest. Meie hindame ainult selle arvustuse kunsti- pärast jõudu.

Kõik see algatub meelde, läbistades Peer Gynti kodumaad, millest väljaspool ja lahus ei saa ometi reaalselt kujutleda seda iseenesest nii ülemaailmse ulatusega kuju.

Kuid veel midagi muud tuleb meelde. Nii palju kui tunnen Ibseni elulugu, polnud ta ise oma kan- gelase kodumaad näinud. Enne „Peer Gynti“ kirjutamist oli ta vaevalt Bergenist palju põhja

poole saanud. Ja ka hiljem, mil tema reisis ula- tusid küll Nordkapist Nuubiani, jäi Norra sisemaa talle ikka tundmatuks. Alles raugaeas sõitis ta kord vist maad mööda Oslost Trondhjemi ja pidi siis ka Dovret riivama. Oma Norra külaelu tund- mise eest näib ta üldse võlgnevat ainult paarikui- sele rännakule paaris mereäärses orus, kus ta kord nooruspäevil stipendiaadina rahvaluulet kogus.

Ibsen algas „Peer Gynti“ kirjutamist 1866. a. sügisel Roomas ja lõpetas selle järgmise aasta su- vel Ischia saarel. Neis oludes ei võinud ta palju materjale saada ei oma kaasmaalasilt ega isegi mitte raamatuist. Kõige rohkem võis tema fanta- sia tuge leida peale muinasjutukogude veel ainult mõnest geograafilisest või ajaloolisest teosest. Ja tõeliselt polegi „Peer Gyntis“ kohalik Gudbrands- dali koloriit palju ilmekam kui Maroko, Sahara või Egiptuse kohta käivais märkustes. Norra talu- pojaelu kirjeldused on üldised ja sobivad ükskõik millisele maakohale. Ainult mägede taust on nime- lise täpsusega kinnistatud, — kuigi üksikud kau- gelseisvad kohad on vahest koomale toodud ja näi- teks Gjendinegg metsikumaks tehtud, kui on tõe- lisuses. See on kaardilise maastiku jälgimise ta- gajärg.

Ibsen ise ütleb „Peer Gynti“ kohta: „Ses teo- ses on palju seesugust, mis võrsub mu enda noo- rusest. Mu oma ema — tarvilikul viisil liialda- tuna — on olnud Aase eeskujuks.“ Kuid kas ei tuleta ka Ibseni isa samuti meelde Peeri isa, seda pidude pidajat, võõraste vastuvõtjat ja lõpuks pankroti-meest Jõn Gynti? Nii peitub ses näili- kult nii objektiivses teoses ka isiklike aineid.

Teiselt poolt on aga Ibseni biograafide arvates teose kirjutamiskoht, Napoli lahe värvirikas ümb-



Dovre kiriku altar



Puukirik Hallingdalist

rus, „Peer Gynti“ tooni mõjustanud. Selle Norra maastikud pole ometi nii sünged kui näiteks kohe eelnenud „Brandis“. Aga needsamad biograafid juhivad tähelepanu veel ühele asjaolule. Ainult Solveigi nõrkematu armastus suudab lõpuks lunastada Gynti nurjunud isiksuse nõõbivalaja „nirvaanast“ — täielikust kadumisest. On arvatud, et siin on Ibsenit mõjustanud katolikumaade madonna-kultus, mida ta just Itaalias võis lähedalt jälgida.

Gudbrandi orus on jälle soe. Õhk on imepuhas ja selge. Mingi hiilgus täidab taevaalotust, nagu tõuseks jääliustikkude õhetus üles avarustesse. See teeb meele nii vaanelik-kergeks.

Kuid sealsamas kujutled sügismarusid ja verd tarduma panevaid tuiskusid kihutamast üle nende kõrgustikkude. Siis on need mäed ilma trollide-tagi kohutavad. Üksik metsamees on jäetud reaalse, kuid seda halastamatumate loodusvägede kätte. Polaaruurija Eivind Astrup, kes oli talunud nabamaade õudseid öid, hukkus Dovre välja tuis-kudes.

4.

Hilja õhtul jõuame Oslosse. Auto läbib laia eeslinna, käändub keskusesse, veereb mööda Karl Johans-Gadet ja peatub Grand Hotelli ees. Hiljem veel pisut jalutust ikka vaiksemaks jäävail tänavail, ja siis magama. Hommik saabub uue lin-

naga, mida ma veel ei tunne. Ja see tutvumine on sümpaatne.

On küll tõsi, et Oslo rahvaarvu poolest teistest Skandinaavia pealinnadest taha jääb. Isegi Helsingi ületas tema äsja. Aga Knut Hamsun lohutab ironiseerivalt: on eksitus, kui arvatakse, et Oslo on väiksem kui teised temasuurused pealinnad. Ja mulle näib Oslo teistest temasuurustest linnadest koguni pisut suurem olevat. Ning seda oma elanikkude ettevõtlikkuse, nende mõtete ning tegude tõttu.

See on üldiselt enesega rahulolematu, kibedalt enese kallal juurdlev, ennast arvustav, ikka kuhugi tunglev tõug. Kuid see tung ei jookse tõeliselt tühja nagu Peer Gyntil, vaid moonduv tegudeks. Isegi peer-gyntlik enesepiitsutus on ulatuselt üks neid suurtegeusid.

Norras elab ainult kaks ja pool miljonit inimest. Kuid ei ole ühtki teist nii väikest nii paljude suurte meeste maad, olgu see vaimsel või praktilisel alal. Kogu maailm on Norra kirjanduse mõju tunda saanud, olgugi, et sel kirjandusel endal alles äsja igasugused traditsioonid puudusid. Norralased on sangarliku pingutusega vahest rohkem igitundmatuid maid avastanud kui ükski teine rahvas uuemal ajal. Ja vähemalt hiljuti oli Norral purjekaubalaevastiku alal teine koht, kohe Inglismaa järel.

Oma kodustes oludes rahuldamatu, võõrsilt kuulsust ja vara ahnitsev oli muistne viiking. Need rahulolematuse traditsioonid virgusid kohe, niipea kui norralane uuesti hakkas iseseisvat rahvuslikku elu elama. Ja mis ime, kui ta, pööratud täie palgega laia maailma poole ja ainult suuri nähes, end ka ainult nendega võrdleb ning oma väiksust kibedalt arvustab.

Pool inimiga tagasi liikus igapäev kell 12 sedasama Karl Johans-Gadet mööda soliidne, nõudliku näoga, mornilt vaikiv vanahärra. Ta astus just sellesama maja alumisel korral olevasse Grand Hotelli lugemissaali ja asetus akna juurde, et silmitseda vaagivalt nii ajalehti kui tänaval mööda voolavaid inimesi. Tema juba oli oma kaasmaalasi nii ja teisiti arvustanud ning maha teinud. Muidugi mitte ainult „Peer Gyntis“, vaid paljudes teisteski teostes. Aga — ta ise oli ikkagi norralane, üks samast rahvast. Ja temagi suurus teiste väarikate kõrval tõstis seda rahvast.

Karl Johans-Gade otsas on Norra Rahvusteater ja selle ees seisab kaks metallist meest juusturattaolistel aluskividel. Üks on Ibsen, teine Björnson, meie teadvuses Norra kaksikgeeniused. Kuid oslased räägivad veel praegugi, kuidas omavahel vimmas vanamehed kujude paljastamispäeva õhtul uudishimu rahuldamiseks ise teatri ümber keerelnud, tahtmata teineteist kohata nii lihaliikus kui metallises kujus. Need olid norralased, suured suguvendad!

Suures Norra Rahvamuseumis on üks eriline



Henrik Ibseni töötuba

ruum, millesse võib pilku heita ainult klaasist ukse kaudu. See on Ibseni töötuba, nii hästi jäljendatud kui vähegi võimalik. Mööbel, pildid, pisiesemed on igatahes eetsad. Kuid kõiges selles avaldub võrdlemisi luitunud väikekodanlik maitse. Mis eriti üllatav, on raamatute vähesus. Polegi õieti muud peale vana piibli, sellest hoolimata, et Ibsen ise polnud usklik. Säärane aineiline ümbrus ei takistanud aga ometi suurte, maailma ringlevate mõttekujude sündi. Selleski suur vastuolu.

Jälgides nende kujude looja maist elukäiku jõuame lõpuks kaunile surnuaiale. Muist surelikest eemal on koltunud kaskede all haljendava muru keskel üksikud hauad. Ühel kalmukivil ainult kaks sõna: Henrik Ibsen. Ei sünni- ega surmadaatumeid ega midagi muud. Ja ei vajatagi, sest maailmas on tõeliselt olnud ainult üks sellenimeline. Ning nüüd on sellegi rahunud üle lõpuks suur rahu. Björnson puhkab ta lähedal — ja ta ei protesti enam selle vastu.

Kuid selle linna rahvas elab edasi ja loob edasi. Tema energia näib alles ärkavat. Kui Oslo ei või hoobelda oma mineviku ehitistega, seda jõulisem on ta tänapäeva loominguks. Siin on luksuslikku samuti kui praktilist. Uute tööliselamute plokid on imposantsemad, mis olen ses laadis näinud, ületades vahest isegi Viini omad.

Kuskil üle pargi puude tõuseb imeväärne pakkast-obelisk. Selle sees raiutakse, kopsitakse, sumisetakse, nagu mesipuus. Ja selles kastis ehitabki kujur Vigeland mingit ainulaadset monumenti-obeliski, kõigi silmadele esialgu nähtamatut. Kinnitatakse, et isegi need võimud, kes kulusid kannavad, lähemalt ei tea, mis ta õieti teeb. Töö kestab juba aastaid. Kuid meie lõbus peakonsul hr. Bjercke ütleb: „Pärast selle monumendi avamist ei kutsuta seda linna enam Kristiaaniaks ega Osloks, vaid Vigelandiaks.“ Nii usaldab norralane siiski vahel norralast.

Ühel päeval sõidab meie seltskond linnast välja. Elektriraudtee algab kesklinnas maa all ja meenu- tab tüüpilist suurlinna metrood. Kuid varsti ker-

kib ta maapinnale ja algab siira-viira keereldes jätkuvat tõusu. Ikka avaramaks muutub silmaring, ikka laiemas kaares haarab pilk ümbrust. Ja lõpuks, pärast pooletosinakilomeetrilist sõitu, oleme kolmandik versta ülalpool merepinda. See on Holmenkolleni kõrgustik, maailmakuulus suusaspordi keskus, vastavate muuseumide, hotellide ning kohvikutega.

Olen näinud paar tosinat pealinnasid, millest suur enamik Oslost suuremad. Kuid ma pole näinud ühtki nii kaunist kui on Oslo, vaadates ilusal sügispäeval Holmenkolleni kõrgustikult. Linn on all sinendavas udus, tema taga helendab fjordi vete hõbe lugematute neemede ja saartega. Ses pildis on eepikat ja lüürikat, on maiste joonte monumentaalsust ja avaruste ääretust. On kõike seda, mis sisaldab mõiste — Norra.



Hommikune töö laagris

K. Ast, autojuht Taul, F. Tuğlas

ÜKS UNENÄGU

„Kas sa unenägusid usud?“ küsis mu sõber Peeter äkki, kui temaga ühel ilusal õhtul kõndisin Emajõe pahemal perval, mis nüüd varsti muutub nii toredaks, et päris lust ja rõõm peaks ses kandis käia olema.

„Kuidas sa nii järsku tulid sellise küsimuse peale?“

„Ükskõik, kuidas, aga sina ainult ütle, kas usud või ei usu?“

„Vaata, armas Peeter,“ vastasin, „mina näen küll unenägusid, kuid hommikuks on nad mul kõik meelest läinud — mis sa siis enam usud või ei usu? Eks ole nii?“

„Nojaa,“ ümises sõber, „õised unenäod ei püsi minulgi meeles — selleks on öö liiga pikk ja uni liiga raske — aga sa kuula nüüd, mis ma sulle jutustan. Ära pelga: ma teen ruttu.“

„Kuulan.“

„No vaata,“ algas Peeter, „see oli ühel õhtupoolikul, kui tulin töölt ja juba olin lõunastanud, siis võtsin äsjatoodud ajalehe, istusin oma vanale armsale diivanile ning hakkasin lugema...“

„Virgudes nägin, et olin jõudnud ainult teise leheküljeni. Minu enda arvamise järele — ja nii umbes näitas ka äratuskell mu öölaual — olin suigahtanud mitte rohkem kui viis minutit. Ja muidugi just seetõttu oligi mul nii selgesti meeles see unenägu, mille osaliseks olin saanud nii lühikese aja kestes.“

„Edasi, edasi!“

„Muidugi edasi. — Näe, seisan ülikoolihoone peasissekäigu ees ja arutlen, mis mul siis nüüd õieti siia asja oli? Äkki ilmub trepile onu Simon, teretab mind, pilgutab silma ja muheleb kavalasti.“

„Saan tähelepanelikuks ja ootan: üks näe, mis ta siin tegema hakkab? Aga et tal on mingisugune eriline kavatsus, see on lausa näha. Ent näe, mis ta teeb. — Ta vaatab enne hüvakule, siis vasakule, viimaks otse üles. „Pole viga,“ noogutab pead ja naeratab nagu inimene kunagi, kes on kindel oma jõule ja võimetele, „küll me sellega valmis saame!“ — „Millega te saate valmis, vana sõber?“ küsin. — „Küllap näete kohe.“

„Ja siis sünnib niisugune hull lugu, et ma



meeleldi karjuksin appi, kui ainult suudaksin seda teha. Katsu sina, sõber, unes karjuda! Kuid kõige pöörasem on just see, et kõik on nii äärmiselt selge — täpselt justkui ilmsi...

„Onu Simon hakkab sirguma, sirguma ja korraga kahmab endale ülikoolihoone kaenlasse ning pistab punuma Toomimäest üles. „Ei, pastoi, Simon! seekord kuidagi saan endale hääle sisse. „Kuhu nüüd?“ — „Ikka Tallinna! Ikka Tallinna!“ vastab tema üle öla. „Jumalaga, Peetrist noorhärä!“

„Armas Jumal!“ kokkun koledasti. „Kas onu Simon on meeltesegadusse sattunud või on tal mõni muu viga?“ Järele talle! Et kas ta ikka tõesti viib Tallinna selle noosi või tegi nalja?“

„Aga kuis ta nalja tegi; laseb teine üles märke nii et põlised puud aina ragisevad. Viivuks peatub kliinikute ees, siis kahmab need teise kaenlasse — ja padavai edasi. „Pea'nd kinni, Simon!“ röögib juba päris kenasti. „Pai mees, ära vii ära!“

„Aga mis sellest abi — Simon on juba mine tea, kus. Komberdan niisama vaksali poole, nojaa, võib olla, et sõidab rongiga — sõidaksin ühes kas või vähemalt Volti. Ennäe, sealsamas onu Simon mulle vastu — vaata, et ei aja alla. „Raamatukogu unustasin maha,“ ütleb ähkides ja



pühib higi laubalt. — ‚Kas siis selle ka ära viite?‘
ahastan. — ‚Kõik Tallinnasse! Kõik Tallinnasse!‘
ruttab tema edasi, kõrge nagu Ararat.

„Ja kui ma aegapidi longin edasi, siis näen,
et kadunud on seegi maja — Aia 46. Samuti on
Maarjamõisa kliinikute asemel täiesti tühi väli.
Aga ma näen veel kord onu Simonit tassimas
mingisugust eset, kuid Simon pole enam see, kel-
lena ta näis mulle enne, vaid see on keegi isik,
keda kunagi nägin Tallinnas. ‚Ära nüüd teevad
päris lagedaks meie vaese Tartukese!‘ mõtlen
südamevaluga ja ruttan ühte kohalikku toime-
tusse, et teatada sellest kurbloost. Kuid mis ma
näen: toimetusest tassitakse välja kaste ja
kompse ja kõiksugust bürooruumi sisustust.
‚Kuhu nüüd?‘ küsin. — ‚Ikka Tallinnasse!‘ vas-
tab mulle tuttav toimetusliige. ‚Kõik Tallin-
nasse!‘ — ‚Issa vägi!‘ löön kaht kätt kokku. ‚Mis
tõbi see ometi on?‘ Aga toimetuseliikmel pole
aega minuga jamada — ta peab kolima... kiires
korras, nagu öeldakse.

„Longin siis üsna kurvalt kodu poole ega
mõista mitte ainult kahte, vaid ei mõista enam
ühtegi lugeda. Jõuan Emajõe äärde, vaatan,
ning tunnen, kuid muutun telefonipostiks,
üksnes traate pole mul veel küljes. — Jõe asemel
haigutab mulle vastu ainult mustendav jõesäng!
‚Kuhu jäi jõgi?‘ küsitan üht mööduvat isandat,
kel oktoober peas ja sumadan käes. ‚Emajõgi!‘
teeb isand suured silmad. ‚Kas te’s seda veel ei

tea, et Emajõgi kolis Tallinnasse? Veider ini-
mene! Ma ise ka sõidan sinna, näete: tõttan
raudteejaama.‘ — ‚Aga sillad?‘ küsin, langemas
minestusse. — ‚Sillad?‘ naeratab tema halvaks-
panevalt. ‚Loomulikult läksid sillad jõega ühes.
Misjaoks on siia vaja silla, kui pole jõge?‘ ütles
ja läks kiirel sammul edasi nagu asjamees
kunagi.

„Kuidagi nihutasin enda Vabaduspuiesteele
ja istusin sinna kuhugi pingile. Jumal tänatud:
vähemalt Kalevipoeg on veel alles! Aga korraga
raputab vägilane oma ilusat pead ja ütleb: ‚Ei,
vaja minna! Kaua minagi siin kummuti otsas
pleegin?‘ Ja astubki maha oma kivialuselt, võtab
mõõga kaenlasse ja majesteetlikul sammul hak-
kab minema Suureturu poole. — ‚Vabandage,
härra... härra Kalevipoeg,‘ küsitelen aralt,
‚kuhu te siis nüüd lähete?‘ — ‚Noh,‘ heidab mi-
nule ühe kotkapilgu, ‚eks ikka sinnasamasse,
kuhu kõik teisedki. Lähen, võtan vana Barklai
kukile ja mis muud kui Tallinna poole. Barklai,
nagu teate, pole jalgu, seepärast peab vanameest
veidi aitama. Muide, see ju ei tee viga: kahekesi
seltsim käia. Head päeva!‘

„Kes teab, mis ma veel oleksin näinud,“ lõpe-
tas sõber Peeter, „aga jumal tänatud, ma virgu-
sin. Aga nüüd ütle mulle, hea inimene, mis sa
arvad sellisest veidrast unenäost?“

„Mis ma arvan?“ vastan. „Jumala õnn, et
see polnud ilmsi... vähemalt esialgu.“

Ettekandja

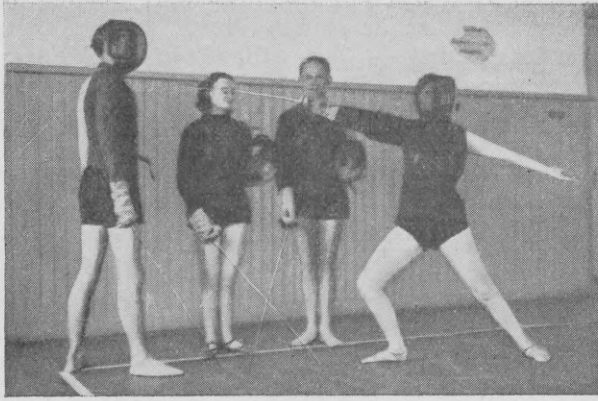
*Päev päeva perra ränki liudu tassind,
täis raskeid noose, ikka leplik meel —
nii tänagi ta lakit daame passis,
mil laupäev sumas säraval alleel.*

*Pilk külm vast ainus tänu uhkelt kassilt,
kui orjatar tall' pakub tassi teel.
Ent seinaga saalidest, tšardašist
loob muinasjutte raadio kuum keel.*

*Nüüd pälvija-neid pilguks peatab,
härm kägardamas pihku kulund põlle,
meel nukraid kujutelmi reatab:*

*Kes ainsa hella sõna päeva leilis
siin lausuks kodutulle südamele?
Kes viiks... Ent lauast kõlab kutsuv: preili!*

Ado Säarits.



*Vehklemisharjutustest võtavad osa mees- ja naisstudis-
tid (juhataja A. Kalamees, eriainete õpetaja ülikoolis)*

Draama ja lava kutsuvad...

Jooni Tartu draamastudio tegevusest.

See, millele ajakirjanduslikud päevauudised kaja annavad, ei ütle veel kõike Tartu teatrielust ja teatrihuvidest. Kui jälgida ainult päevast päeva teadustavaid häälekandjaid, siis poleks meie ülikoolilinnas nagu muid teatriküsimusi olemaski kui vana „Vanemuise“ põdemine ja tervendamine.

Vahetatakse direktoreid, parandatakse põhi- kirja. Vallandatakse vanu näitlejaid ja komplek- teeritakse teisi asemele. Kõigist neist lahenduse otsimistest on lehelugejad küllaldaselt kuulnud. Tulemusi oodates tohiks „Tänapäeva“ mahtuda ka pilguheitmine ühele uuele ülesehituslikule katsele. See paikub „Vanemuisega“ samal tänaval. Aga vähe edasi mäkke minnes.

See on Tartu Draamateatri Seltsi studio Saksa teatrilt üüritud ruumides. Mitmed selle seltsi ju- hatusliikmed katsusid veel mõni aasta tagasi kaasa töötada „Vanemuise“ teatrikomisjonis, eestseisu- ses. Kandsid kaasa vastutust kunstijumalikku sädet ja tõsise sõnadraama taset kaotava asutise uuendamise pärast. Aga lahkarvamused on neid, näete, viinud teise väljapääsu otsimisele kriisium- mikust.

*

Teatrikülastaja ei hooli mingist vanast nimest ja tähest. Ikka sama šablooni, ikka samade nä- gude ja võtete vahelduseks tahab ta uut jõudude juurdekasvu. Seda teavad publiku poolehoidu taot- levad teatrijuhid. Mitmete muudegi mõjutuste vahelesegamisel komplekteeritakse lavapersonaali ka noorte näitlejatega. Lavale pakkumistest ei ole puudust. Ja kus teatrijuhtimine võrdub ker- geltvõtvale ja operetlikult mõtlevale käialaskmi- sele, seal arvatakse hõlpsasti: „Kui on andekas, küll ta teatriveri siis juba oma särtsu näitab ja ennast leiab.“

Aga kui noorest algajast polegi imeteonäita- jat, siis ollakse temast aasta või paari pärast pet-

tunud. Ta kaotab oma koha. Endine näitlejate kaader ei suutu sellesse mitte ilma kahjurõõmuta: „Noh, kas sa siis olid parem kui meie! Lõpetad kohata näitlejana teatrikriisi!“ Kindlasti ebasood- sad olid sel noorel võimalused areneda. Lavastaja oli algaja ainukeseks õpetajaks, aga lavastaja eri- liseks huviks pole ju noorte kasvatamine. Vanade vilunud näitlejatega on mõistagi kergem töötada ja etenduspäevaks tulemusi saavutada, olgu need tulemused siis nii šabloonsed kui tahes. Noor jääb komistama ja kobama.

See seisukord Tartu kokkukasvatamatu ja laos- tuva ansambliga laval silmade ees, otsustas rühm teatrihuvilisi, et pole abi olemasoleva arvustusest sees- või väljaspool „Vanemuiset“. Asutati Tartu



*Õppestseen näidendi „Vast oli luuletaja“ harjutustelt
(lavastaja lektor Aino Suits)*

Draamateatri Selts, mis oma ülesandeks võttis tõ- sise lavalise kutsehariduse edendamise. Leiti tar- vilikuks hoolitseda noorte näitlejalootuste koolita- mise eest.

Vaadake, mis pärast koondamiste ajal kavat- seti see uus kool, teatrikool Tartus. Teistest kut-

sekoolidest erinevaks suunitluseks oli piirata Tartu draamastuudiot vajaduse kohaselt vaid ühekordse lennu ettevalmistamisega.

Otsiti eeskujuga ja hangiti eeskavasid mitme maa teatrikoolidest. Neid eeskavasid muudeti ja täiendati meie olude kohaselt. Võrdlev ülevaade selgitas seda veendumust, et nõuded teatrile on viimaste aastakümnete — kinoaastakümnete — keskes kõvasti tõusnud. Lavalise väljendus kunsti võistlus ei käi mitte ainult oma maa mõõtkavas. Silmade ette seatud võistlus toimub rahvusvahelises ulatuses. Iga poisijõmpsikas võib ütelda: „Ei, ma ei lähe „Vanemuise“ Põtra või Pillerit vaatama, mulle meeldib Chaplin enam!“

Tartu teatrikooli kava koostades arvati siiski, et on ala, mil eesti lava võiks olla ainulaadne: eesti draama omapäraste väljendusvõimaluste tõstetud väärtustamise alal. Seda sihti peavad Tartu draamastuudio harjutused silmas. Lavatöö rakendamisele eesti keele, eesti kirjanduse, eesti inimese ja olustikutüüpide uurimisega on siin liiatigi viimaste semestrite ülemastmel varutud vääriline koht.

*

7. jaanuaril 1934 alustas Tartu Draamaseeltsi stuudio oma tegevust. Siiamaani on studios lavapraktika kõrval eeskätt õpitud abiaineid: kehatehnikat, hääleseadet, kõnetehnikat, üldist karakteroloogiat, psühholoogiat, esteetikat, draama ja teatri ajalugu, kostüümide ajalugu. Tartu ülikoolilinnana on võimaldanud õppejõude leida mitmeid spetsiaalalalt. On võimaldanud kokkupuudet ideeliste abilistega, kes enamasti valmis on olnud tasuta kaasa töötama — haruldasem nähtus.

Teatrikool on eriline kool ses suhtes, et ta kavas märgitud lavapraktika tundidest ei taha kunagi jätkuda. Esialgse kava järgi pidi stuudio olema ainult õhtukool. Aga tuli ilmsiks, et õpilased kõrvuti teoreetiliste tundidega ei jõudnud küllalt edukalt osa võtta lavapraktikast. Nüüd on lavaprak-

tika tunnid korraldatud hommikupooliti. Kes juhtub peale kella 10 tulema sisse Tartu saksa teatri seltsilt üüritud hoone uksest (kas või mõne õhtu jaoks üürimisvõimalusi kuulama), see näeb, et laval õppetunnid on käimas. Vahest ei märkagi ta vahet teatriproovide ja stuudio lavapraktika vahel. Vahe on selles, et siin rohkem aega kulutatakse sama asja juures, analüüsitakse kauem, seletatakse, võetakse tagasi. Õpilane nagu veel ei vastuta oma osa mängimise eest. Tal on veel võimalus oma küsimuste koormat veeretada õpetajale.

Viimase semestri kestes oli lavapraktika Tartu draamastuudios koondunud kolme väga erineva teose tõlgitsemise ümber: Tammsaare „Juudid“, O. Lutsu „Tagahoovis“ ja ühe moodsa rootsi karakternäidendi harjutused.

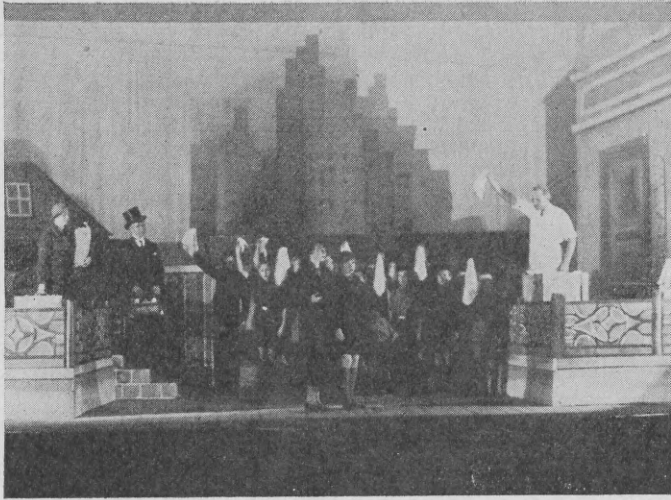
Agaga õhtupooliti on vilgas elu ja tegevus teatri ülemisel korral. Seal on nn. klassiruum, endine saksa seltsijuhatus tuba. Selle vastu üle trepi esise garderoobiruum, kus veedetakse vahetunnid klassi tuulutamisel. Tihti vaidlused käimas: on olnud mõni külalissetendus teatris või mõni kontsert, tudistidel ei puudu temperamentlikku huvi reageerimiseks. Kõige elavamalt arutellakse muidugi kaasvõitlejate oivalist või mitteoivalist osa esitamist. Talvel, külmal ajal, joodi selles ruumis ka teed, kodusust tõstis suure samovari sahin.

Teine kord iseloomustab stuudio elu jälle tuline kiire trepist alla, hoovivärvast läbi, üle tänava asuva algkooli võimlemissaali: gong kuulutab seal juba prl. Lindenkaampi plastikatunni algust. Või peab veel kaugemale ruttama, ülikooli võimlasse, kus peale võimlemise on kord nädalas ka vehklemine eriainetes õpetaja A. Kalamehe juhatusel. Doktor A. Koorti karakteroloogia tundidel osutus tudistidel huvitavaks ja soovitavaks käia mõnikord ka ülikooli psühholoogia laboratooriumis tutvumas uurimistöö aparatuuride ja diagrammidega.

Nii on Tartu draamastuudio töötanud juba kolm semestrit. Tänavuse kevadsemestri lõpul pi-



Karakteroloogiat psühholoogilises laboratooriumis (juhataja dr. A. Koort)



„Väike lord Fauntleroy“, Cedric'u lahkumisstseen

did studistid oma esimesed eksamid õiendama teoreetilisis aineis. Lavaselektiooni põnevusele lisaks tuli kokkuvõtlikkude hinnangute põnevus. Eksamite õiendamisest teoreetiliste ainete osas loodetakse järgmisel semestril tulemusi näha ka õpilaste lavategevuses.

*

Tartu Draamaseitsi studio on oma tegevust alustanud ja arendanud heasoovlikkude seltskondlikkude jõudude pooldamisel. Studio õppe-etenused (nagu „Väike lord Fauntleroy“ või „Demobiliseeritud perekonnaisa“) on leidnud sõbralikult suhtunud publikut ja arvustust. Siiski ei saa märkimata jätta ka — visa vastutöötamist mõnede ringkondade poolt.

Üheks tüüpiliseks vastuväiteks, mida Tartu draamastudio algatajaile ette heideti, oli see: „Meil on lavategelasi ja töötuid vabakunstnikke isegi enam kui tarvis. Teie tahate uusi kunstiproleete juurde teha!“ Aga üksainukene lend uusi nägusid ettenähtud ja kauase teatrikriisi linnas pealegi. Mõni vastutavale kohale pandud pea arvas heaks, et see studio võiks koguni väikest toetust väärt olla. Ei möödunud studio asutamisest pooltki aastat, kui vastasleer muutis oma põikseisu: „Noorte näitlejate kasvatamist on tarvis! Tallinna tuleb teatrikool asutada.“

Näitekunstis sihtkapitali valitsuse ja teatripäevade huvitumisest hoolimata pole ses teatrikooli poliitika ometi veel jõutud keerdkäikudest kaugemale. Küsimus on küll niimoodi serviti seatud, et see sihib Tartust eemale. Aga Tallinna teatrikooli korraldamisest — kas sealse konservatooriumi või mõne teatri juures — pole esiotsa tegelikult veel midagi välja tulnud.

Neis tingimustes töötab Tartu draamastudio praegu ainukese organiseeritud teatrikoolina Eestis. Töötab käratult kasvatades ja oma ülesannete teadvuses kasvades.

A. S.

Paktid, lepingud, liidud ja rahu

Diplomaadid jätkavad sõite linnast linna, riigist riiki. Sõlmitakse vastastikuse abiandmise ja muud pakte, lepinguid ja liite — rahu heaks.

Ammuks see oli, kui kõik kisendasid, et ennae, rahulepingud, liidud ja paktid — neist nüüd ei ole enam rahu kindlustajat, jälle maksab ainuõigena põhimõte: *si vis pacem, para bellum*. Ja ometi nüüd sõditakse jälle ihu ja hingega kõiksuguste paktide eest, mis parajal juhul tunnistatakse ikkagi tühipaljaiks paberilipakaiks. Ja kõige selle juures tarvitatakse ikka jälle kurjasti rahu nime. Tema nimel valmistatakse sõjale. — Sest on juba kord võimu iseloom, et ta tahab end panna maksma; õieti peabki, sest kui keegi võimu ei tunnusta, siis sama hea kui ei olekski teda. Leping toob paratamatult, sel kujul, nagu neid praegu igal pool hoolega püütakse sõlmida, võimude, jõudude komplekteerimise, ühinemise — s. o. jõu kasvu. Järjest suuremad jõud tekivad nii üksteise vastu; järjest kindlamaks muutub ühtlasi, et kui tuleb katastroof, siis ulatuslik.

Iga pakt ja leping on loomulikult vaid paberilipakas, kui tal ei ole reaalseid aluseid — ja ennemgi on nähtud, et riigid murravad lepinguid, aga juhtub siiski sagedamini, et leping lepinguosalisi seob, kui et ta lahutab. Reaalsed alused on ka teinekord veniv mõiste — neid võib riikidevahelises lehmakauplemisses luua ka kunstlikult. See tähendab muidugi siis, kui on, millest luua. Kui on majanduslikku ja relvajõudu, mis vastutab žiir eest ja maid ning turge, mida anda protsentideks. (Need viimased võivad olla ka nõrgemate naabrite omad.) Teine lugu on seal, kus neid ei ole. Mis jääb seal üle?

Nii on praegu väikeriikidega. Ei ole neil ühelgi võimalust pakkuda garantiiks tuhandeid lennukuid või miljonilisi sõjavägesid. Ei ole neil ka kuskil midagi jaotada. Turu küsimusis on nad niigi küüned ja hammastega — sissetõmmatud küüned ja salajas kiristavate hammastega loomulikult, sest teisiti ju ei saa, kui küüned nõrgad — enda eest väljas. Siit ei saa nad maksa protsenti. Mis ime

siis, kui suurvõimud võtavad nad suuremeelsuse žestiga oma kaitse alla, küsimata, kas need ise seda soovivad või ei. Näib, nagu võiks siin ju ainult rõõmustada ja tänumees võtta vastu selle isaliku hoolitsuse. See on ju suurte poolt ainult puhas kristlik või ligimesearmastuslik heategu. Vastutasu ei nõuta mingisugust! —

Kuid need kaastundepisarad, mis suurriigid valavad väikeriikide eest, on ainult krokodillipisarad. Kaitse, mida nii hellasti ja lahkesti töötatakse, on hundi kaitse lambale. Kui teine hunt tuleb haarama lammast, siis kaitstakse kindlasti. Aga ega hunt süüdi ole, kui kaitsmine teeb kere heledaks ning lammast on nii meelitavalt käepärast. Kui ta siis sööb lamba, jääb talle õigust ülegi. — Viis minutit hoidsin sul veel hinge sees, muidu poleks sind olnud senikski. — Ja kui võitlus on ette näha, siis võib juhtuda, et lammast süüakse juba enne võitlust. Sama suure õigusega. Sest kuis ma siis võitlen tühja kõhuga su heaolu eest! Ja eks sõbra kõhus ole ikka hubasem.

Ma ei ütle, et hundikavad praegu lahkelt kaitseingli kohale asuvail suurriikidel on juba valmis pisukeste kohta, aga me ei tohi lasta silmist seda võimalust. Ei tohi unustada, et riigid veel sugugi ei ole kaotanud ega harjutanud endi küljest ära kannibalismi. Mis neegripealikul keelatud, ega see sellepärast veel pole keelatud suurriigil või võimul. Mida suurem on võim, seda vähem on talle keelatud — kõigi kõlblusreeglite järgi. Nagu juba roomlased ütlesid: *quod licet jovi, non licet bovi*. See lause laseb end seada ka vastupidi — *quod licet bovi, non licet jovi*, ja ka siis jääb õigus sinna poole, kus asub võim. Väike võim võib ju vahet neelata alla ka mõne kibeda pilli — härjale ei ole see häbi, kui saab piitsa. Suurriigi prestiiž seda aga ei luba, nagu Jupiteril ei ole õigust harjuda härjakommetega. Et pisukese õigus on ka tõesti pisukene ja härjapiitsa ei tohi ta võtta endale häbistavana, mäletame juba tihti olevat tõestunud. Võtame kas või kõige tuntuma — Austria-Serbia vahekorra enne Maailmasõda ja tuleme meelde seda sakslaste lemmiklauset, et eesti rahvas oleks kadunud, kui nemad oma vallutusega ja kristianiseerimisega ei oleks teda päästnud vene rahvusse sulamisest.

Meie ei kahtle sugugi näiteks Prantsusmaa siiras sõprusel või vähemasti, kui kahtleme, siis hoiame selle kahtluse enesele, aga meil on vana sõna: oma sark on ihule kõige lähem. Ja kui tõesti kord see oma sark satub hädaohtu, siis teiste — eriti veel pisukeste — särgid ohverdatakse meelst oma särgi kaitseks. Et aga pisukesed Lääne mere kaldal on heaks suutäieks, on tõendanud aastasajad. Olgu see siis neile, kelle *drang* läheb *nach Osten* või neile, kes vajavad akent Euroopasse — mõlemaile on nad parajaks eineks.

Mis siis teha? — laotame käsi. Püüda astuda lepingusse suurtega, tähendab anda end nende

valve alla. Suur riik ja väike riik lepingus on poolteed sama, mis väike riik suure vasall, või nagu Hollywoodis täht ja ta teisik. Ühele kuulub au, võim ja tulu; teisele töö ja sõnakuulelik järeleandmine ning heakskiitmine. Et see nii on, pole vaja minna teabkust otsima tõestusi. Nüüdsama alles tõstis Hispaania üles suurriikide hegemoonia küsimuse Rahvasteliidus, kus just sõjalisel alal kõik kolm tähtsat ametkohta on juba algusest saadik jaotatud vennalikult Inglismaa, Prantsusmaa ja Itaalia vahel. Nemad on autoriteedid mere-, maa- ja õhuväe asjus ja väikesel pole asja. Ja üks ole meil alati kurdetud selle üle, kui vähe maksab meie häälekene Genfis. Sõlmida saab pealegi ikka lepingu ainult sellega, kes tunneb meie vastu huvi. Needsamad aga just ongi ka ühtlasi neiks mõrgajajaks lõukoerteks, kes tahavad meid neelda. See, kellele oleme kõrvalisema tähtsusega huvialaks, loovutab meid parajal ajal kindlasti ja kergesti mõne kompensatsiooni eest seal, kus tal king pigistab.

Või peame lootma siis sellele, et üks tungib itta, teine läände, üks ei luba teist? — Kuid rivaid võivad leppida, Ats ja Juts mõnikord jagada ka õuna ilusasti omavahel pooleks. See oleks ju ka vaid ajaloo kordumine — tuletagem meelde Poola jagamist. —

Siiski. — Ärgem laotagem käsi. Turul müüakse suuri ja väikesi õunu. Kuigi tihti nõustatakse ilusa suure õuna eest maksma enam kui terve liitri väikeste eest, on neis väikesis kokku rohkem vitamiine. Ja ilusa suure ja punase (käsiolevas mõttes võib värv olla ka pruun) õuna ostjat ootab tihtigi pettumus. Väikesed õunad on vastupidavamad, kui nad ainult vastastikku üksteist ära ei kloi, ja suur õun on tihti seest mäda.

Sinna poole meil püütaksegi. Erandiks ei ole sugugi Balti ja Skandinaavia riikide lähendamise mõte. Need endised suurvõimud on kuivanud väikeseks ja ei esita enam mingeid kalduvusi seiklikuks vallutuspoliitikaks. Üks ühine huvi seob ka — see on Balti meri. Igasugused kultuurilised ja ajaloolised sidemed ju hõlbustavad seotust, aga ükski on vähe ainult vihast või ka sõprusel. Sõja ja rahu küsimusi ei otsustata kunagi rahvahääletusel, vaid kindralstaapides, välisministeeriumides ja valitsustes. Rahvas võib nende asutiste tööd ainult kas kergendada või raskendada. Ja ka see maksab midagi. —

Väikesel loomal visa hing, öeldakse. Kord juba on ajalugu näidanud, et suur ja tugev ei ole igakord sama. Kui ta kordab, siis võime vahet kord lisada ühele võidupühale teise ja suurema. Kui väikesed üksteist vastastikku ära ei kloi, vaid on ilusasti pakitud, siis naabritega ühise, nii et ühe võidupüha on seda ka teisele ning rahvusuhkus ei sunni mõnd naabreist võltsima ajalugu. —

V. M.



„Pallase“ õpilased tööl maaliklassis

Kõrgema kunstikooli „Pallase“ õpilastööde näituselt

Kooliaasta lõppedes näitas kunstikool „Pallase“ oma õppetöö saavutusi koolinäitusel 19. maist 9. juunini.

Väga rikkalik ja huvitav näitus kõigilt kujutava kunsti aladelt: maal, joonistus, graafika, ornamentika, skulptuur. Kogu „Pallase“ hoone ülemise korra ruumide seinad on tihedalt kaetud rohkete väljapanekutega, mis näitab, et möödunud õppeaastal on koolis tehtud tööd suure innuga ja — heade tagajärgedega.

Kõigepealt äratavad tähelepanu maali ateljeede õpilaste tööd, kus näeme rida maale, mis on täiesti kunstiküpsed ka nõudlikumale vaatajale. Õpilased J. Võerahansu, J. Anton ja H. Miikman hr. A. Vabbe ateljeest ning E. Hammer, S. Leito, E. Pehap ja R. Uutmann prof. N. Triigi ateljeest on esitanud häid maale, mis tõendavad nende autorite juba arenenud värvi- ja koloriiditunnet, kompositsiooni mõistmist ja maalitehnikat. Võiks ütelda, et näit. Võerahansu ja Uutmanni maastikud sel näitusel kuulu-

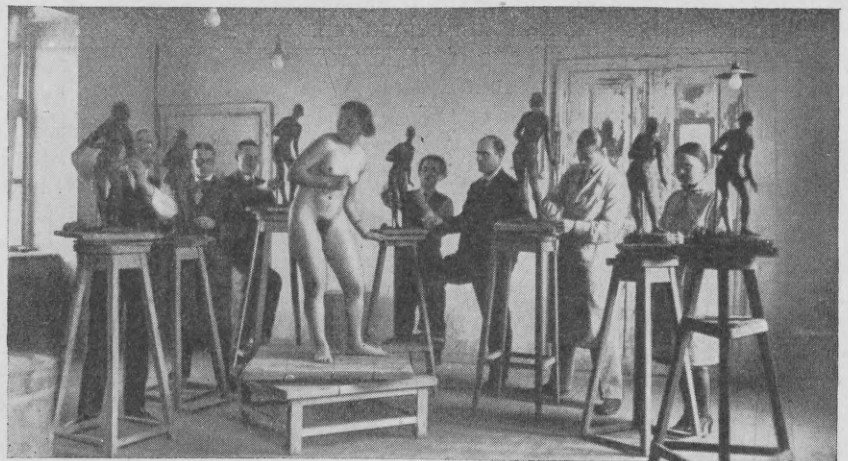
vad paremate teoste liiki, milliseid meie nn. suurtel kunstinäitusel näeme üsna harva.

Graafika klassist, mida juhatab hr. Vabbe, näeme mitut liiki graafilisi töid ja katsetusi, alates lihtsast sulejoonistusest kuni värvilise monotüüpiani. Paistavad silma õpilaste A. Bachi, R. Vaheri ja O. Kangilaski tööd. A. Bach on andnud rea täiesti kunstiküpsi oforte ja monotüüpiad ning R. Vaher näitab omi võimeid litograafia ja monotüüpia aladel. Mõlemad autorid omavad juba head tehnilist oskust plus arenenud kunstimeelt, mis on neile kindlaks eelduseks saada headeks meistriteks.

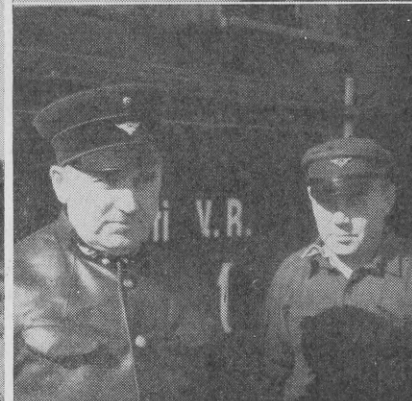
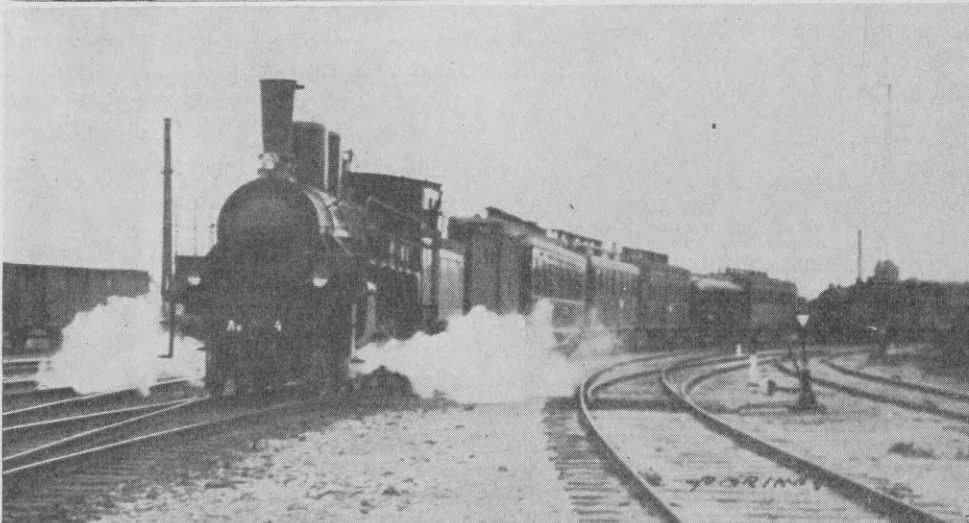
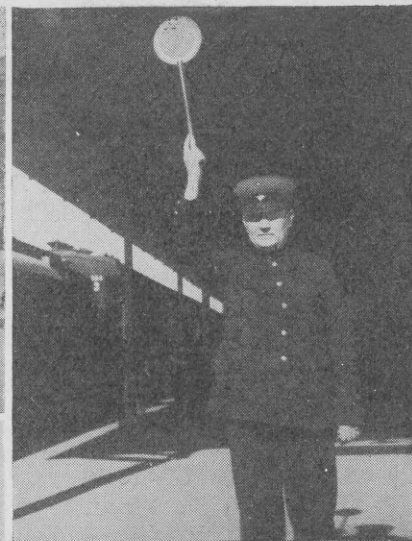
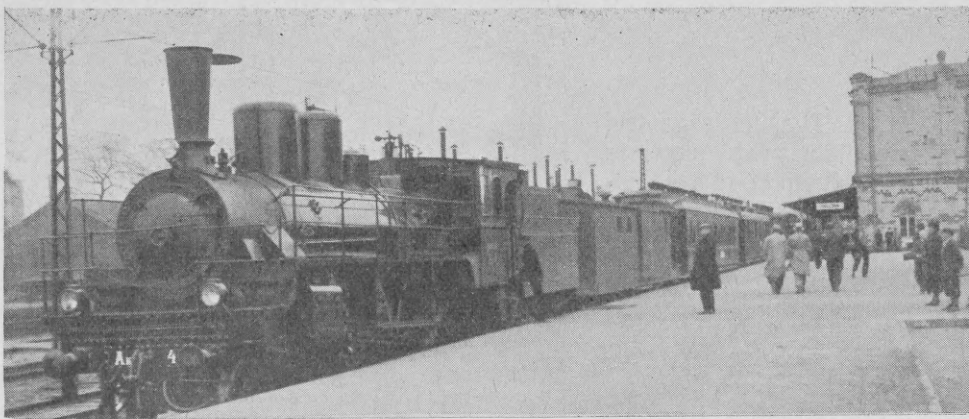
Teistest klassidest (skulptuur-, maali- ja ettevalmistusklassid) on samuti esitatud väga rohkel arvul töid ja katseid, mis tõendavad üldist tööindu ja selle häid tulemusi.

Kokku võttes tuleb seegi kord heal meelel alla kriipsutada „Pallase“ kooli juhtivat osa Eesti kunstikultuuri arendamises.

Jaan Vahtra.



„Pallase“ õpilased tööl skulptuurklassis



Üleväl Tallinna jaama korrapida- ja Borissov esimest Balti ekspressi välja saatmas. AII vedurijuht Saare ja abi Made

BALTI EKSPRESS

Uue raudteede suvise sõiduplaani kohaselt pandi kokku leppides teiste Balti riikide raudteedega esmakordselt Eestis käiku kiirrong, mis muudab liikumise raudteel kiiremaks ja vastab pisutki välismaa eeskujudele. See uus kiirrong on kiire ühendusepidajana tähtis suuremate keskuste vahel, eriti aga rahvusvahelise liikumise elustajana ning hõlbustajana, milleks meie raudteed olid seni liiga aeglased ja ähvardasid alla jääda teistele kiirematele liiklemisabinõudele.

Välismaail on ammu juba käigus kiirrongid, mis ei peatu väikejaamades, vaid peavad ühendust ainult linnade vahel. Ka Balti ekspress viib Tallinnast ainult kahe vahepeatusega Tapal ja Tartus 4 tunni 20 minutiga Valka (senise 7 tunni asemel), Riiga 8 t. 10 min. (senise 13 t. asemel) ja Berliini 27 t. (senise 36 t. asemel). — Selle Tallinn—Valga 273 km vahemaa (Tallinnast—Tartu 190 km) katab rong keskmiselt 63 km kiirusega tunnis. Kuna aga peatused, tõusud mäkke, käänud ja vahejaamade kohal tasandatud sõit rongi kiirust vahel vähendavad, tõuseb Balti ekspressi kiirus sobival liiniosal 80—90 km tunnis —

ja see on juba küllalt suur kiirus, arvesse võttes meie raudtee ehitust. Teel Tallinnast Tapani näiteks, saab ekspress kätte kolmveerand tundi enne teda väljuva Narva kiirrongi. See järelejõudmine tuleb suuremalt osalt kanda eelmise rongi vahepeatuste arvele.

Proovisõit esimese kiirrongiga õnnestus hästi, kusjuures maa läbi sõideti isegi kiiremini, kui ette nägi sõidukava. Samuti on rong ilma viperusteta käigus olnud nüüd juba paar nädalat. — See tõendab meie raudteede rahuldavat seisukorda ja küllaldast tugevust sarnaseks kiiruseks, mis küll võrreldes Lääne-Euroopa kiirusega väike on.

Kuna ekspress peatub teel Tallinnast — Valka ainult kahes linnas ja mujal väiksemate jaamade kohal arendab peaaegu harilikku liinikiirust, siis tuli raudteel leida uus lahendus vedurijuhile sõiduloa andmiseks senise kirjaliku loa asemel. Seda tehakse päeval harilikkude ja öösi valgussignaalide abil, mis nagu kogemused näitavad, laitmatult täidavad oma ülesannet. Ainus viga, mis eriti nii suure kiirusega sõidul rahu rikub, on tolm. Küll on vagunitel vahekäigud ja ukсед peaaegu õhukindlalt suletud, kuid see ei

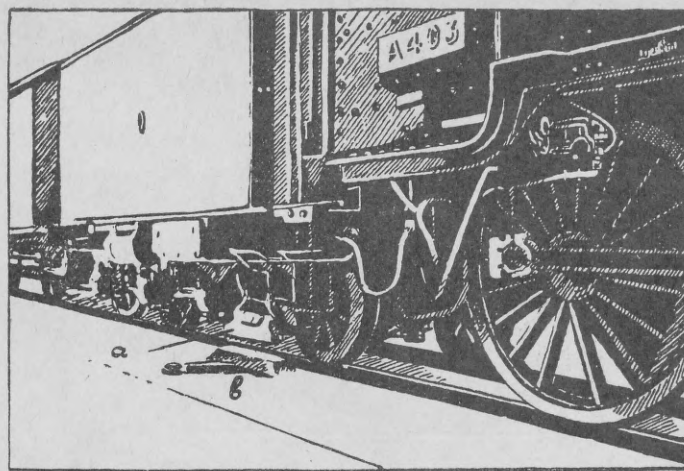
aita. Suure kiiruse juures on liivasillutisega teel tolmamine paratamatu, mis läbi poeb uste ja akende vahedest. Ainult kivikillustiktäide tee ballastkehal võib sellest hädast vabastada.

Kivikillustiku kasutamine raudtee korrashoiuks oli kõneaineks juba enne Maailmasõda Vene raudteede valitsuses. Kuid väga vähe suudeti seda kavatsust teostada, kuna ta on liivast ja kruusast 8—10 korda kallim. Ometi väidavad aga asjatundjad, et kivikillustik tee ballastina tuleb odavam kui arvestada aastakümneid ja mitte ainult kulusid, mida nõuab esialgu tema tarvituselevõtmine — kõnelemata tolmukadumisest.

Maanteedel kasutatakse juba ammu kõige moodsamaid kivipurustamismasinaid, teehöõyleid ja rulle, liivasõelu jne. Nii saadakse tee, mille korrashoid on kerge ja tasub sellepärast aja jooksul tema ehituseks läinud suured kulud. Ka raudteedel peaks loobutama kord liivast ja kruusast ning üle mindama kivikillustiku tarvitamisele. Praegu tarvitatakse Pedja, Kabala jne. liivaukude liiv ei ole sobiv tee ballastiks, parem nendest on Paldiski mereranna kruus. Täiesti võimatu on aga näiteks Avinurme liiv Sonda—Mustvee liinil.

Ühenduses sõidukiiruse tõstmisega tõuseb ikka teravamalt päevakorda rongiliikumise julgeoleku täiendamine. Üheks tähtsamaks sammuks sellel teel oli uue signaalimäärustiku maksmapanek riigiraudteedel aasta eest. Iganenud veneaegsed signaalimäärused muudeti ja asendati uutelega, mis vastavad Lääne-Euroopa raudteede signaalidele. Vana Vene signaalisüsteem ei tundnud eelsignaale, mis eriti vajalikud on kiirel sõidul ja vedurijuhti enne ohtlikku punast hoiatavad rongi kiirust vähendama. Uutes määrustes on eelsignaali kiiruse vähendamiseks tarvitusele võetud kollase värvina, mis nõuab kas kiiruse vähendust, või tasasõitu ja tarvitatakse paarituledena ühel signaalitulbal, et hoiduda signaali kokkulangemist juhusliku kollaka tulega. Samuti teeb uus kord signaalidele vahet kuju järgi; kui ilm või valgus (näit. tuisk, udu, signaal seisab vastu päikest jne.) ei võimalda signaali värvi näha, siis võib vedurijuht selle tähendust näha ta kujust. Nii on uus punane signaalimärk „s e i s a“ kujult põiknelinurkne, kollane kiiruse vähendust hoiatav signaal ümmarik, kollane tasasõitu nõudev signaal püstnelinurkne jne. Vanad Vene signaalid olid kõik ühekujulised — ümmarikud.

Välismaadel on julgeoleku kindlustamiseks tarvitusele võetud kauaaegsete katsete tulemusena isegi automaat-signaalid. Jaamad, nõrgad kohad tees, tee rikked jne. on küll piiratud harilikkude signaalide, eelsignaali ja isegi veel eelsignaali ette asetatud hoiatusmärkidega, mis on asetatud säärasele kaugusele üksteisest, et vedurijuht jõuab pidurdada, vaatamata tee kallakule ja liikuva rongi kõige suuremale kiirusele. Aga ometi on juhtumisi, kus sarnane signaal ära ei hoiata õn-



Elektromagnetiline automaatsignaali rongi pidurdamiseks

netust, kuna tingimus siin on see, et vedurijuht enne peab signaali nägema ja siis vastavalt talitama. Võib aga juhtuda, et signaale pole näha halva ilma tõttu, või oli vedurijuhi tähelepanu mõnesugustel põhjustel pöördunud masinale sel hetkel, kui mööduti signaalist.

Säärastel juhtudel tekkida võivatest õnnetustest hoidumiseks on konstrueeritud elektromagnetiline automaat-seadeldis, mis signaalist möödudes tööse hakkab — rongi pidurdades. Veduri küljes on kontakt, mis ühenduses on piduritega ja signaali juures roobaste ääres teine: kui vedur signaalist möödub, mõjustavad elektromagnetilised lained teineteist ja pidurid sulguvad. Sel teel saavutatakse rongile teadaolevate rikete korral täielik julgeolek.

Et raudteeõnnetuste võimalus oleks väiksem, selleks peavad kõigepealt ametnikud olema hea ettevalmistusega oma kutseks, eriti aga vedurijuhid, kellele lasub ikka viimne õnnetuse ärahoiu võimalus ja vastutus. Meie raudteel on siin tehtud igatahes kõik võimalik, kuna kiirrongi vedurijuhiks vaevalt saadakse vähema kui 15—20-aastase praktikaga sellel alal. See on amet, kus mees peab olema kogu aeg valvel ja pingul oma hiigelmasinal, nagu kõrgepinge juhe, eriti öisel kiirrongil.

Aga peale ametniku hoole on ometi olulisem korralik veerev koosseis ja hea tee. Just see viimane ongi, mis meil ei luba kiirust tõsta, kuna ta ehitus praegusel kujul 100 km keskmist tunnikkiirust välja ei kannata.

Vene aja Eestimaa tähtsam ja hoolitsetum raudteeliin oli meie maa vanem raudtee Peterburi — Tallinna liin, kuna Tartu tee seevastu oli kõrvalisem. Iseseisvas riigis nüüd on olukord muutunud: pealiiniks — vähemalt välisühenduste pealiiniks, — on saanud Tallinna—Valga raudtee. Sellepärast tuleb kiiruse tõstmist saavutada just sellel teel ja peatähelepanu siia pöörata.

Tee headuse tingivad roopad, roobaste sideosad, liiprid, ballast, muldkeha, sillad jne. Meie raudteede muldkeha on juba küllalt vana ja tugev selleks, et välismaale vastavat rongikiirust

välja kannatada. Nõrgem koht on aga roopad, millest väga suur osa on 40 a. tees olnud ja palju roopaid isegi 50 aastat. Iseseisvuse ajal on laiaroopalistesse teedesse uusi roopaid pandud peamiselt ainult uute teede ehitamisel (Tartu—Peterseri tee) umbes 100 km, kuna mujal on jäänud vana veneaegne roobastik.

Meie laiaroopaliste raudteede üldpikkus on 1200 km, sellest on pealiini umbes 770 km. Vene ajal teesse pandud roobaste üldpikkus laiaroopalistel moodustab ligikaudu 85% kogu teest. See vana roobastik on paiguti juba liig kulunud ja nõrgaks jäänud, ning ta pole pealegi oma konstruktsioonilt küllalt tugev uute raskete vedurite ja järjest suureneva kiiruse jaoks. Roopapea kulumus võib olla 5 mm, kui kulumine ületab selle piiri, siis muutub roobas juba tees hädaohtlikuks. Peale selle muutub roobas kestva pinge all kõlbmatuks, ta kaotab sitkuse ja läheb hapraks. Aine väsis aja jooksul nagu kõik vanakssaanu ja ei suuda enam kanda temale määratud raskust.

Suurel rongi kiirusel annab end tunda iga väiksem teeviga. Kui liiprid pole ühtlaselt topitud, roobaste vahe laius hästi ühtlane, kõveriku välisroobas täpselt kõrgendatud, kui roopad pole siledappide kaudu hästi poltidega kinni seotud, või on üks roopaots madalam kui teine, või enam kulunud, või pilu liiga lai — kõik see muudab suurel kiirusel sõidu ebamugavaks. Välismaal ja ka meil paaris kohas vähemal ulatusel on neid pahesid püütud kõrvaldada pikkade roobaste tarvituselevõtmisega — ja heade tagajärgedega. Saksamaal oli kuni 1933. a. 1. klassi teedesse pandud üle 5000 km 30 meetri pikkusi roopaid, aga katsetatakse veel pikemate, 60 m pikkade roobastega. — Ilma vahedeta, nn. piludeta ei saa teed teha, kuna temperatuuri võnkumised teevad selle paratamatuks. Samuti on hädaohtlik uusi roopaid teesse vahetada, siis kui temperatuur on üle $+20^{\circ}\text{C}$.

Liiprite toppimine on üks tähtsam raudtee jooksev korrashoiu töö. Saksamaal on ühtlase toppimise saavutamiseks moodustatud erilised kuni 100-mehelised töörühmad, kes liiguvad rongidel ühest kohast teise ja teevad ainult toppimistöid. Sellega saavutatakse ühtlaselt topitud tee, millel kindlustatud on ühtlane vajumine ja mugav, põrutusteta sõit.

Mis aga meie raudteel ei luba rongide kiiruse tõstmist, on järsud pöörangud ja käänud. Pöörangute pikendusele, kus see on hädatarvilik (näit. Kabala jaama peateed), peaks kord juba enam tähelepanu pühendatama, samuti meie raudteede liiga järskude käändude õgvendamisele. Mida suuremat kiirust tahetakse anda rongile, seda pikem peab olema kõveriku raadius, s. t. kõverik peab olema väga pikaldane. Vastavalt sellele, mida suuremat kiirust tahetakse anda rongile,



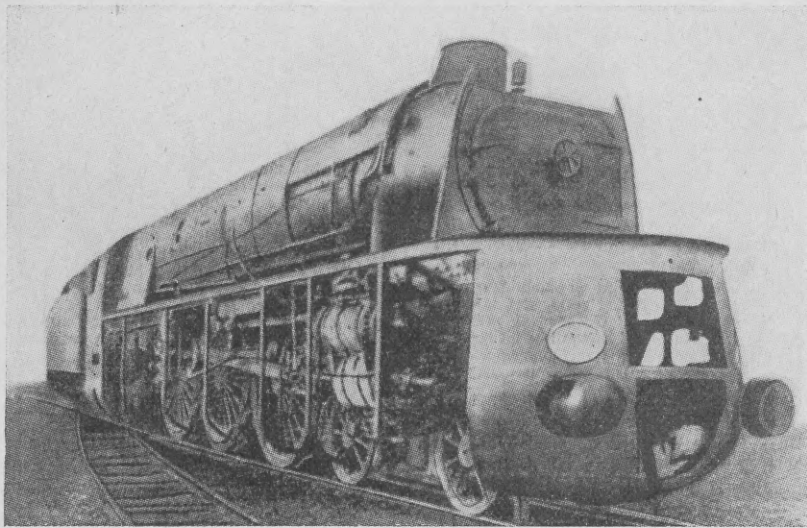
Kiirrong järsul käänul

peab olema kõrgendatud ka kõveriku välisroobas, et kõrvaldada rongi väljajooksmise hädaohtu ja saavutada mugavamat sõitu.

Nende mõnede puuduste kõrvaldamisel ei ole võimatu, et rongide kiirust võidakse tõsta 80, vahest isegi 100 km tunnikiiruseni. Meie vedurid igatahes seda kiirust suudavad saavutada, peaaraskus on siin aga teel. Tee peab olema laitmatu, tugeva ehituse ja roobastega, mis täpselt on maha pandud ja piinlikult korras hoitud. Edasi tuleb kiiruse tõstmiseks kontrollida tee pealisehitist (näit. liiprid, nende küllaldane rohkus) ja kõverikud, mis tulevad pikendada ja pehmenendada (käänud ja pöörangud). Samuti tuleb hoolitseda teetammide tugevuse eest: sillad ja kraavid olgu korras, et veesi raudtee äärde peatuma ei jääks, kus ta imbub tee muldesse, muutes selle nõrgaks. Ning lõpuks peab raudtee olema hästi valvatud iga juhusliku õnnetuse vastu.

Meil oli seni suuremaks lubatud rongikiiruseks 80 km tunnis — see piir oli Saksa- ja Inglismaal saavutatud juba 40 a. tagasi. Praegu sõidavad seal 80 km tunnikiirusega reisijaterongid, mis ühendust peavad liinidel, kus peatuskohti on tihedalt. Teistel rongidel on kiirus palju suurem: kiirrongid sõidavad 120 km tunnis ja nn. „lendavad“ rongid veel kiiremini. Nii on „Lendava Hamburglase“ keskmine sõidukiirus 125 km tunnis, aga ta tõuseb 150 km ja tahetakse tõsta tulevikus kuni 180 km tunnis. — Maailma kiireim rong „Lendav Šotlane“ sõidab veel kiiremini kui Hamburglane — nii et isegi lennukitega peab võistlusi kiiruse peale, nagu ajalehed kirjutavad.

Käimasolev võistlus autoga ei ole raudteele nii hädaohtlik kui harilikult kaldutakse arvama. Auto on küll paari-kolme inimese lõbusõiduks hea sõi-



Vooluliini põhimõttel ehitatud vedur Saksa riigiraudteel. Veduri pikkus 26,2 meetrit, maksimaalne kiirus 176 km tunnis

duk, aga terve rahva elu teenistuseks on raudtee palju kohasem. Oma kiire, täpse, mugava ja hädaohuta sõiduga on ta kahtlemata ees autost ja omnibusest. Raudteel on omaette sõiduteed ning rongid liiguvad vilunud ametnikkude juhtimisel karmide määruste kohaselt. Autojuht võib kiirust tõsta, nagu talle meeldib, vedurijuht ei saa seda teha. Seepärast on autoõnnetused sagedased; rongiõnnetusi inimohvritega on meil olnud ainult mõned. — Kiirus, mis on rongile normaalkiiruseks, on autole meie harilikul maanteel juba hädaohtlik kiirus.

Rahvasuu on ristunud meie esimese rahvusvahelise mõõdupuuga mõõdetava rongi „Balti ekspressiks“ ehk „eksportrongiks“, nagu ta teistelegi kiirrongidele on andnud iseloomuliku nime, ristides suvitusrongid „pummelrongideks“ ja Tallinn—Narva liini kiireima rongi „Viru välguks“. Ametlik sõiduplaan kõneleb ainult rongist nr. 1 — see on ainus rong Eesti raudteedel, milles on kaasa I klassi vagun.

E. R.

A I D U

(2. jalaväerügemendi arhiivandmeil.)

Võidupüha, mis ajalisel langeb peaaegu ühte landesvääri purustamisega, ei tähista siiski ainult seda eestlaste võitu oma põlise vaenlase üle, vaid võidupühaga tähistame kõigi aegade eestlaste relvade võitu.

Aidu, see nimi on ömmeldud ühe meie vaprama väeosa — 2. jalaväerügemendi lipule, tähiseks, et seal on ta toonud oma suurima võidu. Tartu väeosa — 2. jalaväerügement, jättis 1918. a. 21. novembril maha oma kodulinna Tartu ja taandus, milleks ei sundinud teda seevõrra vaenlase tugevus kui reetmine, argus, kõhklemine ja ässitus, millega vaenlane oli asunud lammutama eestlaste ridu. Seda taandumist kirjeldab tollaegne 2. rügem. adjutant kolonel Järvel oma mälestusis:

„Oli külm hommik. Eelmisel päeval sadanud värske lumi kattis maapinda. Taevas oli selge ja puhus kõle idatuul. Läksime üle puusilla, kuna kuuldus, et kivisilla juures mässajate jõuk meid ootab. Polguülem polkovnik Unt sammus jala. Käies tema kõrval, panin tähele pisaraid tema silmis. Vana sõjamees nuttis. Ta lahkus Tartust raske südamega...“

2. jal. rügemendi osad, kes võitlesid nii lõuna pool Tartut kui ka Peipsi kallastel, koondusid pärast Tartu mahajätmist Aidu küla juurde, et seal uuesti korraldada vastupanu. Pärast taandumist oli rügement kokku sulanud 104 ohvitseri ja 608 sõdurini, kuna kadunud ja laiali jooksnud oli 22 ohvitseri ja 1574 sõdurit.

Aidu küla asub Jõgeva ja Põltsamaa vahelisel teel, otsesuunas umb. 12 km lääne pool Jõgevat. Aidu ümbrus on kaetud rabade ja soise metsaga. Aidust idapoolsed tasased põllud võimaldavad kaitsjal oma tule head kasutamist, kuna talude kivitarad pakuvad vaenlase tule eest omajagu varju. Põhja- ja lõunapoolsed metsad võimaldavad võitlevatele pooltele varjatud liikumist teineteise seljatangusesse.

2. rügemendi kolmest pataljonist paigutati I pat. ja Torma-Lohusoo kaitseliitlased, kokku 135 meest, Aidust loode pool asuvasse Lahavere külla; III pat. — 47-mehelises koosseisus Aidu külla ja II pat. varuna Põltsamaale.

Samal ajal koondusid 2. rüg. vastu üle Vasknarva tunginud 3. soome kommunistliku rügemendi osad umbes 400 meest koos 50 ratsanikuga. 28. detsembril seltsis neile lõuna poolt pealetungiva 49. kütirügemendi kaks kompaniid ühes 6 suurtükiga. 2. jaanuariks koondas vaenlane Jõgeva ümbrusse veelgi jõude, nii et lõpuks oli tal seal teotsemas kokku umbes 950 püsnikku ja 50 ratsanikku.

Algas Aidu lahing, mis R. Rohu Vabadussõda käsitleva romaani „Esimene armastus“ kaudu on juba jõudnud ilukirjandussegi.

27. detsembri hommikul siirdus 3. soome kommunistlik rügement Jõgevast Aidu; sõideti 104 küüthobusel, igal reel 3—4 sõdurit. Soomlased kelkisid kõikjal, et nemad ei kartvat kedagi, sest neil olevat kahureid ja kuulipildujaid külluses, ja et nad pärast Tallinna vallutamist siirduvad üle

lahe Soome, et ka omal kodumaal püstitada punast valitsust.

Vallamaja ümbruses asusid soomlased lahingkorda ja alustasid kallaletungi Aidule.

Vaenlase ilmudes tehti Aidut kaitsvaile sõduritele korraldus enne vaenlase lähenemist 300—400 meetrini tuld mitte avada, et selle mõju oleks siis suurem; kuid närvitsev meeskond ei suutnud tegevusetult vaadata lähenevale vaenlasele silmi, nende meelekindlus katkes ja nad avasid juba 700—800 m kauguselt tule, mis aga ei avaldanud vaenlasele kuigi tunduvat mõju. Hüpetega lähenes ta ikka enam ja enam, kuid jõudnud 300—400 meetrini, varises ta kallaletung meie tabava ning tapva tule all ometi kokku.

Nähes et kallaletung rindelt on nurjumas, hakkas vaenlane laiutama end tiibadele, kuhu tal mehi hakkas valguma üha juurde. Vaenlase tõkestamiseks saadeti tiibadele väikesed salgad ja vaatamata ümberhaaramise ohule, panid kaitsjad mehiselt vastu. Lahing rauges alles pimedas, millal vaenlase pealetung oli pandud seisma. Kuid kaitsjaid oli vallanud ümberhaaramise kartus, pimeduses arvati nägevat nii paremal kui ka vasemal metsa ääres liikuvaid inimkogusid; tekkis paaniline meeololu. Et meeskond oli päevasest üleelamusest liialt masendunud, siis taanduti Sulustvere külla. Selles lahingus kaotas 2. rügement surnutena 2 ja haavatuina 9.

Kuid ka vaenlane oli ära hirmunud ega julgenud tulla Aitu, vaid ta taandus Jõgeva suunas, kaasa viies umbes 25 haavatut ja surnut.

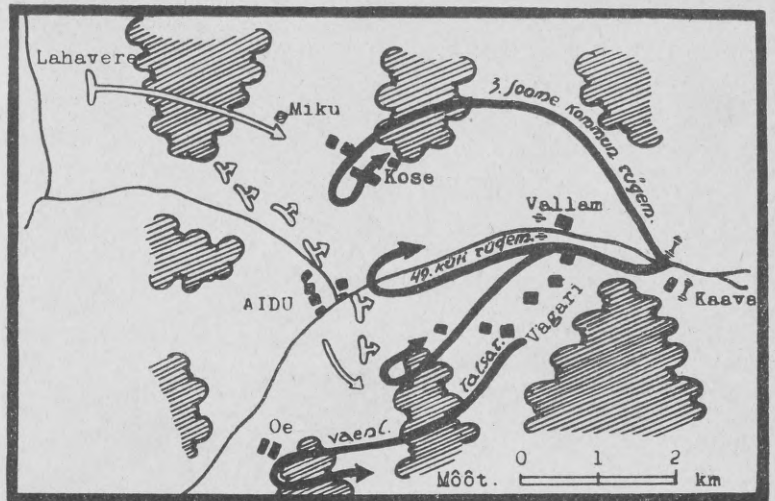
Järgmisel päeval asus Aidust taandunud 2. rügemendi osa uuesti Aitu, kuna Põltsamaalt saadeti varupataljon Sulustvere külla.

Kuni 2. jaanuarini püsis rindel vaikus; kaitsjad kindlustasid oma seisukohti, kuna vaenlane valmistus üritama suuremat kallaletungi.

2. jaanuaril kordus vaenlase kallaletung, millest võtsid osa 3. soome kommunistliku ja 49. kütirügemendi osad. Vaenlase seekordne löök suundus mööda maanteed ja piki Vägari küla, kuna ta suurtükid avasid Kaava mõisa ümbrusest ja Vallamaja juurest kaitsjate pihta ägeda tule. Vaatamata, et kaitsjad hoidusid vaenlase pihta laskmast ega avaldanud enesest ühtki elumärki, liikus ta ahelik ettevaatlikult ning pikkamisi edasi.

Aidu kaitsjail oli tarvitada ainult üks raskekoolipilduja, mis asetati maantee ääres olevasse meierei kivist hoonesse, suudmega alumise korra aknast Aidu-Kurista maanteele.

Jõudnud Aidu-eele välja keskkohale, ei tihanud vaenlane sealt enam edasi tulla, sest meepoolne vaikus tundus talle igati ebaharilikuna. Äkki ilmus Vallamaja juurest vaenlase 10-mehe-line ratsasalk, kes kihutades galoppi lähenes kiiresti. Arvatavasti oli vaenlane jõudnud otsusele,



et Aidu on ikkagi kaitsjaita. Vaenlase ratsanike liginedes 600 meetrini, asus meiereis olev kuulipildur oma relva taha, hoides seda kogu aeg esimesel ratsanikul sihis. Kui vaenlase hulljulged ratsanikud oli kiiresti kihutades lähenenud 150—200 meetrini, vajutas sihtur kuulipilduja päästikule ja samas puistas tappev tuli neid sadulast. 4 hobust kihutas tervetena Aidu külla, kuna ülejäänud pöörduisid vigastatuina ümber ja sörkisid Vallamaja juurde tagasi; ratsanikud aga jäid haavatuina ja tapetuina maanteele ja selle kraavidesse lamama.

Ratsasalga hävinemise järel avasid enamlaste suurtükid uuesti Kaava mõisa juurest vahepeal soikunud suurtükitalu, kuna nende ahelik tõmbus tagasi Kose ja Vägari külla. Järgneva paari tunni kestes saatis vaenlane Aitu ligi 100 mürsku, millest suurem osa õnneks ei lõhkenud. Ka järgmisel päeval jätkus Aidu pommitamine.

4. jaanuaril kell 9 alustas vaenlane kolmandat ning viimast pealetungi. 49. kütirügement suundus läbi Vägari küla, kuna 3. soome kommunistlik rügement üritas kallaletungi sügava haaramisega Kose küla kaudu; nende kahe löögirusika vahelkohal lähenes hõredam ahelik (vt. skeem).

Nagu eelmisel kallaletungil, nii ka sel korral toetas pealetungi eriti äge suurtükitalu, mis aga ei olnud kuigi tabav. Soomlaste kallaletung rauges kaitsjate püssi- ja kuulipildujatules. Nende ahelikud jäid peatuma 200—300 meetrit edela pool Kose küla. 49. kütirügement, jõudnud Vägari küla lääneservale, sattus kaitsjate ägeda tule alla ja oli sunnitud samuti peatuma.

Nüüd püüdis vaenlane kaitsjate paremat tiiba kokku suruda. Ta 50-mehe-line ratsarühm ilmus meie parema tiiva taha Oe karjamõisa juurde. Teade parema tiiva haaramisest ja laskmine paremal pool seljataguses lõi Aidu külas asujais äreva meeololu, sest juba kõikjal ümberringi oli kuulda



V. Mõtus: sõjamaalide võistlusel teise auhinna saanud sõjamaal

ainult ägedat laskmise raginat. Kaitsjate närvid olid katkemiseni pinevil, neis olla tekkinud tunne, et nüüd rebeneb midagi ja kõik variseb rusudeks kokku.

Oe karjamõisa ilmunud vaenlase ratsanikud ei söandanud sealt edasi liikuda, vaid pimeduse saabudes tõmbus tagasi. 3. soome kommunistliku rügemendi sõdurid, lamades kogu aeg lumel ja pidades taplust, tüdinesid lõpuks sellest ja osa neist roomas omavolil ning salaja Kose külla, kus otsisid toitu ja siunasid tekkinud rasket olukorda. Soomlaste juhid asusid Tõnise tallu, kus surmaga ähvardades perenaist, sundisid teda valmistama toitu. Oli juba hämardumas, kui punaväelased istusid lauda ja asusid aplasti sööma. Peremees Hinnu, kes juhuslikult vaadanud aknast välja, hüüdnud äkki:

„Miku poolt tuleb valgeid kui pilvi!“

Kähku tõusis laua äärest üks punaväelasi ja mäludes tõttas akna juurde, kus vaevu jõudnud seisatada, tabas läbi akna lastud kuul teda rinnust ja ta varises korisedes kokku. Juhtum rabas punaväelasi ja, jätnud söömise, tõttasid nad kisades õue. Pimeduses oli 2. rügemendi 4. kompanii alustanud surumist soomlaste paremale tiivale, ja see oli taandudes valgumas külla. Segaduses ei suutnud nende juhid õieti hinnata olukorda, tekkiivat paanikat suurendas nende eneste kisa ja äkiline väljajooks.

Tõnise talu õuel teotsevad kuulipildurid, olles arvamisel, et vastane on igal silmapilgul kargamas külla, haarasid oma relva; kuid nähes, et see on põgenemisel aina takistuseks, jätsid ta maha ja jooksid lääne pool asuvasse metsa. Seega oli mõne minuti kestel Kose küla vaenlastest tühi.

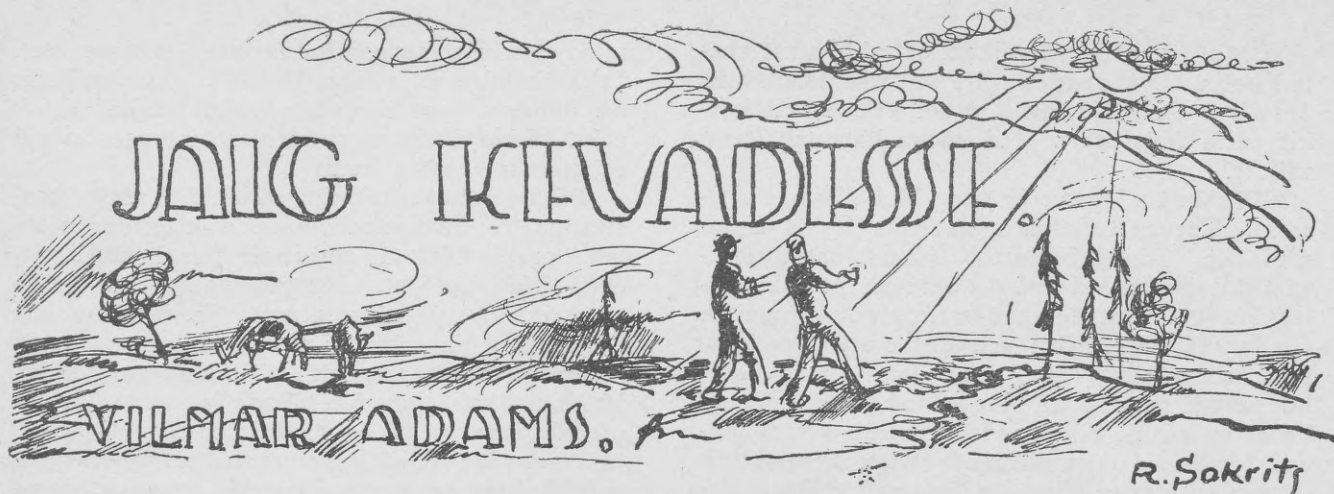
Algas punaste üldine taandumine. Teade nende parema tiiva haaramisest kandus kulutulena piki rinnet ikka lõuna poole kuni 49. kütirügemendi osadeni. Neid valdas samane paanika, üksused paiskusid segi ja kogu punaste mass taandus Kaava suunas. Jalasõdurite paanika nakatas ka staape ja suurtükimehi. Segastunud vaenlane jooksis tagasi Jõgeva poole, viies kaasa umbes 40 haavatut, kuna 8 sõdurit jäid surnutena lahinguväljale maha. Isegi suurtükid jäeti positsioonile, sest neist ei hoolinud enam keegi. Alles järgmisel päeval, kui oldi pisut toibunud, tuli Jõgevast meeskond hobustega ja viis suurtükid minema. 2. jal. rügemendi luure jõudis Kaavale umbes pool tundi pärast suurtükide äraviimist, muidu oleksid need langenud meile saagiks.

4. jaanuaril oli enamlaste viimane pealetung Aidule. Vaenlane oli võidukas ainult seal, kus ta ei kohanud mehist vastupanu. Leidnud aga südika ning julge vastupanu, purunes samas ta lahinguvõime, sest ta moraal ei olnud kõrge.

Pärast vaenlase lahkumist Aidu alt, laskis Kurista vallavalitsus lahinguväljalt kokku korjata punaväelaste laibad ja matta kohale, kuhu vaenlane oli jõudnud Aidule kõige lähemale — maantee äärde umb. 150 m ida poole meiereid. 10 aastat hiljem püstitas kohalik kaitseliit samale kohale lihtsa mälestusmärgi, tänutäheks Aidut kaitsnud väeosadele ja mälestuseks lahingus langenud kodumaa kaitsjaile. 4. jaanuaril 1934. a. istutati Tartus Lembitu kasarmu esisele väljakule „Aidu Tamm“, mis selleks toodi Aidu külast.

Enn Kippel.





1.

Ammu's see oli, kui roobaste vahele surut lint põgenes tagurpidi linna poole ja pökatsid kohisesid ja lükkusid küünarnukkidena üksteise vastu. Siis jäi äkki väikese käänaku taha eilnepäev ja vagun, milledes istusin mina, kuni ajaleheromaani tähtis sündmustik kruvis end loodjoones üles, tipnedes paljutähendavas sõnas: „järgneb“. Ja täna õilsa krahvi ja nupuka salapolitseiniku asemel olen malbete, hetkeliste, suvihingestet elamuste seltsis.

Varsti on suvi! Varsti üle taluadade ripup sirel lööb õitsele. Igatsen kergeid, heledaid riideid. Lahtist kraed, flanellpükse, särke ilma metallrosinateta. Õlgu, mida ei rõhu palitu. Valgust, lõhna, päikest! Andke mulle tugevamini päikest!

2.

Juba olen maa südames, kaugel eemal kõigest linnalikust. Elan siin küla vahel. „Keset küla“ ei saaks öelda, sest eesti külal ei olegi mõõte. Ta laiailtassitud kontuurid võivad teha otse rahutuks: iga talu on „kõrvaline“, „eemalolev“, iga talu seisab küla äärel... Ja siiski — kui lähed edasi — veel keskel. Nii oled ka sina, eesti üldsus!

3.

Suur pilvevaba päev ei lasknud mind täna magada. Kell neli hommikul tõusin voodist ja läksin päikest otsima. Ronisin künkale, päikeseküürule. Siia tuleb koit. Ah, salapärane udu ei vabasta maad meeleldi viirastusest, kuid siiski, siiski — kõhkleva udu käte vahelt tõuseb aeglaselt sündiv maa. Uudne maa, nagu keegi seda pole veel näinud. Igapäev uudne. Lilled ja elajad ärkavad võõrastavi silmi neid — nad ei tea ise kuidas — taband ööst. Kõigele elusale öö on võõras.

Kuid seal juba toetubki hommikupäike süngeile mändidele, selles varasuses veel poisilikult

peenena ja saledana. On kui oleks õhtufilmi demonstreerimisel lint pandud jooksma tagurpidi. Ja lõpuks keegi on unustanud taeva külge kui haprast purunevast klaasist puhut kuu.

Veel läheb päevi, veel maailm ei andu, aga tean: suvi tuleb. Ta peab tulema. Kuhu ta pääseb! Tulevad suured, soojad, kuldsed päevad. Kui neid ei tule palju, siis ikkagi mõned tulevad kindlasti. Suvi on vältimatu! Täna ta ei tulnud veel, tuleb homme, ma võin mõned päevad oodata.

4.

Õhtupoolikul lähen kohalikku poodi, mis on ühtlasi ka postiagentuuriks. Tee on eestiline, riukaline ja kogu aeg kipub ära põiklema jalge alt. Selle eest tilluke pood on rõõmus ja esemeterikas, nagu vene pühakutenurk. Postinud kirja, vaatan keset neid aardeid kaua ringi: mida küll osta lisaks perenaise vähenõudlikule toidule? Kuidagi peaks ju kasustama viiekilomeetrilist teekonda. Lõpuks ostan ja õgin kümme kompvekki, millest ühele on trükit lahke kaarditarkus: „Sa liigselt põgened inimeste eest. Ava armsamale oma süda ja ta teeb su õnnelikuks“. Selle auspiitsi all ostan veel suure puhta vihu ja asun koduteele. Nüüd tean, mis ma teen: suvel kirjutan suvepäeviku.

Sellise raamatu, kus ka sõnad suvitavad: käivad särgiväel või koguni alasti tallavad ringi, nii kuis tuleb. Kus „sündmustik“ ei lõpe üldse, vaid on suuteline arenema igavesti ja igas suunas, kui aga seda haarab suvise hingega inimene. Vormin mahedaid mõttekilde, mis kedagi ei kriimusta, kevadisi, päikeselisi, lihtsaid, vaikkeid sõnu.

Meie ei oska vaikida, seista, mõtiskella, „vahitada oma naba“. Oleme kaotanud rahu, mis on taandunud meist nagu lapsea paradiis. Ja ainult suvi viib meid osaliselt tagasi sisse kaotet paradiisi.

Õhtul on kõik nii vaikne, et tahtmatult vaatad selja taha, otsides selle vaikuse tähendust. Just kui oleks võimalik, et see seisab seal kuskil päris füüsiliselt. Nii käega katsutavalt on vaikne.

Kõnnin tuuletusse õhtusse. Rohelisse ja sinisesse. Taevas tundmatu maastiku kohal ripub madalalt. Linna hallusest tulnud, astud ettevaatliku jalaga kui mõnda õlimaali ja käid selles, imestades, et see äkki on muutunud ruumiks. On kui lõpmatult õrn ja pidulik unenägu. Hetketi kaotad sõnavõime, ununevad nurgelised, hüppavad, naasklevad linnasõnad, siis korraga kehal on ainult silmi, sadasid silmi, mis sööbuvad loodusse. Aga õhtu edenedes ja maastiku hämardudes need silmad pöörduvad vaikselt sissepoole, puhkavalt välisesemeilt ära su oma peaajju.

Ainult siis, kui vaatad täielikus seesmises vaikuses, siis asjad hakkavad kõnelema ja avastavad meile oma tuuma. Hea ja kurja tundmise puu kasvab paradiisis, s. o. vaikuses. Ainult vaikuses hakkame õieti tundma head ja kurja.

Hea inimene on (hommikumaiselt) tark, sest ta suudab olla vait. Ja vaikida ta suudab sellepärast, et ta kõike jaatab ja ka ise on kooskõlas „seadustega“. Kurjas aga loksuvad seadust petta-lootvad mõtted liiga valjusti, nii et ta ei suuda vaadatagi teisiti, kui pidi asju neist mööda. Ta näeb vaid lõikuvaid pinde, varje ja pealevõõbat nimesid, ei kunagi aga asjade olemust. Kogu maailm on ta ees sulet kuni päevani, mil ta muudab oma isekaid püüdmusi, mil ta lahtikrampununa ja päris hinduliselt „passiivsena“ sukeldub kõikjasse.

Ei tea, kas nirvaana ja hommikumaine passiivsus ongi ebapraktilisem kui meie paljukiidet „tempo“?

5.

Kui hea, pilved, mets, tuul ja päike, mu kehatud sõbrad, et siin pole inimesi, kellega pean suhtuma! Vist vajan sada aastat üksindust, et küllaldaselt tutvuda enesega. Mul ei tule ettegi tunda igavust mu enese seltskonnas. Vastupidi, üksinduseski ma ei taju iseennast küllalt põhjalikult ja mida kauem maitsen üksindust, seda suuremaks kasvab mu tarve olla üks. Ja mida kauem seda olen, seda vajalikumana see näib. See on kui põhjata tünn, kui põhjatu taevaalaotus. Alles säääl, kus oleme üks, algab õige maailm.

Inimesed tunnevad üksteist enamasti ainult seevõrra, kuivõrra nad on päri oma vastastikuste „pakkumistega“. Need aga piirduvad kompromissidega, suitsukatte tegemistega, mahavaikimistega, vaitleppuslike sulimistega, kompromissidega, parteitamistega, ja vastastikkuse sümbiootilise kasustamisega. Põhiliselt ükski ei vastuta teise eest. Inimühisused on põhimiselt

seks, et ennast kergemini varjata jumaluse eest. Ikka üksteise selja taha. Ja vaidlus on maailmas nii käre, sest et (väga vaikne) tõde töötab valu. Seda ükski ei riski: varblast peos siingi eelistatakse tuvile katusel.

Pärast lõunat kõnnin välja hõbendava kaasiku poole. Säääl seisab esimene suverõõm ja ootab mind. Säääl ta silmitseb mind sinisilmadega jõevoogudest. Pungad nõrised. Jalge all praksub midagi mullust. Ja kõik lõhnab kaalukusest ja rahust. Edasi minnes avastan hõberiigis ilusa aasa, mis kui loodud puhkuseks. Heidan pikali, põlv üle põlve, ja vahin, kuidas pilved ikka ja ikka uuesti annavad vabaks päikese. See on päris kannatuse mäng, sest pilvede hulgas on enamuses neid, kes — neeland päikese — hakkavad keerutama ja laiutama, nagu bürokraadid, salakavalalt venivad ja paisuvad lohedeks, kuigi enne näisid päris ilmsüütute pikerguste ribadena. Ja kõige selle kohta metobs ütleb vaid ainsa sõnaga: „rünkpilvitus“.

Pilved! Kas pole imeline, et me päade kohal pidevalt liiguvad haruldased, mõistmatud vormid, et säääl ülal miski muutub, aeglaselt, ent vahetpidamata, päev otsa, öö otsa... Mõtlen võõrail mail nähtud hotellidele, kus üüratakse välja ilusaid „väljavaateid“. Milline hulk on neid Saksas, Austrias, Tšehhimaal. Aga tõsta, rändur, vaid oma nina otse üles, säääl kohal, kus sa praegu seisad — ja sul on ilusaim väljavaade Kõikjasse! Sääälpool viimast loodjoont igaveselt elab tajutav maailm, tõustes hullupöörasesse vertikaali. Kui sa sesse kord süvened tähelepanelikult, su rinna tegevus tahtmatult muutub. Hetkeks hingamine jääb seisma. Siis see paisub võimsamaks.

Taevas on alati avat meie pea kohal. Mõnikord juhtub nii: avad silmad ja näed end äkki vastamisi tõelisusega. Kui äkki tekkind praod läbi kukud ajast ja seisad väljaspool — ja seega tõeliselt otse keskuses. Imeline julgus läbib su liikmeid, hing sirgub ja hakkab helisema omal viisil: Sina oled Sina. Ning korraga ei midagi muud, kui sind ennast. Ei mingit ümbüst enam ega „teisi“; ettevaatused ja arvestused ei seo sind enam, oled üks: Mänglevalt tõstad oma päevakandami ja viskad seda ajatusse, sest su ümber pole enam aega. Sest üksikul inimhingel, igal üksikul inimhingel ei ole maailmas tõepoolest mitte midagi muud, kui tema saatus ja tema jumalus. Sellepärast ole nii üks ja nii eneses kindel kui vähegi võimalik!

Ind, millega sa oled enese man, on jumal. Seo kõik selle nime külge!

6.

Mu perenaine praeb anduvalt kalu. Kala on sinne peatoit. Mulle serveeritakse alustassil

terve virn. Laitmatult rasvasena püsib neil olevustel soomus. Kõht lahtilõikamata, väheldane liha on hall ja teravalt läbiimbund soolikate ja põie mõrudusega. Sinna juure lamakas paljast leiba.

Mu toanurga aken ei käi lahti, selle eest aga lõikab kõle idatuul sisse, kui istud laua juure ja ta parajasti puhub (mida ta enamasti teebki). Aukliku kotiga lapsevoodi on mulle lühike ja täna unes jooksin maratoni põlvini ärälõigat jalul. Mustuse võistlusel mu tuba saaks vist esimese auhinna. Siin pole suvituskoht patisakstele, vaid tööinimeste elamu. See on tõelisus, mis on püha. Otsustan sellepärast sallida kõik, ka lapsekisa ja halba haisu, lehmade ja koerte igavest sõnavõttu, kõrvus valutavaid pererahva jämedaid kahekõnesid. Kõike seda tahan armastada, ja nii süda lööb soojaks ja helgeks. Need kõik on killud ainsast ühest, üldisest, suurest ja igavesti voolavast, mis tuksutab kõikide nende inimeste, koerte, kanade, sigade ja kisendavate imikute südameid — tahan seda armastada igal üksikul hetkel. On vaid vaja seda meeles pidada, siis kogu maailm muutub kergemaks.

Ka täna pole veel päikest. Taevas ei ole helde meie vastu. Olgu, suve ootel loen pisut. Täna võtsin kaasa Novalise erandlikke fragmente. Aforismid on enamasti liiga pealetükkivalt „ilusad“, liiga selged, sihiteadlikud või poseerivad küünarnukilised. Selle eest valitud vaimude mõttekillud, fragmendid on nagu loodud harit hingede tõelisele eliidile. Mitte küll igasuguste kon- ja professionide mõistusvirtuoosidele. Viimaste eest nende alles pooleldi punguvate lausete tuum jääbki suletuks. Kui hea on, et mõned asjad võivad olla ainult väär mõistet nende poolt, kellele nad pole määrat!

7.

Jumal ei tohi mängida võrkpalli.

Jumal ei tohi kurameerida armsate tütarlastega.

Jumal ei tohi käia kinos.

Ei, ma ei taha olla jumal!

Nii seletas korra üks naeratlev tõsine inimene.

Armastan naeratlevaid inimesi. Neid on nii vähe. Aga nad püsivad vaikselt olemuslikus valguses ja neist hoovab leebe selgus.

Naeratus on palju enam kui naer, kui ihhitus, hirnumine. Tal pole midagi ühist ei naljatilgutamisega, aasimisega ega naljade ümberkandmisega. Ah kui vähe huumorimeelt on tavaliselt meie tunnustet naljatajail. Sääl käivad mõned sellised ringi ja teevad rahvale kohvikunarrri. Suu aina jahvatab kogu aeg kalambuure, jutukesi, ääremärkusi. Aga kuulad lähemalt ja

ennäe: kõik need naljad on ainult küünarnukid, mis hirmuäratavalt asjalikult käivad õiendamas peremehe suuri ja väikesi ärisid. Kõnelda sellisega üldse ei saagi.

Ainult tõsine, õnnelik ja hea inimene võib õieti naeratada. Sihtimata kellesegi, vabastavalt ja targalt.

Üldse ei ole kerge nende tervisepöseliste, valjude, jõhkrate, tõeliselt „realistlikkude“ inimestega! Kui nad sind vahivad — kuidas suudad kannatada kõike seda, mida nad saavad sulle



oma pilkudega! See lööb kokku üle su pea, võõras ja inetu, ja sul on tahe nägematuna läbi roomata nende pealetungivate, sõgedalt jälgivate pilkude alt.

Neist pole pääsemist, kui sa ei otsusta vastu punnida ja — ei vaata tagasi armastusega. Armastus on ainus võim, mis teeb võimalikuks olla maailma võõraste inimeste hulgas ja eladagi nendega.

Täna läksin välja otse suurde kohinasse. Metsa, mida juba armastan, nagu noort, äsja ülesviskund, korda veel mitte liiga sallivat, ent siiski kallist neidist. Valged ja rohelised ja pruunid — kased, kuused, männid — kogu see sümfoonia seisab kohati jalgupidi sügavalt peegelmustas vees. Toredad ämblikud tungivad vaikselt esile, pruunis sametis, geomeetriliselt ümmargused ja peenelt organiseerit.

Veel kõnnin ringi oma uue riigi metsades kui külaline. Veel ma ei ole haarand kõike ümbritsevat ilu. Ja ootan ikka hellivamalt päikest, meie suurt lunastajat, sest ainult päike teeb heldeks ja vabaks. Paksud kadedad pilved hoiaavad hoolikalt tagasi valguse, mida päike tahaks

kallata maa pääle. Aga aeg-ajalt siiski pääseb läbi kiirtepuhang ja kõigil olevustel hakkab hetketi palav. Ning see on meile kõigile suureks rõõmuks. Alles vastu õhtut lahkun metsast ja lähen küla poole tagasi. Mulle risti üle tee tilluke karjatüdruk. Nagu kunstlikult vähendat talunaisuke. Paksud sokid jalas, pikk (mis ajast peale see jälle moes?) sinine seelik, paks must pihik seljas, lõua all sõlmitud valge pearätt ja käes kepp, mis kaks korda pikem tast enesest. Tal on lohuke vasemal põsel ja naeratab mulle taevakarvasinistest silmadest. Ah, sa kepsutav suhkrulapsuke! Seitse lammast jookseb ta ees, kuus valget ja üks must. Lähen tükk maad temaga kaasa. Ja igal pool, kuhu lapsuke tuleb, muutub külatee vaade ilusamaks. „Idülliliseks“. Üks lammastest laseb vett. Sääl väikesel karjataril hakkab häbi. Kuskilt tuleb siga ja jookseb vinda-vända lambakarja ees. Siis väike vehib oma pika kepiga ja hõiskab innukalt: „Uits! Uits!“

8.

Kas inimese elu pole nagu rohi? Võrsume rõõmsalt ja jõuliselt, kuni ülalt tullakse meile karjale. Kärbitakse meil ikka uuesti ja uuesti latvu, meie aga trügime alt jälle juure kasvada. Meie helgemal soovel, meie parimail kavatsusil kisuvad võõrad jõud pead otsast ja meil ei jää muud üle, kui — kasvada jälle ja jälle.

Alevis on kirik, selle ümber kogu kohalik ilunatuke, siis veel kalmistu, apteek arstiga ja tarvitajate ühisus, kust võib saada isegi Nivea kreemi ja püksitrakse.

Vastikud agulimajad, tikutopsid, nende hulgas mõned kivikastid.

Alevi ehteks on kalmistu, mis pole palju vähem elusate linnast. Ristid seljas, surnuaed ronib vaevaselt mäkke, mis on nii järsk, et sinna ülessõidutatavaid laipu varitseb hädaoht ellu tagasi libiseda kõige oma puukirstudega.

Kui tõusen tipuni, mu ees avaneb elanike-rohke, lõbus, kirjude paberlilledega ja ristidega jumestet linnakene. Ristid on enamasti puust, heledaiks võõbat, nende hulgas spiraaliks valat raudseid ja mõni üksik kivist. Hunnikuid pärjalinte, millele on vihmapleekind pliatsi või tinditähedega kritseldet „Surm, kus on su astel?“ ja muid surmasalme. Kogu pilt meenutab laata. Kujutled, et kollased luud elutsevad sääal künkal edasi sama lihtlabaselt ja kuivrahu-likult kui nende omanikud ja omaksed elu ajal.

Kalmistu paisutab mind luulelisest maamuistendelamusest jälle tagasi elu proosasse. Samas otsustan maanurga vahetada avarahõngulisema mereranniku vastu. Kalmistu teises, alumises osas kasvavad kõrged sirged puud. Hauad puude all näivad päris väikseina, tusastena ja kiusakatena. Päike siia ei pääse. Ta vaid pais-

tab kauge saladusena puuladvus. Üksikute hauaküngaste kõhule on asetet klaaskastid, milles pesitsevad terved kogud traat- ja paberpärgi kalgete, targeldet, väga surnud paeltega. Mõnes varitseb veel äkilise hirmutisena nõgeste vahelt — kadunu foto. Tigatedaid sääski sumiseb tuule kõledais hoogudes. Ei mingit lepitavat hauarahu siin. On nagu tungiks kogu kihelkonnast siia kokku maet Mogri-Märdid sulle kallale, täis viha kõige elava ja uue vastu. Minema siit, rutem kui muidu, muidu võid ise jääda vanaks!

Kevadises kergemeelsuses otsustan reeta seda oma sisemaist kevadriiki ja järgmisel hommikul sõidan mereranniku poole, vastu suvele ja... inimestele. Rongis mõtlen resigneerunult: kui veider on inimene! Põgeneb inimeste eest maa südamesse päikese juure, et siis varsti jällegi põgeneda üksindusest inimitihnikusse!

Ja äkki märkan, et päike sõidab rongis minuga kaasa.

Leo Mõtus

Vaene elu

*Siin kummub kumisev nõlvak,
sääal oruks alaneb ta.*

*Nurm langeb metsahõlma:
see liivane popsimaa.*

*On oras kängunud idus,
sest põuda pelgab see pind.*

*Ja kartul vakku kidus:
kust künni ja külvi hind?*

*Oo, et ei tuleks neid tuuli,
et päike ei kõrvetaks
ja vihmane oleks juuli —
pops ikka elada saaks!*

*Ja metsaserval, sääal kükib
hütt popsi kui tupetõuk.
Õlgkatus uppi tükib.*

Murul kisab lastejõuk.

*Kas muinasjutte võib mõista,
mis neile on metsa sees:*

*Kui hüüe sinna hõiska,
hüüab vastu metsamees!*

Neil pole veel elu vaene.

Mis pakub ta, kõik on uus.

*Noor süda pole paene —
läbi nutu naergi suul!*



Gustav Mootse: Prof. Sch. portree (süsi, 1927)

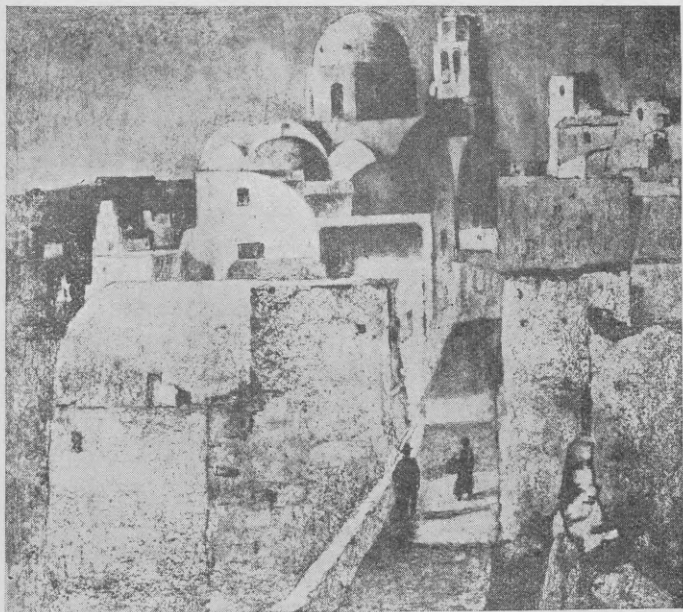
On rõõmustav märkida kunstihuvide elavnemist Viljandis. Sel ajal, kui meie suuremais keskustes, Tallinnas ja Tartus, kunstielus on valitsemas teatav tardumus ja paigaltammumine ja kaigast veetakse vaid vahest kultuurkapitali summade pärast, — või ka omi isiklike hüvede saavutamiseks — siis Viljandis selle kõige asemel tehakse viimasel

ajal midagi paremat ja just kunstikultuuri huvides. Kümnekond Viljandis asuvat kunstnikku ja kunstisõpra toimisid seal neil päevil oma kevadkunstinäituse õige rikkaliku kogu väljapanekuga. Näitus avati möödunud kuu lõpupäevil ja seda on rohkesti külastatud. Ka on terve rida töid müüdud. Näitusel esitatud tööde autoritest leiame E.

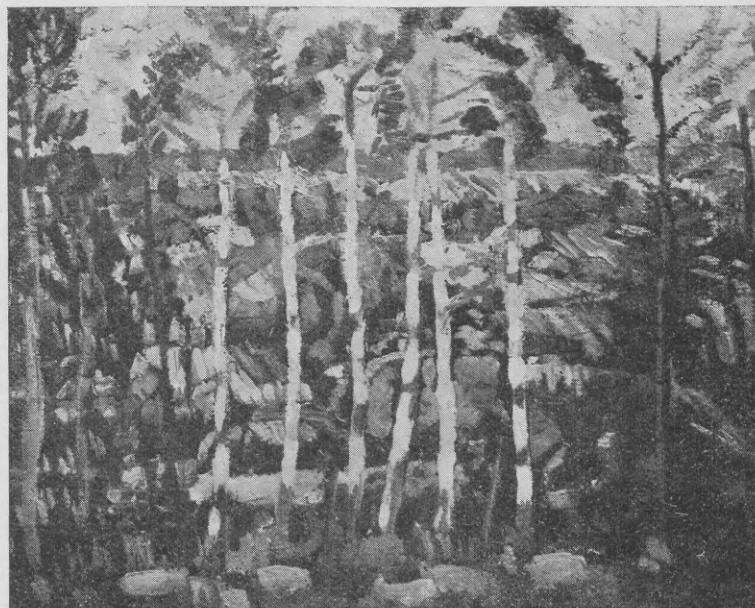
Kunstiharrastusi Viljandis

Timbermanni, G. Mootse, prl. Nirgi, Kangilaski, A. ja I. Murakinid, P. Põldmaa-Akerbergi jt. Näituse üldtase polnud nõrk, vaid ennem ületas mõne Tallinnas toimitava ametliku kunstinäituse taseme.

Näituse puhul on Viljandi kunstnikkude koondis välja andnud „Viljandi kevad-kunstinäituse almanaki“. See on nägus raamat, E. Timbermanni toimetusel, milles leidub huvitav ülevaade-artikkel Viljandi kunstielust enne ja nüüd, milles rohkesti teateid Viljandimaalt päritolevatest kunstnikkudest, — peale selle rida pilte. Nii mõnedki andmed ja nimed Viljandi kunstielu minevikust on esmakordsed. Samuti



Ants Murakin: Balkani motiiv (monotüüpia)



Peeter Põldmaa: Heimtali maastik



Ed. Timmermann: Võrumaa—Kasaritsa (akvarell, 1934)

kuuleme sealt, et J. M u k s, Viljandi kunstnikkude nooremast generatsioonist, elab praegu Prantsusmaal, Pariisi lähedal ja tegeleb maalimise kõrval — mesilastepidamisega...

Viljandi kunstnikkudel on kavatsus rajada Viljandi kunstimuuseum, milleks juba on astutud samme. Kohalik linnavalitsus tahab kunstnikkude üritusele kõigiti kaasa aidata. Muuseas on lugupeetud linnapea A. Maramaa andnud lubaduse, et edaspidi ostab linnavalitsus igal aastal kunstnikkudelt 500 kr. ulatuses kunstiteoseid.

Need on rõõmustavad teated, mis väärivad kogu meie kunsti- ja kultuurisõprade tähelepanu. Kas ja millal hakkavad kohalikke kunstiuuseme asutama meie teised linnad?

J. V.

ELUVÕÕRAID KÜSIMUSI

1.

Raamatuaasta puhul lubage pisut puudutada ka raamatu välimust lihtsureliku kirjandussõbra seisukohalt. Peatudes kirjandusepoe vitriinide ees kipub silmades virvendama. Nii kirev pole ühegi rahva ilukirjanduse kuub kui meil. Igatahes on eestlane siiski suur individualist. Iga kirjastaja ning illustraator toimib nii, nagu süda kutsub. Kaustade anarhia kõrval täielik maitsevabadus! Muidugi, küllalt kasutatakse seda ka hästi — aga mõnikord, õige palju kordi?

Igal kultuurrahval on kirjanduse välimus enam-vähem kindel, individuaalne joon. Britlase ilukirjanduslikku teost ei saa ära vahetada prantslase omaga. Skandinaavia trükitooted pole võrreldavad saksa raamatuga. Viimase välimus muide käib ikka rohkem alla lärmitsevasse propagandaplakaati. Goebbelsi kultuurpoliitika kannab sakslasele paslikku vilja. Nõukogude Vene seevastu, olgugi samuti läbiimbunud propagandast, on vene raamatu tõstnud kõrgele järjele. Üksluine, šablooniline kantseleivaim on välja roogitud. Kõige lihtsam brošüürikenegi tõendab, et kunst võib käsikäes sammuda tegeliku elu, poliitika ja majandusega.

Meil? Muidugi peame arvestama kehva ostujõudu, piiratud võimalusi ja halba paberit. Luksusväljaanded tavaliselt pole meil võimalikud. Kuid nendegi võimaluste piirides võib saavutada paremaid tagajärgi.

See kurjategija, kes fotomontaaži tõi meie raamatukaanele, peaks saama väärilise karistuse. Olgu päevapilt, kui ta asjakohane, praktilise teose kaanel, reisikirjeldusel, käsiraamatul jne. Olgu ta lõpuks kõmukirjandusel — väljalõige erutavast filmilindist. Aga millise patu pärast peame mõne väärtusliku ilukirjanduse valda kuuluva teose kaanel silmitsema Greta Garbo näolappi või Ramon Novarrot husari mundris — enne kui süveneme lugemisse. Äriliselt — nojah, mõni ostab küll raamatu oma kinolemmiku pildi pärast ja pettub rängalt, kui sisus polegi mainitud diivast juttu...

Võib-olla on võhiklus protestida kaaneillustratsiooni vastu, millel skitseeritud äraväänatud ihuliikmetega Veni-Villem, karjувates plakaatvärves.

Plakaatstiil, halvasti joonistamise oskus on juba taandunud maalikunstist, puudulikku tehnikat ei saa enam peita. Pole vormide vigast tõlgitsemist siseilme väljendamise ettekäändel. Aga raamatukaanel lokkab see tihti edasi — kubismi meistrite pisikesed jüngrid treivad umbes samasuguseid töid kui eelkäijad — paari krooni eest.

Millised äärmused: ühel pool Greetade ja Marlenede näolapid ja paljad õlad publiku juurde-meelitamiseks, teisel pool lihtsurelikule silmale jubedust tekitav rahutu virr-varr, vist ostja eemalepeletamiseks.

Muidugi puu- ja linoollõikel on piiratud võimalused. Kuid vahel tundub, et mõned meie raamatuillustreerijad on pisut laisad: paar lohmat lõiget, mõni jäme kriips ning ongi valmis. Kes

tunneb puulõike tehnikat, teab, millist peent tööd tol alal võib teha. Milleks nii suured krobelised pealkirjad? Nagu ei näeks silm neid prillita lugeda.

Pea jälle kord mütsi maha võtma soomlaste ees, nii nagu meil vanasti oli kombeks. Laual on rida soome teoseid. Neid võib ka unes ära tunda teiste hulgas. Oma välimusega pakuvad silmale suurt naudingut.

Aga eesti raamatut mõnikord ei saa eraldada teistest. Üks joon siit võetud, teine kriips sealt laenatud.

Need soovid on võib-olla asjatundmatud — kuid, härrad kunstnikud, eesti raamatule peaksite siiski andma individuaalse ja ühtlasi kauni ilme!

Utopia oleks vist puht-kunstiäri meie akadeemilises linnas? Praegu asendavad seda vanakolikauplused. Külvavad üle hariliku ostjaskonna Aivazovski plagiaatidega, jaarmargi maastikkude, kaljulosside, Magdaleenade ning teiste kunstkäperdistega kallistes raamides.

Muidugi on väärtkunst tohutult kallis! — mõtleb harilik surelik ja valib endale surrogaadi 50 sendi eest, tellides sellele mõnekümnekroonise raami. Sama raha eest oleks saadud paar head akvarelli — kuigi üsna lihtsas raamis. Futurismi tontu ju meie publik ei tarvitse enam karta. Kunstnik näeb juba ammugi asju „nii nagu nad on“, isegi rohkem kui tarvis.

Mispärast jäetakse eesõigus kolikauplustele varustada nii salonge kui lihtsureliku korterit „kunstiga“. Ei peaks ketserlik olema mõte: kunst peab publikule hoopis lähedale tulema, v a a t e a k n a l e sõna tõsisel mõttes. Ja noil vaateakendel ei tohi lisaks olla mingit käperdust, mis heale

maitsele lööks vastu kõrvu! Too äri ei tohiks müüa kübetki laadakaupa. Suurem osa publikut vajab selleks reklaami, põhjalikku, et ta ostaks. Ajutised kunstinäitused ei aita palju — neid igaüks ei oska külastada, või puudub momendil raha, meeoleolu jne. Samuti kuidas otsid kunstnikku aadressi järgi üles? Kunstkaubana peaks olema nagu iga teine artikkel, raamat või sukapael, a l a t i k ä t t e s a a d a v.

Kujutlen akadeemilises linnas sarnast ettevõtet, kust postkaartide suurenduste ja elevantikeste asemel oleksid saadaval meie kunstnikkude tööd — alates maalidest ning lõpetades visanditega, kus esitatud ühtlasi skulptuur ja keraamika. Kohta, kust ka vähese sissetulekuga inimene võib omandada kunstitoote kas või odava, lihtsa visandi näol. Kindlasti peab aitama see kunsti sammu lähemale publikule, kui igaüks saab igal momendil, kui tal selleks ainealine võimalus ja vajadus, omandada kunstiteose. Meie tavalisel kivistunud ajudega ärimehel on ju kindel veendumus, et kunst pole „siit maailmast“ äri, mida tihkaks ostjale pakkuda. Ei ta võta paremat teost komisjonigi peale — vaid müüb trükipilte, millega Saksamaa rikub teiste rahvaste maitset.

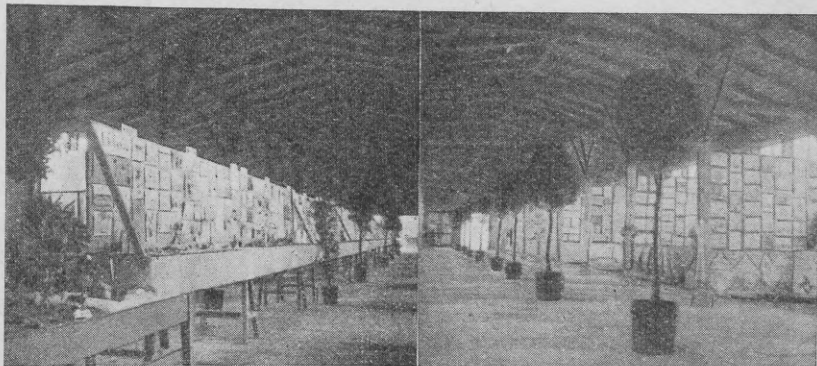
Kas ei võiks sarnane puht-kunstiäri teotseda mõne raamatukaupluse haruna — kui iseseisev tegevus oleks algul üle jõu käiv? Selline ettevõtte, olgu see korraldatud kunstnikkude eneste või teiste poolt, ei tohiks olla utopia. Tuleb vaid pisut alla laskuda ebamaisuse pjedestaalilt, sest olgu veel kord rõhutatud: ka kunstitoodete müügi organiseerimine nõuab ärimehelikkude vilumust ja tugevat reklaami.

Sulev Einer.

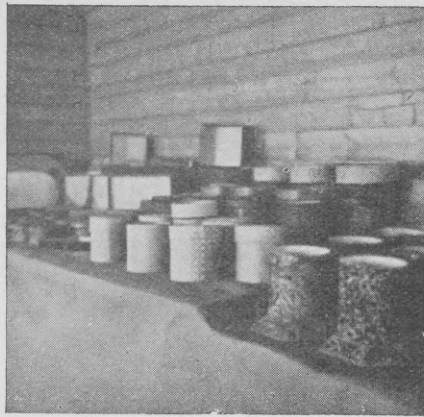
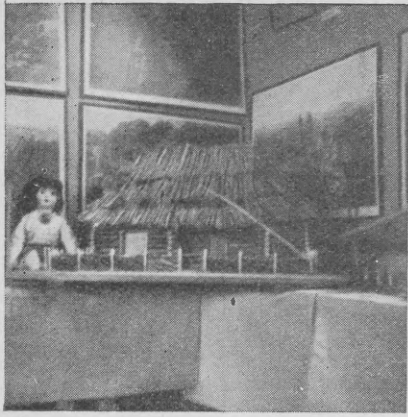
Tartu linna algkoolide näituselt

Kahtlemata oli 18., 19. ja 20. mail s. a. Tartu Linnakoolivalitsuse poolt korraldatud Tartu algkoolide õpilaste tööde näitus omamoodi suursaavutus, mis võimaldas külastajail saada mitmekülgse ülevaate nüüdsest tööst meie algkoolides.

Üldpilt väljapanekuist oli tõesti huvitav ja mõjuv juba oma ulatuse poolest. Kui aga hakkasid üksikasjalikumalt vaatlema, siis panid otse imestama üksikud ained. Eriti torkas silma kaunistusjoonistus ja tütarlaste näputööd. Neil aladel on Eesti iseseisvuse aeg saavutanud tõsisel mõttes hiiglasammulist edu. Täiesti võimatu on võrrelda veneaegset joonistamise ja käsitöö suunda nüüdisaegsega. See pole enam mingi unistuste kujutus värvides, vaid on kooliklassi toodud tarbejoonistus ja rakendatud ilu teenistusse; väljatootus on



Peapaviljoni üldvaade



Poiste käsitöid

nii kunstipärane, et mõni kunstisõber üllatusest pead võngutas arvates, et see on ju nagu mõne kunstiateljee väljapanek.

Aga vaatlejat paneb see saavutus pisut mõtlema: kas need edusammud ei ole saavutatud teatud määral teiste ainete arvel? Ja kui vaatad teistes ruumides ümber, siis silmad igal pool joonistamist, joonistamist ja joonistamist. Paistis isegi nagu oleks mõnes aines joonised nagu väga kunstlikud, isegi juhuslikud, näiteks usuõpetuses.

Ka statistikate paviljon väärnis suurt tähelepanu ja pakkus palju huvi oma võrdlevate graafiliste tabelitega tütar- ja poeglaste edasijõudmisest sama vanuse eluaastais, mis osutasid poiste aremisjärkus keskmistes klassides edukuse langust, kuid vanemates jõudsid tüdrukutest ette, kuna tütarlapsed pidevat tõusu näitasid edasijõudmises. Samuti huviküllased olid tabelid õpilaste huvi ja huvituse küsimuses kõigis õpiainetes, millest üllatusena selgub, et meie, laulja rahva lapsed enamikus laulmist huvitusetuks aineks peavad.

Püüdsin viimasele asjaolule selgust muretseda lauluõpetajailt, kuid ka nemad ei osanud seda nähtust küllalt põhjendada, küll aga kalduti arvamusele, et suur huvitusetuse % sõltub kakofonide arvust, kes koolinõuete kohaselt peavad kaasa laulma ja noote õppima, teisest küljest aga on väsitav laulutunni suurem distsipliinõue.

Mis puutub diktaatide vigaderohkuse tabelitesse, siis oleksin meelsasti tahtnud näha, kuidas oleks kujunenud statistika kurvid tundide asetuse suhtes. Olen nimelt koolipraktikas märganud, et esimesed ja viimased tunnid ei ole soodsad kirjallikkude klassitööde tegemiseks, kuna esimestel tundidel õpilased nagu poleks veel sattunud töömeeleollu, viimastel tundidel aga on nad juba väsinud.

Erilist huvi aga pakkus Kaagvere lastekodu omade väljapanekutega nii pildis kui teos ja ka elavate eksponaatidega kangastelgedel. Kaagvere lastekodu paistab Kaagvere külastajatele tõelise lasteparadiisina oma kauni asendiga Emajõe kaldal, pargi sees, metsa lähedal ning põldude keskel. Ja et selle paradiisi elanikud midagi teha oskavad, selles veendusime näitusel, aga kuidas nad seal elavad, sellest ehk toob meile järgmine „Tänapäeva“ number üksikasjalisemaid teateid.

Niisugune kool, nii elulähedane, peaks olema meie kooli ideaal; aga vaevalt teostub see meie oludes nii pea.

Kindlasti andis see näitus koolitegelastele kui ka lastevanematele rikkalikku materjali vaatlemiseks ja mõtlemiseks. Ja mis peasi, külastajad võisid tutvuda meie nüüdisaja koolitööga, eriti aga meie, vanem põlv, kes me tuleme vene tuupimiskoolist.

M. S.

Tütarlaste kaunistavat joonistust ja tikandeid



Katkend H. Heine satiirilisest poemist „Saksamaa“ A. Crase tõlkes

Seitsmes peatükk.

E e l m ä r k u s: Käesolev katkend kirjeldab radikaalse meelsusega autori käiku Kölni toomkiriku Kolme kuninga kabelisse. Kolm kuningat on Heinele kõdunenud keskaegse maailmakorra sümboliks. Tema kaaslaseks on samuti sümbolne kuju — liktor, kes timukakirvega kõnnib tema taga (mitte ees, nagu Roomas) ja teostab poeedi hukkamisotsused. Poeet tarvitseb ainult mõelda, tema saatja tegutseb tema eest. — Teos on praegu ilmumas „Noor-Eesti“ kirjastusel.

*Ning kui ma suikusin, nägin ma und:
Taas Kölnis valitses vaikus,
kuuvalgel ainult mu uitlev samm
mööda keskaja tänavaid kaikus.*

*Taga, mustasse mantlisse mähitult,
käis mu saatja süngelt ja sala.
Ma olin nii väsiind, mul nõtkus põlv,
kuid me käisime ikka ja ala.*

*Me käisime. Punaselt pärani
oli löigat mu tuksuv süda,
ja mu südamehaavast nõrises
pikk purpurpiiskade rida.*

*Vahel kastsin sõrmi verega,
eel mõne hääletu hoone
jäin seisma, ja ukseambale
sõrm tõmbas punase joone.*

*Ja ikka, kui sõrm mõne maja nii
oli märkind soovildasa,
siis kauguses helises matusekell,
see halises mornilt ja tasa.*

*Ent kuu keset taevast jäi kahvatuks,
aina kahvatumaks kidus;
nagu mustade täkkude hullund parv
sünk pilvestik lendas ja lidus.*

*Peidet kirvega kannul mul jalutas
mu saatja otsekui haua
julg viirastus — nõnda me käisime,
ja me käisime kurvalt ja kaua.*

*Nii me käisime, kuni me saime taas
toomkiriku väratisse,
see oli ristseliti lahti löönd,
ja me astusime sisse.*

*Kogu määratus ruumis vaid uni ja öö
ja kõleda hävingu hingus;
mõned lambid põlesid vägevas laes,
et mõjuks veel süngemalt süngus.*

*Piki sammaste rida sääl kõndisin
ja kuulsin ainult, kuis tammus
mu vaikiv kaaslane, kes ka siin
mul ustavalt järgi sammus.*

*Seisin Kolmekuninga kabeli ees:
sääl küünlaid kiirgas ja tuldles,
ning kalliskivide ehtestik
kesk kabelit välkles ja kuldles.*

*Kuid pühad kuningad hommikumaalt,
muidu ilusti puusärki pistet —
näe imet! sarkofaagidel
kõik kolm olid võtnud istet.*

*Fantastselt kirjendav mantel üll,
kolp luitund, juuksed kui nuustik,
pääs kroon, nii nad istusid, tsepter käes —
igamees ainult armetu luustik.*

*Sääl nad liigutid koos oma kooljaluid,
kolm viletsat hampelmanni;
lõhn meenutas kõdu ja pehastust,
aga ühtlasi viirukpanni.*

*Üks liigutas suud ja arendas
retoorikat suures kaustas
ning seletas pikalt põhjusi,
miks publik teda austas.*

*Üks see, et ta oli kuningas,
üks see, et ta enam ei eland,
üks see, et ta kanoniseeriti —
ma säherdust jutlust ei peland,*

*vaid ütlesin naervana: „Targemaks
see kõne mind juba ei hari!
ma tean väga hästi, sa polegi muud
kui möödunu mannetu vari.*

*Kao minema siit! Teie loomulik koht
on sügavas hauas all mulla.
Uus elu on saabund ja anastab
te kabeli ehted ja kulla.*

*Noor tulevik toob oma ratsaväe,
ja kui teie hääga siit paigast
ei lahku, siis kihutan vägisi
teid välja ja tarvitan kaigast!“*

*Nii ütlesin, pöördudes tagasi,
ning mantli all jubedalt võppus
mu jubedalt vaikiva kaaslane
julg relv — talle selgus mu õppus.*

*Ta läikiva kirvega kiiresti
läks väetite narride ette
ja armetult raius ja materdas
vaeseid ebausku skelette.*

*Kogu tohutu võlvistik kajastas
ta tapvate hoopide jõudu!
Mu südamest purskus auravat verd
ja ma ärkasin äkki, täis õudu.*

Romaan ürg-ahnitsejaist ja „rahvaliidumisesest“

Enn Kippeli „Ahnitsejad“, number kaks ja kolm „Noor-Eesti“ värskes rahvaraamatute seerias, näib äratavat tõepoolest rahvalikku ja laialdast huvi. Päril hoogsalt on esialgu reageerinud teatav haru või harukene ajakirjandust, heites sellele romaanile ette liigset pahatahtlikkust meie äsjase poliitilise „rahvaliidumise“ kirjelduses: olevat ju „Ahnitsejais“ vapslikuks tegelaseks mingi kanavaras ja aborditegija agent. Imelik küll, kuidas kirjanduslik ironiseerimine säärase tüübi üle võis ärritada „tõsiste rahvalikkude sihtidega“ ajalehte, eriti kui raamatu esimeses, tol ajal ilmunud jaos ei seisnudki veel, et toosama peakangelane valiti lõppeks linnavolikokku.

Ent mõnepoolseks pahanduseks annavadki „Ahnitsejad“ tegelikult põhjust. Autor on küll alles algaja ja käsiteldud aine ajalisel kardetaval määral uudne — kuid teose lõikavust see kuigivõrd ei kahjusta. Võib kujutella ta asjaliku ja ühtlasi parajal kohal üleemeeliku „paljastus“-meetodi mõju teatavat laadi rahvameelsuse esindajasse. Siin analüüsitakse ja naerdakse nimelt kõige ürgsemat ja „tervemat“ liiki meie ühiskondlikest meelsustist — seda, mis teeb poliitikast „loomuliku jätku“ eraelule ja läheb kõiges välja ainult suurte suutäite ahmimisele. See tähendab, ahmitakse ka kõige pisemat: kojamees, majaomanik, linnavolinik ja minister *in spe* Jakob Vaal teritab kõik murdunud nõelad uuesti, rendib sendise kotimaksu eest välja prügikasti eksploateerimise, toob saunast alati kaasa värskema kättesaadava viha ja matab oma majas surnud „pühaku“ purumädadest aialaudadest kastis, et omandada ta väärtusliku tammepeust kirstu. Lugeja hakkab pea-aegu kahtlema loo usutavuses (või süüdistama autorit ebajärjekindluses), kui Vaal järsku saadab oma poest paki 3. sordi paberosse kingseppmeistrite seltsile — saavutamaks masside poolehoidu „vabastajate“ liikumisele. Et ta pärast 12. märtsi maksab sisseveetud käemehena partei laenude katteks 4000 krooni, see ei suuda enam niivõrd üllatada. On ju Vaal vahepeal kõrgesti politiseerunud ja sõitnud vägevail laineil, suunaks rahaministeeriumi laekad.

Neist andmeist võib märgata, et romaanis jääb teatav lõhe peategelase ehtsa ja monumentaalse eraelulise närususe ja ta veidi uskumatu rahvameheliku suurejoonelisuse vahele. Mees, kes teeb enesele

sünnipäevarõõmu varastatud kanade müümisega ja absoluutse paastumisega, säärane enesevalitseja kahelnuks vahest pikemalt, enne kui riskeeris suuremaga kaugete sihtide pärast — tõi küll, omaenese kauka sihtide pärast. Eriti raamatu 2. jaos on Vaali kõrged lootused liiga naiivsed — ent samas võib lugeja kahelda, kas siiski polnud võimalikud säärasedki uimad teatavil möödunud aegadel. Eelpool on liiga veenvalt ja meisterlikult valgustatud neid tumedusesügavikke, millest tõuseb karje: „Las tuleb meie aeg, küllap siis nõuame enestelegi osa!“

Autorile ei või tõepoolest ette heita pealiskaudsust ja „labastavat sihilikkust“ mõningais kohtades, kus ta tahab näidata ürgset demagogiat ja algjuurtes. Kas pole viimse kiuni eluline too agulitegelane Jakob Vaal, kes omast „haridlaste“-vihkamisest inspireerituna võtab sõna kooli aastapäeva-aktusel ja tahab häbitada kõnelejat professorit sellega, et pühalikul toonil juhib tähelepanu õpilaste kriipseldusile ja lubamatuile joonistustele klassipinkidel. „Vana Jaani“ kõne ajal „Vanemuises“ rääskab Vaal: „Kuhu on pandud viisteistkümme miljonit vene kulda?“ Ta leiab oma „poliitilistele veendumustele“ pooldajaid saunas; koduhoovis valitseb ta naiste üle täielikult, kuigi need võitlevad omavahel ta soosingu pärast ja püüavad teda kas meheks või väimeheks. Kogu Kitsetänaval ei leidu peale suurimate „punaste“ ühtegi hinge, kes ei kummardaks Vaali haisevat rahakotti, ta salvitud elutarkust ja tõeliselt rahvalikku poliitikat.

Suuremaid ja väiksemaid ahnitsejaist koosneb ju romaanis kogu miseraabel tegelaskond; nad mõistavad üksteist vaistuliselt, kui küsimusse tulevad saagitsemisvõimalused. Meie viimase aja kirjanduses on agul küll juba ammutatud üsna tühjaks efektidest — kuid E. Kippeli ainevalikut tuleb seekord veel „andestada“. Vaevast kusi on meil varemgi antud nii teravat läbilõiget säärast kihist, kus endised mõisateenijad, kiromandid, ärganud lahusulised, kõige mustemat laadi onklid ja eided ning tavalised pisikodanlikud kopikakoid moodustavad džungli, milles mõni mehism lihtsameelne kingsepp või naiivne vene plika tunduvad otse kõrgemate olenditena. Džungel on „Ahnitsejais“ kujutatud nii värvikalt ning detailselt ja ta õhkkond on nii paks, et visiooni tahtmatult tuleb uskuda.

Ent seda romaanilugedes muutub usutavuse küsimus paljuti ebaoluliseks. Rohkem kui esitatud ainete võrdlemisi vängelt lehkavat tõepärasust võib nautida jutustaja vaimukust ja puanteerimisoskust. Jakob Vaal on õieti monstroom (segu Shylock'ist, Šveik'ist ja Tartuffe'ist), kuid autor näitab ta mitmekesiseid ja keerukaid toiminguid ning seiklusi niivõrd tihedas „maailikkuses“, et neid peab jälgima suure põnevusega. Üldmõju on väga elav kui ka eluline, vähemalt raamatu 1. jaos, kus autor võib pike-malt anduda üksikepisoodide ja tõelisuses nähtud detailide kujutamisele; lõppjaos annab end nõrgestavalt tunda tarve laiemalt politiseerida ja kokku tõmmata sündmustikku. Groteskne rahvalööming 16. oktoobri hääletuspäeval mõjub igitahes palju vähem ehtsana kui terve rida teravaid pilte esijaost — näiteks lugu Vaali ja ta naiste haometas-käimisest ja kohutavast lattide-tassimisest koju. Seda „soomusetegemist“ on kujutatud otse eepilise põnevusega ning koomikaga, ilma et jääks midagi puudu tegelaste käitumise psühholoogilisest ehtsusest. Kõigepealt säärasteist stseenidest tekib usaldus autori vastu. Siit kandub tegelaste elav tõepärasus üle ka meelevaldsemaile ja ilmsemalt ironiseerivaile kohtadele. Tajume, et autoril on midagi ütelda, midagi kujutada ja analüüsida; liialdusedki on põhjendatud mõtteliselt.

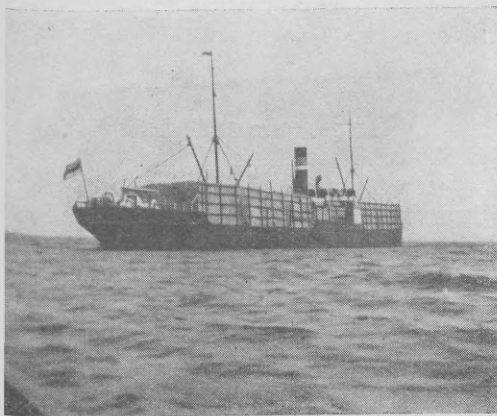
E. Kippel igitahes näitab tõhusamat kui algajaliku režissöörioskust; oma tähelepanekuid kasutab ta nõtkelt iroonia, huumori ja kaastundlikugi tõsisuse valgustusvarjundeis. Terviku ülesehitusel ei väldi ta küll teatavat ebakindlat kobavust, vaatamata hästi esiletõstetud ja komponeeritud osadele. Raamatu kõige vähem küpseks küljeks jääb mõnesugune puhtkirjanduslik element „autoripoolses“ sõnastuses — eriti neis kohis, kus peab tegema üleminekuid või peatükke sissejuhatava ridu. Mõni lühike aastaajakirjeldus mõjub õpilaslikuna ja keel kaldub üldse olema liiga hoolsasti ja moodselt „haritlaslik“, ilma et saavutaks pidevat stiilitugevust. Maitse „kõikuvust“ võib märkida mõnegi sisulise üksikkoha puhul. Tähelepanu äratanud „rõvedused“ aga on üldiselt napid ja tihedasti liidetud sündmustikku, nii et nad ei mõju suurte leidudena selletaolise materjali hindajaile ja nautijaile.

Ent olgu „Ahnitsejad“ oma kunstiliselt küljelt veidi tugevam või nõrgem — igal juhul tuleb tervitada nähtust, et nii valusa ja julge rahvaraamatu autoriks ei ole mitte mõni üleolev elukutseline sõnakunstnik, vaid asjahuviline hoopis teiselt, võrdlemisi vastutust-nõudvalt alalt.

H. Paukson

EESTLANE REISIB

Loeme vahest ajalehest: kirjanik J. Schütz käis kaubalaevaga Aafrikas, prof. A. Oras kaubalaevaga Inglismaal Pen-Klubide kongressil, näitleja Salme Liiv-Idam sõitis kaubalaeval Lõuna-Ameerikast tagasi kodumaale jne. Need on ainult üksikud avalikkuse ette pääsenud teated sellest omapärasest reisimisviisist, mida viimasel ajal kasutatakse üsna rohkesti.



4000-tonnine laev puulaadungiga teel

Sõit kaubalaeval ei paku küll kõiki neid mugavusi, mida võidakse nautida reisilaeval — kuid kuna kaubalaev hinna suhtes on märgatavalt odavam, siis loobutakse mugavusist rahakoti arvel. Munsterdatakse kokapoisina, stewardina või ahjukütjana laeva ja sõidetakse Inglismaale, Prantsusmaale, isegi Aafrikasse.

Kaubalaevale ei pääse muidugi iga soovija. Selleks peab omatama tutvust laevaäris või kapteni man. Viimasel ajal olla üldse sõitasaovijate arv nii suureks kasvanud, et tegevat laevaäridele päris tõsist muret. Sellepärast siis nüüd suhtutakse seal reisijaisse üsna tagasihoidlikult, ilma tutvusteta vaevalt keegi laevale pääseb. See on ka täiesti mõistetav, sest reisijad kaubalaeval teevad tavaliselt rohkem tüli, kui seda vääriks neilt saavad vähene tasu.

Viimasel ajal Eesti laevad veavad peamiselt metsasaadusi Soome sadamatest või Leningradist Inglismaale ja Prantsusmaale. Nii tuleb Eestist kaubalaevadega välismaale sõitjail alustada või lõpetada oma reis peamiselt Soome sadamate kaudu.

Kaubalaeval reisijad moodustavad nagu teatud eliidi, neid võetakse kui kapteni külalisi. Vastavalt



Vahelduseks on vastutulevad laevad ja pleekimine laevalael

sellele söövad nad ka koos kapteniga selle salongis, kuna laeva ohvitser- ja meeskond einetab hoopis eraldi.

Kui laeva ruum vähegi lubab, siis saavad reisijad kas omaette või kahe-kolme peale kajuti. Seal pole küll nii pehmeid magamisasemeid, kui neil vahest kodus või kui reisi-aurikul, vaid tuleb leppida üsna kõva koiguga.

Sõit Soomest Inglismaale-Prantsusmaale kestab keskmiselt 8—10 päeva. See on küllaltki pikk aeg, et teha rahutuks ja närvlikuks kahekümnenda sajandi tempoga harju-

õnnelikult. On ju siis täislaadung ja seega väiksem lainetus ei suuda panna 4000—5000 tonnist aurikut kõikuma. Peab juba olema vähemalt 6—8 palline torm, mille käes alles laev hakkab sedavõrd kõikuma, et reisijail tuleb teha „ohverdusi Neptunile“. Tagasisõit, kui ei saada mõnd juhuslikku laadungit, enamikus tuleb teha tühja laevaga. Tühi laev on aga õige tundlik väikesele lainetusele. Sellepärast tühja laevaga tagasisõidul vaevalt keegi reisijaist pääseb merehaigusest. Kui mitte mujal, siis Põhjamerel ikkagi ei pääseta sellest ebameeldivast tõvest.

Omapärane on elu torma käes oleval kaubalaeval: meeskond töötab ikka endiselt, nagu poleks midagi muutunud. Laeva kõikumisest hoolimata steward kannab üsna rahulikult sööginõusid. Reisijad on aga kõik kadunud oma kajutitesse. Ei tulda isegi sööma, või kui, siis võetakse ainult haput leiba ja heeringat, mis veidi karastab südant. Laevalaale tullakse vaid selleks, et kummarduda üle reelingu ja tuua ohvrit vihasele Neptunile. On ju ka üksikuid sõitjaid, kes ei jää merehaigeks. Kuid neid on siiski niivõrd vähe, et võib üldistavalt ütelda: kui natukenegi on torma, siis põevad kõik oma esimestel sõitudel merehaiguse läbi.

Vaeveldes merehaiguse käes töötatakse mitte kunagi enam sõita kaubalaeval. On aga kindel maa jalge all, siis on see töötus muidugi kohe unustatud ja järgmisel võimalusel kasutatakse jälle laeva.



nud inimesed. Ja kui on läbi loetud kogu laeval olevad vanad ajalehed, siis pakuvad ainult veel vaheldust söögiajad ning üksikud vastusõitvad laevad. Viimaseid tervitatakse nagu kõrveoaase.

Sinna sõit möödub tavaliselt üsna

A. K.

AJA MÕTTED

Meie rahva hinge tundjad tõendavad, et eestlased on suured individualistid.

Individualist on aga inimene, kes on ise endale jumalaks ega salli teisi omasuguseid enda kõrval. See seletab mõndagi nii minevikust kui ka olevikust.

*

Arusaadav on, miks talumees naabriga vägi-kaigast veab, poliitikamees teisele kõike kurja soovib, üks ajaleht teisele tõrva kaela valab, üks teadusmees teisele kanda taha seab jne. See on lihtne rahvusliku iseloomu väljendus ja ei midagi rohkem.

*

Kui aga saunamees ütleb, et mis tühja need riigiisad siis ära ei ole, niisama karjas käinud teised kui minagi, siis on ka see rahvusliku iseloomu väljendus, kuid tagajärgede poolest mitte enam nii lihtne.

*

Sügavama sisemise arusaamise järgi demokraatiast on üks karjaskäinud mees alati asendatav teise samasugusega. Kuna seesuguseid on väga palju, siis ei ole neist ühestki rohkem loota kui enesest.

*

Midagi loota võib ainult sellest, kellega enesel või omataolisel midagi ühist ei ole. Kui kahest ühesugusest keedupotist on üks välismaalt, siis ta on juba oma päritolu tõttu väärtuslik ja teine mitte.

*

Ainuke vahesein, mis meil inimesi lahutab, on kas haridus või raha. Kuna need mõlemad hüved on teoreetiliselt igäihele kättesaadavad, on nende abil päritava aadliseisuse tekkimine peaaegu võimatu.

*

Kuna aga selle järele tuntakse kibedat tarvet, on viimasel ajal kodumaise sinise vere kasvatamiseks astunud tõhusaid samme. Hariduse saamine on seotud rahaga. Raha saamine ei ole esialgu küll veel haridusega seotud.

*

Individualist hindab ennast alati kõrgelt. See tõttu ei saa meil olla rahvuslikku alaväärsusetunnet. On ainult enese paremakspidamine omasugusest.

Vanarahva usk nägi iga asja sees hingelist olevust. Praegusajalgi ei vaadata niipalju tööd kui tegijat selle taga. Kui tegija on omataoline ja tal juhtub olema mõni inimlik nõrkus, ei saa töö midagi väärt olla.

*

Samal põhjusel on teenete aadel väga visa tekki- kima. Ta tuleb ikka ainult kas ametlikult poolt või ausamba kujul. Seda ei ole nähtavasti mõtelnud need, kes teiste teeneid maha arvustades loodavad enesele teeneid saada.

*

Individualisti iseloomustab tung teissugune ja parem olla kui ligimesed. Ei puudu palju, et igal perekonnal oleks ise munder.

*

Kui ühes seltsis on juhatusekohti vähe, siis asutatakse uus. Kui üks näeb teisel laiu pükse — eriti veel välismaal — siis laseb teha veel laiemad. Kui professoril on keerukas ja nüketega stiil, siis magistritel on ikka rabavam.

*

Argumentum ad hominem — see on igasuguste eluavalduste mõõdupuuks saanud. Jala tahapanek maadluses on sama rahvuslik iseloomujoon, kuid teisel alal. Loodame, et ka esimesega kuulsaks saame.

*

Linnastumine hävitab individualismi. Seniajani on meil see protsess veel vähe arenenud, sest sallimatuse eeskujud saadakse sealt.

*

Tudengkonna hea nime kaitsjad on arusaamisele jõudnud, et nende parlamendi valimiskord on süüdi, kui ta võimaldab tekkida väärnähtusi.

Senini ei ole kuulnud süüdistust puhta veksliplangi vastu, mis oma tühjusega võimaldab sinna kirjutada võõra nime. Justus.

Toimetusele saadetud kirjandus

Teater nr. 4 ja 5. Lavakunsti ja -kirjanduse kuukiri. Tellimishind 2 kr. a., üksiknr. 25 s.

Eesti Kirjandus nr. 4 ja 5. Eesti Kirjanduse Seltsi kuukiri. Tellimishind 5 kr. a., üksiknr. 50 s.

Eesti Naine nr. 6. Naiste ja kodude ajakiri. Tellimishind 4 kr. a., üksiknr. 40 s.

Taluperenaine nr. 6. Kodumajanduse ja kodukultuuri ajakiri. Tellimishind kr. 3,60 a., üksiknr. 40 s.

„Tänapäev“ ilmub üks kord kuus. Tellimishind 1935. a. lõpuni Kr. 2,90, üksiknumber 40 senti. Vastutav toimetaja E. ROTMAN. Väljaandja O.-Ü. „NOOR-EESTI KIRJASTUS“, Gustav-Adolfi 11, Tartu, tel. 2-66.

Toimetuse ja kirjade aadress: »Tänapäev«, Tartu, Gustav-Adolfi 11. Postk. 76. Ilmus 6. juunil 1935.

E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus 1935.

ILMUB 7 KORDA
NÄDALAS

POSTIMEES

ILMUB 7 KORDA
NÄDALAS

(79. aastakäik)

on Eesti kõige vanem ja sisurikkam päevaleht

TELLIGE, LUGEGE JA LEVITAGE «POSTIMEEST»!
ÄRIMEHED JA TÖÖSTURID — kuulutage «Postimehes», sest laial-
dase lugejaskonna tõttu on kuulutustel «Postimehes» suur mõju.

POSTIMEHE

TRÜKIKODA • KÖITEKODA • TSINKOGRAAFIA

valmistavad igasuguseid trükitöid, köitetöid ja klišeesisid. Kõige soodsam tellimiskoht!

RAAMATUKAUPlus

(Suurturg 16, tel. 2-50). Suurim ja täielikum raa-
matu- ja kirjutusmaterjali ladu.

E. K/Ü. «POSTIMEES» Tartus, Ülikooli 21/23, tel. 65, 80 ja 14-65

Eesti Omavalitsuste ja
Ühistegeliste Asutuste
Kindlustusselts

OMA

TARTUS,
RIIA TÄN. NR. 41

Põhitagavarakapitalid ja reser-
vid üle Kr. 660.000. Kinnis-
varad Tartus ja Viljandis, väärtu-
tusega üle Kr. 200.000.

Seltsi peakontor: Tartus, Riia
tään. 41, tel. nr. 3-44. Osakon-
nad: Tallinnas, Rakveres, Võrus,
Viljandis, Pärnus, Tõrvas ja
Kuressaares.



TAPEETE

koolitarbeid, trüki- ja pakki-
mise-paberit ostate suurel ja
väiksel arvul **Paberiärist**
„KODUMAA“
Tartus, Aleksandri 10, tel. 7-87.

Ad. Raba

Tartu, Herne tänav 41. Telefon 10-61.

TSINKOGRAAFIA

Valmistab: **joon-, võrk-** ja **mitmevärvilisi**
klišeid. Hinnad soodsad. Töö häa.



Luksustôld



*Uus Ford V-8
on võrratu!*

P E A E S I N D U S
A.-S. A. ROSENWALD & Co

TARTUS, SUURTURG NR. 8 · TEL. NR. 3-00.
OSAKONNAD: VILJANDIS JA VÖRUS.

Tasakaal keskel. Istmed asetatud telgede vahele. Ideaalne raskuse jaotus ja teel püsivus. Ruumiküllane. Täiuslik masina konstruktsioon annab imeväärse kiirenduse ja soovitava maksimaalse kiiruse. Uus sidur ja pidurid tarvitavad minimaalset pedaalirõhku. Mootori suits ei pääse sisse. Tõmbuseta ventilatsioon. Klaasid vastupidavad — ei killune. Peensusteni väljatöötatud. Kaheksakeretüüpi, kuues erivärvis. Kataloog järelepärimise peale.

EESTI LAULJATE LIIDU TARTUMAA OSAKOND

Tartumaa 3. laulupidu

peetakse pühapäeval, 30. juunil 1935. a. Tartus Tamme staadionil

Tegelaste arv üle 10.000. Rongikäik.

Juhatavad: J. Simm, R. Ritsing — segakoore.
E. Tubin meeskoore. A. Virkhaus puhkpillikoore.
Osa võtavad sega-, nais-, mees- ja puhkpillikoored üle riigi.

Odavahinnalised huvirongid käigus kõigil riigiraudteedel.